

33
L943

K. VILNIS

Agrarjautajums Latvijā

I.

Latvijas lauki imperialistiskā kara priekšvakarā
(1900.—1914. g. g.)

K./S. „DAILE UN DARBS“
RĪGĀ

33
L 943

K. VILNIS

Agrarjautajums Latvijā

Pirmā daļa

Latvijas lauki imperialistiskā kara priekšvakarā

(1900.—1914. g. g.)

33
L 943

1927.

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

221.707
0306055073

„Progress“ spiestuve. Rīgā, Kārļa ielā 19.

Latvijas zemnieks 1905. g. revolūcijā.

1. Agrarapstākļi 1905. g. piekšvakarā.
2. Šķiru pretešķības uz laukiem.
3. Strādnieku-bezzemnieku apvienība ar zemniecību.
4. Kalps kā revolūcijas cīnītājs.
5. Tautiski-birģeliskā mazgruntniecība 1905. gada revolūcijā.

Priekšvārds.

Daudz tiek runāts un rakstīts par agrarjautājumu Latvijā. Sevišķi tas sakāms par pēdējiem gadiem, kad pēc kara un revolūcijas Latvija pārvērtusies par lauksaimniecības zemi, kuŗas galvenais ienākumu avots ir zemkopība. Ja šim pastāklim pievienojam vēl klāt izvedamo zemes reformu, tad jo labāk saprotams, kāpēc agrarjautājums Latvijā ieņem tādu izcilus vietu.

Līdz ar Latvijas pāreju uz lauksaimniecību, daudz kas mainījies viņas sabiedriskā dzīvē. Šī maiņa pastāv iekš tam, ka fabriku skursteņiem nekūpot Latvijas sabiedrisko domu daudz lielākā mērā, kā pirms kara, nosaka lauki. To vēl jo vairāk pastiprina tas fakts, ka zemes reformas rezultātā izzudusi muižniecība ar savām privilēģijām, radies jaunsaimnieks, bet palicis ekonomiski spēcīgāks vecsaimnieks — pelēkais barons, vai kā tagad saka — lielsaimnieks. Tanī pašā laikā Latvijas laukus joprojam apdzīvo bezzemnieki — kalpi, kuŗu skaits ar katru gadu pieaug. Par spīti visiem pareģojumiem, šķiru pretešķības uz laukiem paasinas un ar katru gadu spilgtāk novērojams lauku proletariata nošķirošanās process.

Izprast šo procesu, dot viņam pareizu novērtējumu no marksisma redzes viedokļa — tāds mūsu neatliekams uzdevums. Mums nav vēl darba, kuŗš pareizi apskatītu un novērotu patreizējos agraros

apstākļus un šķiru attiecības uz laukiem un būtu pieietams plašām masām. Šo robu kaut pa daļai mēģināsim aizpildīt ar „Agrarjautājums Latvijā“.

Bet runājot par šodienu, domājot par rītdienu, nevaram nerunāt arī par vakardienu. Noklusēt vakardienu nozīmētu izraut iz šķiru cīņas vēstures Latvijā vienu no visspilgtākām lapa pusēm. Tas jo sevišķi jāuzsver, kad runājam par agrarjautājumu, par šķiru cīņu uz laukiem pirmskaŗa Latvijā. Tāpēc mēs turam par nepieciešamu sava darba pirmo daļu veltīt 1900.—1914. gadam, tas ir vienam no slavenākiem lauku proletariata cīņas laikmetiem, galvenām kārtām 1905. gada revolucionārai kustībai uz laukiem. Bez minētā perioda izprašanas velti būtu runāt par patreizējiem sarežģītiem agrarapstākļiem.

Ši darba otrā daļa — „Zemes reforma Latvijā“ jau sagatavota drukai un parādīsies drīz pēc pirmās daļas iznākšanas.

K. Vilnis.

Latvijas zemnieks 1905. gada revolucijā.

Wie die Sonne über der Erde bleibt,
wird der Deutsche über euch sein und
bleiben *).

Wildenbruch.

Wir sind Mameluken des Reiches! **).

1. Agrarapstākļi 1905. g. priekšvakarā.

1905. g. revolūcijas priekšvakarā mēs Latvijā redzam diezgan dīvainu ainu. No vienas puses — plaši muižu novadi ar lepnām vācu baronu pilīm, ēnainiem, desmitām, simtām pūrviētu lieliem parkiem, dārziem un siltumnīcām, mākslīgi raktiem dīķiem un ezeriem, bruģētiem ceļiem un alejām, — no otras cēlās zemnieku mājas ar saimes un „pašu“, t. i. saimnieka galu, stikla balkonu, ābeļu dārzu, atsperu, sliktākā gadījumā, dzelzsasu ratiem, studentu vai ģimnazistu dēlu vai meitu. Zemniekiem pa daļai mājas iepirktas par dzimtu. Pēc

*) „Kā saule paliek augšā pār zemi, tāpat arī vācieši būs un paliks pār jums“ — tā jūsmoja Vācijas ķeizara Viļuma II. galma dzejnieks f. Vildenbruchs attiecībā pret latviešu zemnieku.

**) „Mēs esam valsts mameluki“. (Mameluki — turku zultana miesas sargi). Tā lepnuma pilni dēveja sevi Baltijas muižnieki.

Vidzemes statistikas materialiem uz 1. janvāri 1903. g. no 25.640 zemnieku mājām par dzimtu Vidzemē pārdotas 22.073 jeb 86,09%. Divu gadu laikā vēl par dzimtu pārdotas 379 zemnieku mājas, tā kā uz 1. janv. 1905. g. pārdotas un atradās zemnieku īpašumā 22.452 mājas, jeb 87,57%. Zemnieku māju plašības koplielums līdzinās 1.233.120 desetinām, no kuņām 1.091.797 des. jeb 88,54% jau pārdotas un tikai 141.323 des. jeb 11,46% nav pārdotas. Tas būtu, apmēram, mājas lielums caurmērā 43,23 desetinas. Notālēm lūkojoties — tiešām skaista aina, un ne par velti 1905. g. baronu miesas sargi — čerkesi un kazāki nevarēja vien beigt brīnīties, kāpēc latviešu zemniekiem vajagot „buntoties“? Viņiem esot viss, izņemot, varbūt, tikai putnu pienu.

Bet tāda bija tikai latviešu zemnieka dzīve no ārienes, un pie tam notālēm lūkojoties. Taisnība, zemniekiem jau labi sen kopš 1905. g. priekšvakara bija labi uzkoptas mājas; salīdzinot ar krievu zemniecību latviešu zemnieks dzīvoja daudz labāk, bija bagātāks, izglītotāks. Bet patiesie latviešu zemnieka dzīves apstākļi bija daudz smagāki, un lepnās muižnieku pilis un cēlās saimnieku mājas varēja maldināt tikai tādus, kas nepazīna Latvijas agraros apstākļus un raudzījās uz skaistām mājām un ābeļu dārziem tikai no krievu zemnieku būdiņas redzes viedokļa.

Piemēram ņemsim tos pašus skaitļus. Kā jau aizrādījām, zemnieku māju platības koplielums Vidzemē līdzinājās 1.091.797 desetinām. Tāni pašā laikā pēc Aleksandra fon Tobiena iesnieguma ģenerālgubernātoram Sologubam no 1906. g. febr. 23. d. muižnieku zemes koplielums — 3.153.977 desetinas, kroņa zemes — 536.460 des., mācītāju muižu zemes — 49.655 des. patrimoniju un citu gruntsgabalu zemes — 54.151 desetinas. Tā tad, zemniekiem pieder tikai, apmēram $\frac{1}{3}$ daļa no

visas zemes platības. Lielais vairums zemes atrodas muižnieku rokās.

Pats par sevi saprotams, ka zemnieku-mazgruntnieku interesēm katru dienu bij jānāk sadursmē ar muižniecību, kuņas rokās atradās $\frac{2}{3}$ daļa visas zemes platības, nerunājot jau nemaz par to privileģijām — zvejas un medību tiesībām, tiesībām dedzināt degvīnu, brūvēt un pārdot alu, dibināt un atvērt krogus, noturēt tīrgus un atvērt dažādas rūpniecības iestādes, dibināt miestņus u. t. t.; bet galvenais — vācu baroni bija varas kungi; viņi apmeklēja landtaga sapulces, kuņam vienīgam (Landtagam) bija pašvaldības tiesības un kuņš, kā vācu muižniecības varas izteicējs, bija pat neatkarīgs no vietējās administrācijas savos lēmumos iekšējās dzīves regulēšanā. Tanī pašā laikā zemnieku pašvaldības iestādes — pagastu valdes bija padotas zemnieku lietu komisaram, kuņš pēc saviem ieskatiem varēja apturēt kuņu katru pag. valdes spriedumu, atcelt amata vīrus, sodīt tos bez kāda tiesas sprieduma, izdot dažnedažādas pavēles, savienot pēc saviem ieskatiem vairākus pagastus vienā, lai tādā kārtā atvieglinātu sev pārraudzību u. t. t. Zemniekiem nepatīk pagastu apvienošana, jo daudzkārt tā tiek izvesta pret pašu pagastu gribu. Še jāiebilst, ka pagastu valdēm bij gan tiesības pārsūdzēt komisara rīcību pie gub. zemnieku lietu pārvaldes, bet jāsaka, ka tas maz tika praktizēts, jo galu galā komisars vienmēr palika uzvarētājs un kuņā katrā laikā varēja atriebties sūdzētājam. Un ja vēl nemsim vērā, ka komisara amatā pa lielākai daļai tika no valdības iecelti tie paši muižnieki, to radnieki un piederīgie, tad varam iedomāties, kādas varēja būt pēdējo attiecības pret vietējiem zemniekiem. Še mēs nerunāsim (to darīsim turpmāk) par ceļu klausām, muižnieku patronatu tiesībām un citām „rektēm“, kuņas muižniecība glabāja un sargāja kā savu acu raugu un kuņas gulās uz zem-

niecības pleciem kā smags slogs, sevišķi ja ievērojam, ka mazgruntniecība pēdējos gadu desmitos bija izaugusi i saimnieciski, i politiski un nevarēja vairs justies apmierināta ar feudalo kārtību, kas vēl joprojam valdīja pār Latviju. Muižniecība bija viss, zemniecība *) — nekas. Ja muižniecība par tādām priekšrocībām varēja runāt 50 gadus atpakaļ, tad taisni smieklīgi bija aizstāvēt savas „rektes“ 1900.—5. gados, kad mazgruntniecība, kā šķira, jau ekonomiski pietiekoši izaugusi, negribēja un nevarēja būt apmierināta ar tām politiskām tiesību druscīņām, kuŗas tai nācās pēc vācu muižniecības priekšrakstiem un aktiem. Še nevar aizmirst gadu simteņu vērdzības jūgu, kuŗa smagums vēl ik uz katra soļa bija sajūtams 1905. g. priekšvakarā. Māju saimnieku parādi, kas bija cēlušies pērkot zemi par dzimtipašumu, rentes māju ar katru gadu augstāk un augstāk saceltā rente — viss tas gulās uz svaru kausiem un vilka lejup.

Ne mazu lomu še spēlēja tradicionelā gadu simteņu ilgstošā cīņa pret vācu muižniecību. Latvijas zemnieku nāvīgais ienaidnieks no laika gala ir bijis muižnieks. Dusmu un sašutuma pilns zemnieks vienmēr ir raudzījies uz vācu muižniekiem, ar neizsakamu nicināšanu izturējies pret muižnieka rokas pušiem — muižas un meža kungiem un visiem citiem, kas gadu simteņus no vietas muižnieka vārdā ir vilkuši zemniekam ādu pār acīm, to nicinādami un nievādami. Muižnieks zemnieku acīs vienmēr ir bijis izsūcējs, varmāka, liekēdis, kuŗa nodarītie grēki ir tik lieli un smagi, ka priekš tā nekāds sods nav un nevar būt par nepelnītu. Bet neskatoties uz visu to, latviešu zemnieks muižnieka priekšā vienmēr ir liecis pazemīgi galvu, bijis padevīgs kalps un tikai iesīlušā galvā dziedājis :

*) Še un turpmāk vārdu „zemniecība“ mēs lietojam vispārējā nozīmē.

Ai, vācieti, velna bērns!
Rītu tevi svilinās,
Sasies kājas, sasies rokas —
Pavērs bomja galiņā.

Še par vācieti domāts muižnieks, vācu barons vai vienkārši fons jeb tā piedienētājs, kuŗš latviešu zemnieku mēlē runājot ir viens un tas pats — vācietis. Un tikai pēc ilgākiem laika sprižiem, kad bada un neražas gadi ir darījuši muižnieka dūri par pārāk smagu un spieduši pēdējo garu iz latviešu zemnieka, pēdējais ir mēģinājis nokratīt muižniecības jūgu, dumpojies, dedzinājis muižnieku pilis, kāvis baronus un to kalpus, bet ticis vienmēr sakauts, jo ir bijis neorganizēts, dalīts, līcis galvu tikai par savu eziņu un ne vairāk. Nomierināts, sakauts latviešu zemnieks no jauna ir jūdzies muižnieka klausās un padevīgi uzņēmies savu smago jūgu. Nemieri 1818. g. Ārlavā, 1819. g. Lielvārdē, 1840. gados Vec-Bebros, Gaujenē un citur ir beigušies ar muižniecības uzvaru. Latvijas zemnieks priekš muižniecības nekad nav kurinājis tādu pirti, kā tā bēdu brālis — krievu Pievolgas zemnieks Stjenkas Razina, Pugačova un citos zemnieku revolūcijas laikmetos. Maziņā Latvijā muižniecībai vienmēr ir izdevies savaldīt revolucionāro kustību pašā pirmsaknē un izraut latviešu zemniekam mēli ar štika palīdzību, kuŗš vienmēr drošības dēļ ticis turēts pie rokas.

Bet par ko bij velti sapņot 1818. un 1840. g., tam daudz lielākas cerības uz uzvaru bij 1905. g. priekšvakarā. Ja mēs 1905. g. priekšvakarā Latvijā redzam no vienas puses lepnas muižnieku pilis, no otras cēlas zemnieku mājas, kuŗu savadā kombinācijā neapzinīgie kazaki un čerkesi likās ieraugam pašu laimības salu, tad nopietnāki paraugties Lavijas iekšējā dzīvē mēs jau vērojam tirdzniecības un rūpniecības centrus — Rīgu, Liepāju, Ventpili, Jelgavu, kuŗos kapitāls jau kopš 80.—90.

gadiem kopojis plašas strādnieku armijas. Rīga no 169.329 iedzīvotājiem 1881. gadā pieaug uz 282.230 iedzīv. 1897. g. un uz 500.000 — 1905. g. Tas pats, apmēram, redzams arī citās pilsētās. Rūpniecībai un tirdzniecībai attīstoties aug ar katru gadu arī strādnieku skaits. 1904. g. nodibinas galīgi apvienotā Latv. z.-d. strādnieku partija, uz laukiem organizējas zem pilsētas strādniecības iespaida laukstrādnieku un bezzemnieku armija, kuŗā arī dzimst apziņa prasīt pēc vienlīdzīgām tiesībām, jo bezzemniekam tādu nemaz nav. Bezzemnieks ir $\frac{1}{10}$ daļas cilvēks (pagasta sapulcēs zemniekam-saimniekam ir tāpat viena balss, kā 10 bezzemniekiem kopā; citiem vārdiem runājot, tas nozīmē, ka kalpi sūta pa vienam delegatam no 10, tanī laikā, kad saimnieki balso ik viens).

Nemiera gars, kas valda zemniecībā, revolūcijas vēsmām pūšot no rūpniecības centriem, kur uzsāk klaju cīņu pret valdošo iekārtu strādniecība, pamazam izaug par revolucionāru sajūtu — vētra iznēsā revolūcijas kvēlošās dzirksteles no pilsētas pa lauku klusiem mierīgiem ciemiem. Bez janvara ģeneralstreika Baltijas pilsētās, bez fabriku strādnieku ilgstošām ekonomiskām un politiskām cīņām, bez pilsētu masu demonstrācijām un masu mītiņiem, mēs nebūtu arī piedzīvojuši muižu kalpu un lauku gājēju streikus, baznīcu demonstrācijas un bruņotās sadursmes ar zēlbstšucniekiem un kazakiem, kā arī novembra „zemnieku kaŗu“ un muižniecības padzišanu. Un tomēr jāliecina, ka nevis pilsētu proletariāta cīņas piešķīra Latvijas revolūcijai 1905. g. viņas vēsturiski īpatnējo raksturu, bet gan lauku demokrātisko masu kaŗa gājiens pret Baltijas muižniecību. (Pastripojumi J. Jansona). Nevis kvēpošie fabriku skursteņi, bet Baltijas muižu un baznīcu torņi ir šīs revolūcijas ceļa rādītāji, un Latvijas revolūcijas vēsturiskā drama

norisinājas nevis pilsētu ielu cīņās uz barikadēm, bet uz baronu piļu kūpošām drupām...“*).

Kāpēc Baltijas muižu un baznīcu torņi bij revolūcijas ceļa rādītāji, un Latvijas revolūcijas vēsturiskai dramai bij janorisinājas nevis pilsētu ielu cīņā uz barikadēm, bet uz baronu piļu kūpošām drupām? — Lai atbildētu uz šo jautājumu mums tuvak jāpakavējas pie tiem apstākļiem, kas ierāva cīņā plašas zemnieku masas pret pastāvošo kārtību — pirmā kārtā muižniecību.

Vispirms, kas attiecas uz sīkgruntniekiem, kuŗi bij iepirkuši mājas, izmaksājuši pat parādus un skaitījās kā zemes īpašnieki. Kādā zemniecību apkalpojošā laikrakstā**) mēs lasam no Jaun-Piebalgas: „Neilgi atpakaļ J. māju gruntnieks uzcēla uz Gaujas dzirnavas. Muižas pilnvarnieks cēla sūdzību, pierādīdams, ka viņš nedrīkst celt dzirnavas, ja muiža ar to nav mierā. Tiesas spriedums lietā skanēja: dzirnavas aiztaisīt“. No Inčukalna ziņo:***) „Ja paskatāmies māju pirkšanas kontraktos, tad izrādās, ka neesam nemaz māju īpašnieki, jo priekš viņiem ir dažādi aprobežojumi. Tā medības un zvejas tiesības pieder uz visiem laikiem lielkungam, pircējam nav tiesības ierīkot uz savas zemes kādu veikalu, vai uztaisīt dzirnavas, kur tas būtu iespējams. Ja barons iedomājis, ka pārdodamās mājas zemē atrodas akmeņi, tad par tiesību tos laust un pārdot ir jāmaksā līdz 100 rubļu.“

Tanī pašā laikā latviešu mazgruntniecība auga ar katru gadu, līdz ar to cēlās pašapziņa, pamazam izzuda pazemības un paklausības gars; zemnieks vairs ekonomiski nebij tik atkarīgs no muižnieka kā agrāk, mazgruntniecība patstāvīgi nostājās uz savām kājām un tāpēc nevarēja ciest tos aprobe-

*) J. Jansons. Baltijas revolūcija. Pirmā daļa 16. l. p. „Daile un Darbs“ apgādībā. Rīgā, 1921. g.

**) „Balss“ 1905. g. no 16. marta.

***), „Peterburgas Avīzes“ 1905. g. no 26. aprīļa.

žojumus, kādus uzkrāva ar muižu noslēgtie kontrakti; mazgruntnieks pats gribēja būt kungs savās „dzimtsmājās“, tāpēc viņā auga spītība pret muižu.

Visvairāk zemnieku kaitināja dažādās kļaušas — ceļu šķūtis, sieciņi u. c. Mazgruntniekiem divas reizes gadā — pavasarī un rudenī bij jataisa „liele“ (apriņķu) un „mazie“ (draudzes) ceļi, ziemās jarok sniegs. Muižnieki priekš ceļiem deva tikai materialu — granti un kokus priekš tiltiem, kā arī maksāja amatniekiem par tiltu slitu būvi. Viss tas no muižnieka prasīja, samērā ar zemnieku izdevumiem, nieka sumas. Pēc senatora Maneseina materialiem ceļa labošanas darbi zemniekiem maksāja 1 milj. 106.397 rbļ., bet muižniekiem tikai 15.192 rubļus. Vēl spilgtāk šī nepareizība redzama atsevišķos pagastos. Tā no Kokneses ziņo: *). „Rēķinot caurmērā ceļu kļaušas izmaksā katram saimniekiem ap 30 rbļ., kas iztaisa uz 170 Kokneses pag. saimniekiem 5.100 rbļ., turpretim muižai par materialu un meistarū, rēķinot lielākās cenas, — 120 rbļ., kas ir nesamērīgi un nav tālāk pielaižams“. Bet kas visvairāk izbrauca ceļus? Tie bija muižnieki ar savām kalesām un vezumnieku rindām. Muižnieku nekaunība gāja tik tālu, ka tie spieda zemniekus taisīt ceļus arī muižā — ganu un rundeļu ceļus. (Tā tas piemēram bija Liezeres draudzes muižās — Liezerē, Mēdzulā, Lubejā, Gravā un Gulberē).

Tālāk nāca šķūtis. Kuŗā katrā laikā zemniekam bij jādod zirgi priekš dažādu ierēdņu vadāšanas, bet muižniekam tas viss gāja secen.

Ievērojamu vietu 1905. g. priekšvakarā ieņēma strīdi starp zemniekiem un muižniekiem, kas attiecas uz mācītāju vēlēšanām. Muižniekiem bija, tā saucamās, patronata tiesības, t. i. tiesības ielikt mācītāju pēc savas gribas. Zemnieki — draudzes turpretim negribēja ar to apmierināties. Ne jau nu

*) „Pēt. Av.“ 1905. g. no 2. augusta.

tāpēc, ka zemniecība būtu tik ļoti ieinteresēta „garīgās“ lietās, bet galvēno lomu šē spēlēja, protams, princips. Zemnieki gribēja savu mācītāju, muižnieks savu. Vienīgā brīvakā virziena (bez iepriekšējas cenzuras) avīze „Peterburgas Av.“ veltī dienu no dienas savas slejas jautājumam par mācītājiem. Tā no Bērzones ziņo*): „Draudze ar vietējo muižas īpašnieku, patronu, strīdas dēļ mācītāja vēlēšanu tiesībām, un tamdēļ arī pastāvīga mācītāja šē nav. — Mūsu barons ir dažiē izteicies, ka latvieša neparko nelaidīšot Bērzonē par mācītāju un zemniekiem vajadzēšot klausīt to, ko „kungs“ sakot“. — Un nereti gadījumi, kad no muižnieka ielikto mācītāju draudze negrib atzīt, nelaiž baznīcā un patronam jāved mācītājs uz kanceli uŗjadņika pavadībā. Kā uz sevišķi spilgtu piemēru šē jānorāda uz, tā saucamo, „Aluksnes dedzinātāju lietu.“ Notikumi, ar kuŗiem saistas Aluksnes dedzinātāju lieta, ir šādi. 1902. g. Aluksnes draudzes priekšnieks bar. Fitinhofs-Sēls ieceļ par draudzes mācītāju Valteri, neapsprīdies nemaz ar citiem draudzes konventa locekļiem. Aluksnes latviešu draudzes reliģiozās un turīgākās aprindas ir noteikti pret Valteri, jo viņš it kā vāji protot latviešu valodu un min kandidatus latviešus. Barons uz to negrieza vērību, starp citu itkā izteikdamies: „Tāpat kā manām aitām nav jāzin, kādu suni es viņām pieņemu, tāpat arī zemniekiem nav jāzin, kādu baznīckungu es viņiem ieceļu“. — Sakarā ar to baznīcas lietās ieinteresētākās latviešu aprindas, — pērminderi un tautiskā inteliģence, — Valterim pirmo reiz parādoties uz altara, demonstratīvi atstāj baznīcu. Uz to tiek uzaicināti arī citi baznīcēni īpašos uzsaukumos, kuŗi jau iepriekš tiek uzspraudīti uz galveniem ceļiem no dažiē pērminderiem. — Aluksniešos nodibinas, tā saucamā, „velnu draudze“, kuŗā tiek ierindoti kā idejiski vadoņi: draudzes ārsts, namu īpašnieki un vispār tu-

*) „Pēt. Av.“ 1905. g. no 13. februara.

rīgā sīkgruntniecība. 1902. g. rudenī Aluksnes mācītāja muižā un Aluksnes (Fitinhofa) muižā sākas vesela rinda ugunsgrēku. Pa četriem mēnešiem notiek kādi 12 ugunsgrēki, pie kam kā pēdējā nodeg Aluksnes „vecā“ pils — divstāvu nams, apdzīvots no Aluksnes augstākās administrācijas. Tanī pat laikā barons un mācītājs saņem draudu vēstules, kuŗas tiek parakstītas — „draudzes locekļis“. No vietējās turīgākās saimniecības un tautiskās inteligēnces šīs dedzināšanas tiek iztulkotas kā latviešu tautas atreibības darbi par nepielaišanu draudzes pašvaldībā. 1903. g. kā vainīgie tika notiesāti kāds fotogrāfs, kurpnieks un laukstrādnieks, kuŗi savu protestu dedzināšanā izrādīdami, protams, izteica vietējās mazgruntniecības nemieru pret barona patronata tiesībām.

Aluksnes dedzināšanas lieta jo sevišķi spilgti pierāda, kāds nemiers un sašutums valdīja zemniecībā jau 1902. gadā, kad vēl par revolucionārām jausmām zemniecībā nevarēja būt ne runas.

Še mēs neturam par vajadzīgu tuvak kaveties pie „siecīņiem“ — mācītāja nodevām, kas 1905. g. revolūcijā izsauca tādu īgnumu zemniecībā un par ko tā laika zobgaļi un feļetonisti ar tādu sirsnību ņēmās skandināt dažnedažādās meldijās.

Starp citām privileģijām pirmā vietā jāmin muižu monopols uz mežiem, jo zemnieku zemei tika atgriezti nost visi mežu gabali (mājas pārdodot muižnieki paturēja sev tiesību zināmu gadu laikā izcirst pat pēdējās zemnieku birstalas un koku pudurus). Visi būvkoki un kurināmais materials par smagiem noteikumiem bij iegūstami vai nu no muižnieku, vai arī kroņa mežiem. Bet ja nu ievērojam, ka piem. Kurzemē, Ventspils apriņķī muižām piederēja 100.775 des. meža un kronim tikai 26.868 des., tad sapratīsim, ka šo apriņķu zemnieki malkas un būvkoku ziņā gandrīz pilnīgi bij padoti „kungu“ zēlastībai.

Itkā savu galu paredzēdami, jau pirms 1905. gada muižnieki ar lielu steigu sāka izcirst mežus. Tas izsauca dabīgus protestus zemniecībā un bieži vien mēs laikrakstos lasām šādas korespondences: Šejienes meži tiek ar katru gadu vairāk un vairāk izcirsti. Saimnieku birstalās tie kungi atļauj cirvim un zāģim nolaupīt pēdējo kociņu. Viņi pa saimnieku mežu rikojās kā pa balles zāli un cērt sliperus, malku bez kāda aprobežojuma*).

Viss tas, protams, nevarēja nedarīt iespaidu uz zemniecību, kuŗas attīstības līmenis jau bij tik augsts, ka visas muižnieku privilēģijas kliegtin kļiedza pēc protestiem.

Aina nebūtu pilnīga, ja mēs še nepievestu dažus sīkumus iz 1905. g. priekšvakara muižnieku un zemnieku attiecībām. No Ļaudonas-Odzienas ziņo**): „Neilgi atpakaļ mūsu „lielkungs“ uzaicināja pie sevis audiencē visus tos pag. saimniekus, kuŗi caur sevišķiem parakstiem apsolījušies uz priekšu nedzert no viņa norādītā muižas krogā — pasludināja, ka visiem tiem saimniekiem, kuŗi neatkāpšoties no parakstītiem pretdzēršanas apsolījumiem, uzliekot viņu dzimtsmaksas drīzakā laikā nomaksāt.“

Vai atkal no Dzērbenes raksta***): „Muiža mums aizliedz ziemu braukt pa savu purvu, pa kuŗu taisnais ceļš apmēram aizņem piecdesmit soļus, kādēļ mums, pa šo ceļu netiekot, jāmēro piecas verstes likuma. — Tāpat mums tiek aizliegts muižas robežās atrodošos granti ņemt ceļu uzlabošanai, lai gan mēs taisam nevien draudzes, bet arī muižas ceļus.“

Kādā korespondencē no Inčukalna****) lasam: „Mūsu meža virskungs aiz lielas taupības netura medības suņus, bet viņu vietā liek savus strād-

*) No Dzērbenes un apkārtnes. „Pēt. Av.“ 1905. gada no 5. jūnija.

***) „Pēt. Av.“ 1905. g. no 6. marta.

****) „Pēt. Av.“ 1905. g. no 5. jūnija.

*****) Turpat 1905. g. no 6. marta.

niekus, maksādams tiem 35 kap. par dienu. Tiem nu jāapbruņojas ar nūjām un kliedzot un visadu troksni taisot jāskrien pa mežiem un jādzen zvēri „kungiem“ virsū.“

Vēl no Liel-Iecavas*) ziņo: „Muižas mežkungs nebeidz prāvoties. Ir ārkārtīgi reta tiesas diena vietējā mirtiesā, kad nebūtu šim nelaimīgajam cilvēkam gan pa vienai, gan pa vairākām prāvām. Te viens paņēmis divas pagaliņas malkas ko apsildīt rokas, te otrs salasījis mežā klēpīti sausu zaru ko izcept maizi... ar vārdu sakot — zog tik lieliski Liel-Iecavas lielajos mežos pat mazākās skabardziņas itkā tās vai nemaz nenoderētu lielajiem kungiem pašiem ar ko izbadīt iz zobiem stirnas gaļu.“

Tamlīdzīgas korespondences varētu citēt bez sava gala. 1905. g. „Pēterburgas Avizes“, kā jau teicām brīvakās, pilnas ar ziņojumiem, kuņos spilgtās krāsās tiek attēlotas attiecības starp muižniekiem no vienas, un zemniekiem no otras puses.

Metīsim vēl skatu uz tiešo saimnieku-rentnieku dzīvi, kurī bij atkarīgi no muižas šai vārda pilnā nozīmē un revolūcijas dienās bija vieni no pirmajiem cīnītājiem pret vācu muižniecību.

Še gaišaku valodu runā paši dokumenti, no kuriem arī turam par vajadzīgu pievest dažus „pantus“ (dokuments saucas „Rentē kontrakts par to pie Lielvārdes pils muižas piederīgo NN māju“**) (uzglabājam oriģinēlo izteiksmi):

§ 4. Rentnieks apņemas to rentēto māju pēc tās labākās lauksaimniecības vīzes strādāt un valdīt. Ari tam nav brīv ar līnēm jeb ar eļļas augļiem, ari ne priekš saviem dienastniekiem jeb piederīgiem ari tas sējums būtu, katrā gadā pavisam vairāk sēt, nekā 8 daļu no visa tīruma.

*) Turpat 1905. g. no 1. jūlija.

**) „Pēt. Av.“ 1905. g. no 22. janvara.

§ 5. Lietas koki, dedzinājama malka un materiāli priekš pirtīm rentniekam pašam jāsgādā.

§ 6. Sūdus, salmus, sienu, āboliņu, viķus un pelavas jeb citu kādu barību un pakaišus nedrīkst pārdot, vai uz citu vīzi no mājas izdot, arī tad nē, ja tā minētā barība jeb pakaiši vai sūdi būtu pirkti bijuši no citiem. Uz tās rentes vietas nav brīv andelēt ar barībām, pakaišiem vai sūdiem. Rentniekam pienākas tik daudz lopu turēt un viņus tā uzturēt, ka visa barība un visi pakaiši sūdos pārvēršas un uz tīrumu nāk. Ja rentnieks šo noteikumu pārkāpj, tad viņam par sūdiem un tām pieminētām barībām un pakaišām par katru birkavu desmit rubļu sods jāmaksā.

§ 9. Par mājas vai zemes labošanu rentnieks tik tad vien drīkst atlīdzināšanu prasīt, ja tam par to ir raksts no rentes devēja ko priekšā rādīt, un kur teikts, par kādu labošanu un par kādu atlīdzināšanu viņi savā starpā nolīguši. Bez tādas uzrakstītas parādīšanas neviena labošana, lai tā būtu notikusi pie ēkām, vienalga, vai rentes devējs rentniekam tos būvbaļķus veltī būtu devis, vai arī ne, vai pie grāvjiem, pļavām, tīrumiem, kad jauni pietaisīti klāt, vai tā zeme tiktu labota, vai citur kur un kaut kāda ta būtu, rentniekam, kad viņš savu zemes gabalu atstāj, netiek atlīdzināta, bet tāpat paliek pie tā gruntsgabala.

§ 18. Rentniekam tik vien mājās ir brīv suņus turēt un ja ganībās, laukos tiks atrasts, viņi tiks nokauti un rentnieks par to nekādu skādes atlīdzinājumu nedrīkst prasīt.

§ 19. Viss mežs, meža zeme un sargumi, kas mājas robežās, stāv apakš muižas meža valdīšanas. Rentniekam šai mežā ir tik brīv lopus ganīt un proti tik tādos gabalos, kas nav sargājami.

§ 21. Tos meža putnus, kas viņa robežās un tanī apgabalā, nekādā vīzē neaiztikt. Kas šo no-

teikumu pārkāpj, tam katru reizi pieci rubļi sods jāmaksā un flinte tiek atņemta.

§ 24. Pie mājas atdošanas, lai tas notiktu pēc beigtiem rentes gadiem, vai citādu vīzi, vajaga būt, vienalga kādu rentnieks šo māju saņēmis: a) ēkām un ēku jumtiem, sētām, vārtiem un tiltiem, kas pie tās mājas ir, labi apkoptiem; b) rudzu tīrumiem un āboliņu laukam īstenā laikā labi izstrādātiem un apsētiem, vasarāja tīrumam uzartam un ecētām; c) lauku grāvjiem, pļavām un pļavas grāvjiem tīrtiem; d) mājas robežām tīrtām un kupicām labi uzturētām; e) tīruma un pļavu vietām labi uzturētām, visi sūdi, kā arī viss tas, kas no lopu barības vai pakaišiem atlicis, bez nekādas atlīdzības pie tām mājām paliek; k) rentniekam neko brīv nav nolauzīt, izrakt, vai projam aizvēst, vai aizmest jeb nederīgu padarīt, vai nopostīt, kas ar kniedēm vai naglām piesisti, kas ierakts, uzbūvēts, iemūrēts vai uzstādīts. — Ja pie mājas atdošanas kādas no tām še pieminētām noteikšanām nebūtu piepildītas, tad rentniekam pilnīga vērtība pēc tiesas taksierēšanas tas ir tā maksa, ar ko tas trūkums izpildams, jeb ar ko tā notikuse skāde atkal pārlabojama, skaidrā naudā devējam ir jāsamaksā.

§ 27. Ja rentniekam no dzimtlielkunga līšanai zeme priekš lūduma tiek ierādīta, tad viņam tā malka pēc meža valdīšanas pavēlēšanas jāuzcērt un viņai jāatdod; par uzciršanu viņam par katru asi 7 pēdas aršīnmalkas tiek 33 kap. aizmaksāts.

§ 28. Rentniekam tikvien ir brīv vienu flinti mājās turēt un uz to cieši jāraugas, ka neviens viņa flinti neņem. Ja kādu citu flinti atradis, ta bez kādas tāļakas tiesāšanās tiks atņemta.

Tādi šā kotrakta galvenie punkti. Nekas skaidrāk nevarētu pastāstīt par dzimtkunga-muižnieka attiecībām pret saviem rentniekiem, kā šis dokuments. Atsevišķi dokumenta punkti taisni atgādina Franču revolūcijas 1789. g. feodalās muiž-

nieku „rektes“. Bet tamlīdzīgi kontrakti netika vis slēgti 1790. g., bet 1905. gadā.

Pievedisim vēl vienu dokumentu*). Bierīņmuižas rentnieki savas agrarattiecības pret dzimtkungu paskaidro viņu iesniegtā rakstā šādi: „Kur agrāk purvs un kūdrajs bija, kas muižai nekāda ieņēmuma nedevis, tur mēs bez maz izņēmumiem paši vien iekopuši auglīgus dārzus un tīrumus un maksājam tagad 5 līdz 150 rbļ. par no mums pašiem iestrādātu pūrvieta. Zemes mums katram ir sākot no pus līdz 30 pūrvietas. Nomā laiks iztaisa 30 gadus, bet kontrakta nosacījumi ir tik smagi un nopiedoši, ka mūs var aiz iebkura vismazākā iemesla ārā izlikt, tā p. piemēru, kad mēs pirmajos divos gados nepagūstam no pašu pirkta materiāla uztaisīt dzīvojamu ēku zināmā lielumā vai atkal kad rentnieks tiek uz 8 dienām apcietināts u. t. t. Ja arī no mūsu puses nekāds iemesls priekš ārā izlikšanas nebūtu bijis, tad tomēr muižai ir tiesība uz to ik kuņā laikā, izmaksājot divu gadu rentes naudu uz priekšu. Par ēkām, kuņas mēs bes muižas palīdzības uzcēluši, nekādu atlīdzību nedabūjam, kad nomā gabalu atstājam; kokus, kuņus mēs paši stādījuši, mums nav brīv izcirst pēdējos 10 nomā gados; ne darbnīcas, ne veikalus mums nav brīv atvērt. Priekš ceļiem, kuņū gandrīz nekādu nav, mēs maksājam muižai īpašu nodokli — 1 rubli no pūrvietas.“

Ja tādi sūdzības raksti bij jāraksta Bierīņmuižas rentniekiem, kuņū nomatās zemes atradās netālu no Rīgas, kur vienmēr par izdevīgām cenām varēja pārdot savus produktus, tad varam iedomāties, kādos apstākļos, Lielvārdes kontraktam līdzīgus izpildot, dzīvoja rentes saimnieki attālākos pagastos, kur daudz grūtāk bij aizsūtīt uz pilsētu zemkopības ražojumus un bij jāapmierinājas ar uzpircēju maksājumiem. Bet paklausīsimies, ko stāsta „Pēt. Av.“ korespondenti.

*) „Pēt. Av.“ 1905. g. no 8. jūlija.

No Ropaziem*): „Ievērojot šejienes smilšaino, mazauglīgo zemi, rentes lielums (10—20 rbļ. par desetiņu) ir sasniedzis visaugstāko pakāpi, un tadēļ saimnieku-rentnieku stāvoklis ir kritisks. Daži rentnieki ir iekrituši lielos parādos muižai“.

No Sveiciema**): „Māju rentnieki muižai maksā visaugstāko renti, pie tam vēl ikbrīdi bīdāties, kad tik viņus neiztriec iz mājas“.

No Ļaudonas-Odzienas***): „No šejienes ap 120 saimniekiem, trešā daļa rentnieku, kuŗiem jāmaksā tāda noma, cik augstu muižas īpašniekam patik uzlikt, neskatoties uz to, vai māja tik ienes, jeb rentniekiem jāizput. Kungam jau nav bēda, jo zemes kārotāju diezgan. Rente tiek maksāta par visu māju, ieskaitot arī mežu, lai gan pēdējo, kad tas jau pieaudzis, nocērt muiža“.

No Inčukalna ziņo x): „Rentes saimnieku stāvoklis ir vēl grūtāks, jo to jau tā pārmērīgi augstā rente tiek arvien, kontrakta gadiem paejot, vēl paugstināta. Pie tam rentniekam nav tiesības pat savā mežā žagarus nocirst paša vajadzībām, bet jāpērk par dārgu maksu, kur mūsu „mežu virslielkungs“ viņus mežos, vaj pļavās licis sacirst un pēc mēra sakraut. Ja nu labības žāvēšanai vajag malakas, tad tā jāpērk par 110 kap. par asi, kaut arī tā būtu cirsta viņa paša mežā. Pie tam malka tiek dota visprastāka — no smalkiem zariņiem, slīperu skaidām un mizām un dažādiem gružiem, tā kā mājās atvedot nav vairs iespējams tādu mēru izkraut, kā bij mežā. — Ir dažādi aprobežojumi priekš rentniekiem. Tā, ja iesēj linus vairāk, kā tas kontraktā noteikts, tad par katru pūrvietu kas pārāk, ir jāmaksā 50 rbļ. soda naudas“.

*) „Pēt. Av.“ 1905. g. no 8. jūlija.

**) „Pēt. Av.“ 1905. g. no 20. marta.

***) Turpat no 26. aprīļa.

x) Turpat no 26. aprīļa.

Pievedīsim vēl vienu raksturīgu korespondenci no Veselauskas*): „Pagasts pastāv no 72 rentes saimniekiem. 88¹/₂ pūrvietas liela māja 1862. g. tika vērtēta 16¹/₂ dālderu, bet 1881. g. to pašu māju novērtēja par 22 dālderu. Minētā lieluma māja 1862. gadā tika izrentēta par 99¹/₂ rbļ.; 1867. g. rente tika pacelta uz 121 rbļ., 1874. g. — uz 155 rbļ. un 1881. g. šī pate māja tika izrentēta par 225 rbļ. Ēkas saimniekiem pašiem jāceļ, jāmaksā dālderu nauda, kā arī pag. nodokļi, jādod sieciņi un jānes ceļu nastas. — Zeme Veselauskā ir kalnaina, caurmērā piekto graudu nevar ražot. Saimnieki ar saviem piederīgiem strādā kā vergi, bet cauri netiek“.

Tādas pat korespondences vai tamlīdzīgas mēs varētu citēt no Adlienas, Kaletiem, Kalsnavas, Raunas-Pils, Jaun-Laicenes un daudz citiem pagastiem un Latvijas novadiem. Visi šie fakti dod gaišu liecību par grūto, nepanesamo stāvokli, kādā atradās muižu māju rentnieki. Tādos apstākļos nebūt nebij nekāds brīnums, ka nemiera gars šajos rentniekos atrada viskarstākos piekritējus, kuŗi jau gadu desmitus bija sevī krājuši dusmas un pārestības pret muižniecību.

Še vēl mums kāds vārds jamin par tā saucamām „kvotu zemēm“**). Kvotu zemes Vidzemē bija (pēc 1897. g. statistikas) 256.318 desetīņas. Kādā kārtā noritēja šī nopostīšana, lasam no Triķates: „Visā Triķates draudzē ir daudz kvotu māju, bet sevišķi daudz Vīciemā. Pavisam 19 mā-

*) Turpat no 30. jūlija.

**) „Kvotu zeme“ cēlusies tādā kārtā, ka no Vidzemes zemnieku zemes, kuŗa gan caur 1804. g. likumu tika izsludināta par „neaižskaramu“, zināma daļa (aliquoter Teil) tika uz 1849. g. likuma pamata pievienota muižu zemei.

Vidzemes junkuri pastāvēja uz to, ka tiem jādod tiesība zemnieku zemi apcīrpt, un pat nopostīt zemnieku mājas, lai tie varētu noapaļot savu muižu laukus un pļavas. Tādā kārtā muižas ievilka sesto daļu no zemnieku neatņemamā lietošanā nodotās zemes (sk. J. Jansona „Baltijas revolūcija“).

jas, kas iztaisa ceturto daļu no visa pagasta. No šīm mājām 3 jau agrāk priekš kādiem 60 g. pie muižas pievāktas. No tām vairāk nekas nav palicis redzams, kā šo māju vārdi vecajā pagastu vaku māju grāmatā no 1820. g. 1866. g. pievienoja otrās muižas mājas, tās ietaisot par graudnieku un muižas dienu kalpotāju mājām. Tās citas 15 mājas, pēc jaunās, 1870. g. izdarītās mērišanas, muiža tura par kvotu mājām. Bet pagasta rakstos nav atrodams neviens protokols, ne arī kāds rakstu galiņš, ka šīs mājas vietniekpulks būtu muižai atdevis par kvotu mājām. 1899. g. muiža atsacīja visiem tiem kvotu zemes saimniekiem, izņemot dažus, un pārvērtā mājas par meža kalpu dzīvokļiem, bet tūrumus apsēja ar mežu. 1902. g. pievienoja muižai atkal dažas mājas un šogad (1905 g.) pēdējās. Tropiņu mājas galīgi noārdīja un zemi apsēja ar mežu*)". Tanī pat korespondencē tālak lasam: „Grūti nabaga saimniecīnam šķirties no savām mīlām mājām, kuŗas mantojis no tēvu tēviem un pats tās visu mūžu ir kopis, jo minētie saimnieki visi ir sešdesmit gados. — Par visām lielām lūgšanām viens saimnieks dabujis kā atlīdzību par savām mājām 100 rbļ., otrs 250, divi katrs 500 rbļ., kur tiem tad bijis jāparaksta, ka ar labu salīguši un vairs nekur nesūdzēsies. Bajorinu saimnieks bij visas mājas ēkas uzcēlis jaunas, sevišķi ērberģi tikai vēl priekš diviem gadiem. Tas maksāja naudā, bez paša darba, 800 rbļ. un atlīdzinājums bij tik 500 rubļi. . . “

Še mēs redzam latviešu līdumnieka traģediju kuŗu kādreiz vēl revolucionārs būdams apdziedāja Kārlis Skalbe savā „Līdumnieka šķiršanās“, kas citkārt laikos bij populārs dzejolis, kuŗu deklamējot uz laukiem vienmēr varēja izsaukt applausu vētras. Izdzītie līdumnieki nekad nevarēja piedot muižniekam un bija pirmie, kas labprāt atbalstīja nemier-

*) „Zemkopis“. 1905. g. no 12. janvara.

niekus, ja pat paši nestājās to rindās. Bet tā kā muižniekiem pēdējā laikā pirms 1905. g. izdevīgāk bij audzēt uz savas zemes mežu, tad ne viens vien kvotu māju saimnieks nodrebēja aiz bailēm tikt izdzīts no savām mājām. Un, protams, arī tas vervēja piekritējus revolūcijai.

Mēs jau šie dažus vārdus minējām par muižniecības un zemnieku pašvaldības iestādēm. Viss tas darija vēl melnākus mākoņus, kuņi ar katru gadu palika draudošāki priekš Baltijas muižniekiem, ka pat vācu avīze „Lib. Zeitung“ spiesta atzīt*): „Briesmīga rūgšana zemē, kuņa vairāk izplatas — par to katram vajadzētu būt skaidrībā — prasa šejienes satversmes jaunradīšanu, kuņa izcēlusēs priekš gadu simteņiem pavisam citos apstākļos. Ar draķonisku bārdzību, kuņu vienmēr ieteic trakojšu laiku apmierināšanai, kā vēsture māca, nekad nav vēl nekas sasniegts, jo viņai neseko Zolona garā izvesta laikam piemērota apstākļu labošana“.

Pat melnsimtnieciskais „Рижский Вестник“ raksta**): „Zemnieku nemieri Baltijā atseguši lielu robu vietējos zemnieku likumos. Tas ir: viņos trūkst tiešu aizrādījumu uz starpniecību tajos gadījumos, kad starp muižas īpašniekiem un rentniekiem nav panākta vienošanās rentes lieluma ziņā. Kā zināms, vietējie likumi nenosaka nekādas robežas priekš rentēm un dzimtpirkšanas cenām, atstādami šo noteikšanu savstarpēji labprātīgi salīgt starp ieinteresētām pusēm. Tomēr patiesībā lieta izvēršas tā, ka rentniekam savas pilnīgas atkarības dēļ no muižniekiem, bez pretrunas jāpieņem visi noteikumi, lai tie būtu nezin cik smagi būdami“.

Un cerēt sāk arī pati zemniecība. „Mājas Viesis“***) atzīmē: Mūsu dienās tik daudz runā un raksta laikrakstos par „pavasara jausmām“, gaisā

*) „Mājas Viesis“. 1905. g. no 27. jūlija.

***) Turpat no 11. maija.

***) „Mājas Viesis“. 1905. g. no 5. janvāra.

manāms kaut kas spirtāks, kaut kas, kam vajadzētu nākt un pēc kā visi ilgojas“. Tādu pat valodu, apmēram, runā visas citas latviešu legalās avizes: „Balss“, „Baltijas Vēstnesis“, „Dienas Lapa“ u. c., bet „Pēt. Av.“*) uzstāda dažas konkrētas prasības, piemēram, par pašvaldības tiesībām: „Daudz tiktu līdzēts, ja mūsu pagasti dabūtu atkal atpakaļ to, kas tiem tika atņemts, proti tādu, kaut nu gan arī ne visai apmierinošu pašvaldību, kādu tiem nosacīja Baltijas zemnieku likumi no 19. febr. 1866. g., kuŗi nepazīna tādus administratīvus monstrus, kā zemnieku lietu komisara institutu“.

Bet ko dara tanī laikā vācu muižniecība? — Junkuri izstrādā Vidzemes landtaga reformas projektu, uz kuŗu no sākuma liek diezgan lielas cerības pilsonība, bet kad izrādas, ka projekts ir nedzīvs bērns, tas pat „Mājas Viesis“**) (viens no reakcionārakiem tā laika laikrakstiem) atklāti pasaka: „Par šo ziņu tiešām varētu priecāties, ka landtags reiz sajutis, ka viņš nav visu zemes iedzīvotāju interešu aizstāvis, jo $\frac{9}{10}$ iedzīvotāju landtagā nav nekādas aizstāvības. Bet jašaibas, vai tik landtaga tagad latviešiem un igauņiem sniegtās reprezentācijas vaiņaga lapas un rozes nebūs jau savitušas? Viss darams istā laikā. Agrāk tāds landtaga spriedums būtu sajūsminājis, tagad, kur latvieši gaida plašas reformas, landtaga reformas vairs tā nespēj sajūsmināt“. Un tiešām, par ko runā landtaga reformas projekts***):

„Pilsētās reprezentētu viņu valdes un domes, turpretim lauku iecirkņos nodomāts dibināt „iecirķņu sapulces“ (Bezirkstag“ un „iecirķņa valdi“ (Bezirksamt). Iecirķņa sapulce būtu ieceļama 1) no bruņenieku muižu īpašniekiem; 2) citu muižu īpaš-

*) „Pēt. Av.“ 1905. g. no 25. marta.

**) „Mājas Viesis“, 1905 g. no 16. marta.

***) Turpat no 29. jūnija.

niekiem (ieskaitot mācītāju muižu), kuŗu zemes gabali lielāki par 80 dālderiem un tirdzniecības un rūpniecības iestādes, kuŗas maksā zinamu prestandu nodokli; 3) no visiem citiem grunts īpašnieku un muižas nepārdotas klausības zemes nomniekiem, piekam brīva balss tiesība piekriņt tikai tiem, kuŗa zemes gabals nav mazaks par 10 dālderiem. (Mazāku zemes gabalu īpašnieki caur sabiedrošanos var ik uz 10 dālderiem iecelt vienu balsotāju. Pirmajās abās šķirās visi balso personīgi pie deputātu celšanas uz iecirkņu sapulci, turpretim trešajā šķirā balstiesīgie katrā lauku pagastā ieeļ savas šķiras deputātus uz „iecirķņu sapulci“. (Tā tad ne visiem vienādas tiesības attiecoties uz vēlešanu formu). Tā tad landtaga reformas projekts velk vecu veco dziesmu un pat tāds atpakaļrāpulis kā „Mājas Viesis“ *) spiests teikt „Projektu sastādītāju mērķis acīm redzot ir nodrošināt uz „mūžīgiem“ laikiem zemes pārvaldību Baltijas muižniecībai. — Pēc mūsu uzskatiem „reformas“ sastādītāji būtu darījuši paši savā labā, ja būtu mēģinājuši tagadējai landtagu satversmei piešķirt tādu raksturu, ka tā spēj attīstīties un piemēroties vispārejām vajadzībām. — Ja vecajam pamatam trūkst tik visai elementaras īpašības, tad itin dabīgi, ka tas sveizams projam un jauna ēka ceļama uz gluži jauniem pamatiem.“

Muižniekiem nevienu apmānīt neizdevās. Nerunājot jau nemaz par z.-d., par šo projektu, kā redzējām, zobojās „M. V.“ un citas avizes, izņemot galēji labo spārnu ar „Rīgas Avizi“ priekšgalā, kuŗa bija gatava iesākt sarunas, lai kaut kādi nospiestu protesta garu. Bet visas cerības bij veltas. Muižniecības ziedu laiki bija pagājuši. Tautas slāņi prasīja sev tiesību par katru cenu un zobojās par to pašu landtagu, kuŗā varēja piedalīties un

*) „M. V.“ 1905. g. no 29. jūnija.

līdzspriest vienīgi dzimti muižnieki aiz slēgtām durvīm. Viss tas tagad bija jau tīrie joki. To likās saprata visi, izņemot vācu muižniecību.

Uz ko vēl cerēja muižniecība? — Tikai uz Krievijas carisma spēku. Vācu muižnieki ticēja Krievijas cara tētiņam un bija pārliecināti, ka tas neizdos savus kalpus izsmieklam. Baroni savu stāvokli bij nodrošinājuši pateicoties saviem sakariem ar Krievijas carisko galmu, ar Krievijas valdošām, reakcionarām aprindām. Tie ticēja savai zvaigznei un ne sapnī neiedomajās pazaudēt savas vecu vecās „rektes.“

Bet kauja jau bija pieteikta. Latvijas zemnieks nevarēja apmierināties ar feodalo iekārtu. Vecie agrarapstākļi bij izdzīvojuši savu laiku un dabīgi prasīja krasu pārmaiņu. Visam tam vēl pievienojas pēdējo 1904. un 1905. g. neraža, labības cenu krišana pasaules tirgū*). Tā laika laikraksti vienā balsī sūdzas par grūtiem laikiem, par naudas trūkumu u. t. t. Sliktos laikus vēl padara nepanesamākus tas, ka 1900.—05. g. latviešu mazgrūntniecība vēl pa lielākai daļai nav paspējusi pāriet uz racionalāka veida saimniecību. Galvenā saimniecības nozare vēl ir graudkopība. Lopkopība vēl netiek skaitīta par galveno ienākumu avotu, kā tas notikās 1907.—10. g., kad latviešu mazgrūntnieki ar tādu sparū propogandeja: mūsu teļos

*) Kādā no 1905. g. „Baltische Wochenschrift“ numuriem barons E. Kampenhausens raksta uz sīku skaitļu apstrādātu pamatu: „Neraugoties, ka labības cenas drūsiņ paceļas, tās sistematiski vienmēr krit.

To paskaidro sekošie skaitļi. Tie nozīmē kapeikās par pudu un proti par rudziem, auzam un kviešiem caurmērā:

Augstākās cenas	1881. g.	110,0 kap.
„	„	1891. g. 90,1 „
„	„	1902. g. 80,0 „
Zemākās cenas	1888. g.	65,7 kap
„	„	1895. g. 56,5 „

— mūsu nākotne. 1905. g. „Zemkopis“ nebeidz gausties par mazgruntnieku tūlību un nesaprašanu piemēroties jauniem laikiem. Korespondencēs mēs bieži tikai vēl lasam par centrifugu labajiem panākumiem saimniecībā, par rezultātiem, ko devuši atsperu arkli un ecēšas, un tanī pat laikā žēlojas, ka saimnieki vēl kuļot ar sprīguļiem, visas cerības liekot tikai uz līnēm u. t. t. Piemēram, no Iecavas „Zemkopis“ ziņo: „Lopkopība pie mums maz ievērota. Saimniece, kas ar 5—6 mārciņām biežpiena un 2 mārc. sviesta parādas Iecavas muižas tirgū, tiek jau par priekšzīmīgu turēta.“

Turam par nepieciešamu še vēl pievest vienu raksturīgu tā laika korespondenci: „Pēdējos gados nekas uz laukiem nav paaudzis. Lauki vai nu lietū izmirkuši, vai arī visa raža apsalusi, tā ka zemturiem neatlika pat sēklas, ko no jauna laukus apsēt. Tad tie pirka no kopīgi iekrātās pag. naudas sēklu. Bet atkal neizdevīgs, grūts gads un zemturi grima vēl dziļāk parādos. Tie pārdeva vai beidzamo gotiņu, lai tiktu segta maksāšana muižā. Bet kad nu vairs nav neka ko ņemt, tad viņi nesaprot, ko darīt. Muiža prasa savu. Maksā, kaut vai ar savu ādu! Muiža žēlastību nepazīst. Tā zemtuŗus vēl vairāk sarūgtina, cirsdama viņu daļā mežus, savās medībās mēridama zemtuŗu tūrumus, savām zvejām novazādama zemtuŗu laukus un pļavas. — Visas krājkases un aizdevu kases ir iztukšotas, ikkatris ir darījis cik spēdams, lai tik apmierinātu muižu prasības.“ *) „Zemkopja“ ziņojumā no Jaun-Piebalgas to pastiprina: „Caur pēdējiem neražas gadiem mūsu saimnieki arī noslīdējuši ar savām saimniecībām redzami uz leju.“**)

Un bija jānāk tam, kam vajadzēja nākt. Neražas gadi vēl jo vairāk sanikvoja latviešu zem-

*) No Raunas pils. „Pēt. Av.“ 1905. g. no 10. jūnija.

**) „Zemk.“ 1905. g. no 24. aug.

nieku un tas jo ātrāk, jo dedzīgāk iekarsa priekš cīņas pret savu gadu simteņu veco ienaidnieku — vācu muižniecību. Latviešu tūlīgo zemnieku, konzervatīvo mazgruntnieku arī pārņēma revolūcijas vēsmas, kas jo brīvi toreiz jau pūta kā pār Krievijas rūpniecības centriem, tā arī pār veco Rīgu, Liepāju un Ventspili. Latviešu zemnieks kļuva revolucionārs un izgāja kaujā pret savu ienaidnieku — muižnieku.

Bet ko darīja vācu baroni? Tie mobilizeja visus savus spēkus, lai aizstāvētu to kārtību, kuŗai jau bij sīti divpadsmitā stunda. Vēl revolūcija tikai bruņojās, trina savu zobīnu, kad jau Baltija tika pārplūdināta ar kazakiem un draguniem.

2. Šķīru pretešķības uz laukiem.

Līdz šim mēs, galvenām kārtām, runājām tikai par zemniecību, zīmēdami ar šo vārdu mazgruntniecību, sīksaimniekus un rentes saimniekus. Bet zemniecība nebūt nebij galvenā revolūcijas izcīnītāja. Cik tas arī mums tagad savadi neizliekas, tomēr jāatzīst, ka Latvijas legalā presē kā pirms 1905. g. revolūcijas, tā arī pašas revolūcijas asākos momentos netiek gandrīz vai pavisam, vai gaužam maz tiek runāts par kalpu, par gājēju šķīru. Tautisko un liberalo avižu slejās mēs varam lasīt par tautu, brālību, sadraudzību un citām tamlīdzīgām lietām, bet tikai ļoti reti par gājēju darbu un dzīvi. Tanī pašā laikā pilsētās jau strādniecība, kā šķīra, piedalās politiskā un saimnieciskā dzīvē. 1904. g. tiek galīgi apvienota Latv. z.-d. strādnieku partija, kuŗa 1905. g. vada revolūciju. 1905. g. cīņās uz laukiem laukstrādnieki ņem visdzīvāko daļību un patiesībā uz saviem pleciem nes visas revolūcijas grūtības. 1905. g. kaujas pulki, galvenām kārtām, sastāvēja no lauku strādniekiem — muižu un saimnieku kalpiem, amatniekiem un citiem tā saucamiem

vaļeniekem. Turpretim par šo ļaužu šķiru vismazāk tiek runāts, vismazāk ierādīts vietās petīcijās, lūgumos to prasībām. Un šie neviļus nāk prātā salīdzināt 1905. g. revolūciju Latvijā ar lielo franču revolūciju 1789.—93. g., kad nemantīgie tautas slāņi izcīnīja brīvību priekš buržuazijas.

Tāpēc ceļas jautājums, vai 1905. g. revolūcijas priekšvakarā Latvijā uz laukiem bij jau notikusi nošķirošanās starp kalpiem un saimniekiem, vai revolūcijas priekšvakarā šķiru pretešķības jau bij tik tālu gājušas, kā pilsētās, kur strādniecība un buržuazija bij divas pretējas šķiras? Uz šo jautājumu mēģināsim rast atbildi.

Kāds Latvijas agrarapstākļu pazinējs atzīmē, ka 60-to gadu sākumā un pat vēl 70-tos gados mēs novērojam vēl skaidri patriarchaliskas attiecības: saimnieki un kalpi strādā, dzīvo, guļ un ēd kopā. Bet naudas zistēmai ieviešoties lauksaimniecībā — šīs attiecības spēji pārmainas. Jaunus namus būvējot, saimnieki nodala sev īpašu „saimnieka galu“; no šī laika sākot viņi guļ un dzīvo atsevišķi un parasti gatavo priekš sevis atsevišķi un bauda labāku pārtiku, nekā kalpi. Šis ir pirmās tuvojošās šķiru sadalīšanās pazīmes un jāatzīst, ka Pēterpils valdībai piemīt šinī ziņā laba nojaušana, jo valdība apstiprināja jau 1845. g. šo sadalīšanos šķirās, izdodama likumu, kas atsvabināja saimniekus un rentniekus no miesas soda.

Iesim tālak. Līdz deviņdesmitiem gadiem latvieši skaitījās kā viengabala kopēja tautas masa (protams, pastāvēja jau dziļa sabiedriska plaisa starp saimniekiem un kalpiem, bet tos vienmēr vēl apvienoja viņu „zemnieku kārtas“ piederība). Kapitāls paātrināja sadalīšanos šķirās un līdz ar to saskaldīja latviešu „tautas“ vienību dažādās sabiedriskās grupās ar pretējām šķiru interesēm un šķiru prasībām. Te tikai jāuzsver, ka 90-to gadu „jaunā strāva“ gandrīz nepavisam neaizķēra lauku proletā-

riata. Tas izskaidrojams netik vien ar to, ka laukstrādnieki vispārim ir grūtaki pieejami socialisma propagandai, bet jaunie propagandisti (studenti un skolu audzēkņi) nemaz arī vēl nemēģināja iespieties puīšu istabās un kalpu ērbeģos. Toreizējā inteligentā jaunatne bez maz izņēmumiem pate bij cēlusēs no zemnieku-saimnieku vidus un tā centās saviem uzskatiem piegriest vispirms sev tuvu stāvošus elementus — lauku skolotājus un jauno paudzi. Viņi nosodīja baronus un baznīckungus — bet tie runāja pavisam citu valodu, kad bij jāizpilda pašu gājēju prasības*).

Ievērojot visu to arī gluži labi saprotams, kāpēc vēl 1905. gada priekšvakarā, pat pašās revolūcijas dienās tik maz tiek minēts laukstrādnieks, kā savas šķiras cīnītājs. To ļoti spilgti tēlo no mums jau minētais Latvijas agrarapstākļu pazinējs: „Cik šausmīgā kārtā muižnieki izmantoja saimniekus, — vienalga, vaj tie bij klausībnieki, rentnieki, vai, beidzot, māju īpašnieki. Briesmīgais slogs sacēla jau reizēm sadumpošanos, masu izceļošanu, agrarnemierus, dedzināšanas un slepkavības, kuŗos galvenajo, — ja ne vienīgo lomu, spēlēja saimnieki. Zemnieka-saimnieka cīņa pret šiem spaidiem parādījās tautiskā naida uzliesmošanā pret vācu „baronu“ no latviešu zemnieku puses. Latviešu dzīves progresīvā kustība atbalstījās gandrīz vienīgi uz saimniekiem. Par kalpu mēs nekā nedzirdam; viņš turas savrūp, klusēdams, vai iet ar saimnieku roku rokā“.

Sacitais nebūt neattiecās vairs uz 1905. g. revolūcijas dienām, bet jāatzīst nu gan tas, ka cīņā pret muižniecību allaž kā vieni, tā otri, kā kalpi, tā saimnieki allaž nemēdza izbīdīt savas nesaskaņas. Tas izskaidrojams ar to, ka muižniecības slogs pārāk spieda šīs abas šķiras un kaitēja to dabīgai pretešķību attīstībai. Bet neskatoties uz visu to 1905. g. revolūcijas priekšvakarā šķīru pretešķības

*) J. Jansons. Baltijas revolūcija 74.-75. l. p.

uz laukiem, kā mēs to redzēsīm turpmāk, bija jau pietiekoši asas. 1905. g. revolūcijas priekšvakarā Latvijā mēs jau redzam krasu šķiru nogrupēšanos uz laukiem un tikai kopējs ienaidnieks — vācu muižniecība un carisms vienā otrā vietā šo šķiru cīņu, šķiru pretešķību it kā mīkstināja, vismaz nestādīja to pirmā vietā.

Jau pēc 90-tiem gadiem attiecības starp saimniekiem un kalpiem top aizvienam asākas. „Saimnieki“, turpina tas pats autors: „sāk uzskatīt kalpu, kā zemākas cilts radījumu. Latviešu literatūrā šī plaša atspoguļojas arī stāstos un romanos, kur saimnieka laulība ar kalponi tiek attēlota kā savā ziņā „messaliance“ (laulība ar zemākas kārtas locekli), un tiek idealizēta muižnieka laulība ar zemnieci (protams, saimnieka meitu un pie tam izglītotu) vai otrādi. Gandrīz katrā pagastā pastāvošās dziedāšanas, labdarības vai lauksaimniecības biedrības parasti kalpiem nav pieietamas, viņu vieta ir tikai krogā un pie darba. Un tanī pat laikā „Latviešu dziedāšanas svētku“ atklāšanā*), kas sacēla tādu troksni visā Krievijā, svētku runātāji tik daudz plātījas par „visu latviešu kopīgo mīlestību un vienlīdzību“.

Tā laikmeta rakstnieki, kā Apsišu Jēkabs, Pūrapuķe un citi savos stāstos tēlo laukstrādnieku, saimnieka puisī kā paklausīgu, darbīgu cilvēku, kuŗa vienīgais mērķis — ir izpatikt savam saimniekam, dziedāt ar savu saimnieku sestdienas vakaros garīgos meldīņus un klausīties tā sprediķus (pirms 1905. g. vairums saimnieku svētdienās „sacīja“ saviem kalpiem un kalponēm sprediķus un visi kopēji dziedāja meldīņus), bet svētku dienās saimnieka ratos uz „bukas“ sēdot braukt uz baznīcu. Daži saimnieki gan vairs i to nedarīja, bet toties parasti savai saimei ļāva izvizināties līdz baznīcai „sūdu

*) Še runa iet par 1896. g. dziesmu svētkiem.

ratos“, kāmēr pats, protams, laida ar bērō „federaiņos.“

Kalpa bērni reti kad tika tālāk par pagasta skolu. Draudzes skolas apmeklēja vienīgi saimnieku bērni, jo priekš kalpiem tās bija nepieietamas kā dārgās skolas naudas dēļ, tā arī tāpēc, ka kalpa dēlam vai meitai vasaras laikā bij jāiet ganos, bet draudzes skolās mācības turpinājās arī vasarā. Tikai ar ministrijas skolu ievēšanu kalpu bērniem nāca izdevība tikt pie tālākas izglītības, bet arī tad ģimnazijas un realskolas priekš tiem bija nepieietamas. Vienīgās kalpu dēlu skolas bija skolotāju zemināri ar savām stipendijām un tāpēc arī pēc savu audzēkņu¹ sastāva visproletariskākās, un tāpēc arī ne par velti 1905. g. revolūcijā Latvijas tautskolotāji bij sirsnīgākie revolūcijas cīnītāji.

Še vērts pievest kādu korespondenci^{*)} 1904. g. krievu laikrakstā par zemnieku jautājumu „Baltijā“, kurā iet runa, ka „zemnieku kalpi Baltijā ir kaut kāda sevišķa, zemāka lauku iedzīvotāju šķira; viņi dzīvo neapskaužamos materialos un tikumiskos apstākļos. Vispārīgas domas pat nosoda laulību starp kalpiem un saimniekiem. Katra latvieša saimnieka dzīvojamā ēka sastāv no divām daļām — saimnieka gala un kalpu gala. Saimnieku gals sastāv no 2—3 tīrām, gaišām istabām ar labām, bieži vien no pilsētas pārvestām mēbelēm; te dzīvo mājas īpašnieks ar savu ģimeni. Kalpu gals — viena liela istaba, kurā ievietoti kalpi — vīrieši, sievietes un bērni. Katram gājējam savs kakts, kur viņš var nolikt savu lādīti un gultu. Dzīvo gājēji neērti, pastāvīgās sīkās un niecīgās ķildās savā starpā...“

Sava darba karjeru kalps (jeb kalpone) uzsāk jau agrā bērnībā, no 6—7 gadu vecuma, kā māju putnu gans, pēc tam viņam jāgana cūkas un pēdīgi govīs.

*) „Русские Ведомости“ 1904. g. „Dienas Lapas“ tulkojumā.

Darba dienas garums nav noteikts; vasarā tas sniedzas līdz 19 stundām.

Un kā tiek samaksāts šis grūtais darbs? Gani dabū pie visa brīva 20—30 rbļ., meita 45—65 r., puīši 100—150 rbļ. gadā. Nav ko brīnēties, ka strādnieki bēg no šīs neapskaužamās dzīves pie pirmā gadījuma. Saimnieka apiešanās ar kalpiem arī nav nekāda teicamā. Daudzi lauksaimnieki sūdzas par laukstrādnieku trūkumu un viņu pār-mērīgo dārgumu, pie tam tie nūl atsaukties uz vecajiem labajiem laikiem. Šī nepamatotā sūdzība nav nemaz cienīga, ka viņu nostrīdē; jo ja jau tagad kalps dabū 3—4 reizes vairāk algas, ka 45—50 g. atpakaļ, tad arī saimnieks saņem no savas mājas 10—12 reizes lielākus ieņēmumus kā agrāk.

Kas sagaida vecuma dienās šādu strādnieku? -- nabagu māja, vai arī nodošana pie pag. valdes mazāksolīšanā.

Šis zēlsirdības akts norisinājas sekošā kārtībā: noteiktā ūtrupes dienā pag. namā ierodas pūlis ziņkārīgo un ieinteresēto; te ir arī pagasta valdes locekļi un mazāksolīšanas priekšmets — „lūdzējs“. Pag. vecākais ar āmuru rokā pieceļas, sauc, piemēram: Pēters Bildriņš, 70 g. vecs, darbam nenoderīgs, tiek nodots mazāksolīšanā mitināšanai, vietniekpulks nolēmis par viņu maksāt 50 rbļ. u. t. t.

Nabagi, protams, tiek izmantoti, kā gani, bērnū aukļi u. t. t. Apietas ar tādiem nabagiem ļoti slikti: viņi dabū sliktu barību, kaut kādas atliekas, guļ uz salmiem vai netīrām lupatām kādā kalpu istabas kaktā u. t. t. Nav labāka to dzīve, kurī atrodas nabagu mājā; pēdējās ir riebīgi mitēkļi, kur valda dzeršana un netiklība.

Tādu laukstrādnieka dzīves aprakstu mēs velti meklēsim legalā 1905. g. revolūcijas priekšvakara presē. Daudz biežāk tā laika presē mēs sastopam tādus rakstus, kur kalpus lamā par netikļiem,

dzērājiem, krāpējiem, „obergēģeriem“, zagļiem, — kam visa manta mugurā, kuŗi nemaksā kārtīgi nodokļus u. t. t. *) Vai atkal kādā citā vietā „Zemkopis“ pastrīpo, ka kalpi esot tik zemi pēc savas attīstības, ka ne par ko negribot iet saimnieku uztaisītās ateju vietās, bet labprāt savas dabīgās vajadzības milot izdarīt aiz stūŗa. Varam iedomāties, par ko turēja savu kalpu tāds skribents, kuŗš nekaunas pat tādās lietās apvainot gājējus. Tanī pašā laikā aizmirsdams, ka atejas vietas cēla saimnieks priekš sevis un priekš ģimenes, atstādams kalpiem laidaru un māju pakšus...

Tikai paretam laikrakstos mēs sastopam šādus aizrādījumus: **)

„Mūsu mazgruntnieki gan darbu māca strādniekiem, bet paši to ne labprāt dara, ne arī pareizi prot (še iet runa par Kurzemi). Komandēt 2—3 strādniekus, pašam rokas ķešās sabāztas turēt un lādēties un lamāties par strādnieku nepaklausību un nolaidību, gan lielākā tiesa mazgruntnieku jūt par savu vienīgo un tiešo pienākumu.“

Tad palūkosim, kā jūt sevi tanī pat laikā pats laukstrādnieks. Pēc dažiem statistikas materiāliem ***) bezzemnieku Vidzemē skaitījās ap 650 tūkst., Kurzemē laukstrādnieku — 61.921 vīrietis un 35.292 sievietes. „Русские Ведомости“, bezzemes zemnieku — lauku proletariatu skaita ap 600 tūkst., zemes īpašnieku un rentnieku, apmēram, — 60 tūkst. Tapēc mēs nebūt nemaldīsimies, ja 1905. g. priekšvakarā pieņemsim, ka laukstrādnieku Latvijā bija ap 300—400 tūkst. Fakts nu tas, ka „vēl 1897. g. uz vienu zemnieku (t. i. saimnieku) pienākas Vidzemē $9^{8/10}$ bezzemnieku (kalpu, amatnieku, saimnieku locekļu), Kurzemē $8^{8/10}$.“

*) „Zemkopis“ 1905. g. no 25. janv.

**) „Baltijas Vēstnesis“ 1905. g. no 20. aug.

***) Pēc 1897. g. skaitīšanas.

Kas attiecas uz kalpa politiskām tiesībām, tad tās līdzinājas $\frac{1}{10}$ no saimnieka, jo pagasta vēlēšanās 10 kalpi vēlēja vienu desmitnieku, kuŗam līdz ar saimniekiem bij tiesības balsot līdz pag. sapulcēs. Pat vēl mazāk. Kā norāda „Baltijas Vēstnesis“*), tad ne visur šie noteikumi tika tulkti vienādi. Daudzos pagastos vēlamo no bezzemniekiem desmitnieku skaitu noteica vēlēšanu dienā pēc sanākušo vēlētāju skaita un nevis pēc vispārējā pagasta piederīgo bezzemes zemnieku daudzuma. Tikai kādus pāris gadus pirms 1905. g. valdošais senāts, caurlūkodams kāda pagasta bezzemnieku iesniegto sūdzību par balsinieku skaita nepareizo noteikšanu, izskaidroja, ka pēc likuma pagasta balsinieku skaits nav viss nosakams vēlamā dienā pēc sanākušo skaita, bet gan no vispārējo pilntiesīgo bezzemes zemnieku skaita, neskatoties uz viņu uzturas vietām.

Tā tad ne visur pat $\frac{1}{10}$ tiesību. Bez tam nav jāaizmirst, ka pagastu tiesā, kur nāca iztiesāšanā gājēju konflikti ar saimniekiem, sēdēja tie paši saimnieki, pēdējie, protams, ar maz izņēmumiem sprieda saimniekiem par labu. Tanī pašā laikā nodokļi tika izlikti uz „galviņām“ (tikai vēlākos gadus zem 1905. g. revolūcijas iespaida sākas nodokļu „klasēšana“). Iznāca tā, ka sīksaimnieki ar 20—30 pūrvietām zemes, kalps, amatnieks maksāja tikpat lielu galvas naudu, ka tā sābris-lielsaimnieks ar 200 pūrvietām, kaļķu cepli u. t. t.

Tāpēc nav nekāds brīnums, ka bezzemnieki bariem vien plūda uz pilsētām. Rīga no 169.329 iedzīvotājiem, kā jau minējām, 1881. g. pieauga uz 282.230 — 1897. g. un uz 500.000 — 1905. g. Bez tam bezzemnieki lielā skaitā izceļoja uz Krieviju, pat Ameriku, pamesdami savu nolādēto kalpa likteni vēl nolādētākā „tēvijā“.

*) „B. V.“ 1905. g. no 4. oktobra.

Un neviļus saimniekiem gribot negribot jāpaceļ jautājums, kā novērst laukstrādnieku trūkumu, kuŗu radījusi rūpniecības uzplaukšana — saimnieku rupjā, necilveciskā apiešanās ar gājējiem. Protams, ka viens no radikālākiem līdzekļiem tiek atzīts — laukstrādnieku ievēšana no ārienes. Pievedīsim še ļoti interesantu rakstu no „Latviešu Avīzēm“ *): „Man gadījās piedalīties vienā tādā lauksaimnieku biedrības sapulcē, kur tapa spriests, no kurienes vislētākie strādnieki būtu ievedami. Kāds lauksaimnieks gaŗākā runā aizrādīja, ka vislabākie strādnieki esot dabujami Lietuvā: 1) viņi esot algas ziņā lētāki par latviešiem, 2) viņi izturoties pret saimnieku ļoti pazemīgi un godbijīgi, 3) viņiem nevajagot nekādu gultas drēbju, bet pietiekot ar salmu „maišeli“, kamēr latviešu puisi „paġērot“ nevien tīru divieli, bet arī tīru palagu katru nedeļu (tas gan ļabi rīmējas ar to pakšu padarīšanu... K. V.), 4) leiši esot mierā ar kartupeļiem un putru, un maizi tikai pa svētku dienām vajagot iedot, kamēr tautas brāļi prasot katru dienu nevien labu barību un maizi, bet arī vēl gaļu un sviestu „paġērot“. Autors piebilst: „kad runātājs bij beidzis, laba daļa tam piekrita.“

Bet ar laukstrādnieku ievēšanu tās lietiņas nemaz tā neveicās. Vispirms leišu un krievu strādnieki darbos nevarēja tikt līdz latviešu gājējiem, otrkārt, tie bija gaužam neuzticīgi — mainīja saimniekus, turpretīm latviešu laukstrādnieki pēc vecām tradīcijām cieta pie vissliktākā saimnieka no Jurgiem līdz Jurgiem. Tāpēc mazgruntniekiem bij gribot negribot jālūko kaut kādi pielabināt pašu māju kalpus. Sākas lieliska prātošana, kas turpinas vēl šo-baltdien. Tiek spriests, kā uzlabot laukstrādnieku un gājēju attiecības, kā novērst kalpu trūkumu u. t. t.

*) „Latviešu Avīzes“ 1905. g. no 26. marta.

Ļoti interesants zvērināta advokata Stērstes raksts, *) kurš tika pārdrukats vai visās laucinieku avīzēs — „Zemkopī“, „Baltijas Vēstnesī“, „Mājas Viesī“ u. c., zem virsraksta „Mūsu laukstrādnieku un lauksaimnieku savstarpīga sakara jautājumā“. Šini rakstā Stērste vispirms dod mazu vēsturisku pārskatu, kur norāda, ka laukstrādnieku jautājums esot ļoti sarežģīts un ne visur vienāds. Stērste lieto vārdu „kalps“ viņa pirmatnējā nozīmē — palīgs, kas tagad sevišķi būtu jāuzsver“. Autors priecājas, ka daudzās vietās Vidzemē un Kurzemē laukstrādnieku jautājuma nemaz neesot: pie saimnieka dzīvojot puisis vai meita, vai arī precēts kalps ar savējiem visu mūžu (advokata kungs, kā jau redzējām, nogulējis, apmēram, veselu paaudzi, tamlīdzīgus joku pēterus mēs dzirdam runājam arī šobrīd Latvijā, kur vēl tagad, pēc 20 gadiem, sapņo par patriarhalām attiecībām starp kalpiem un saimniekiem), visi dzīvojot kā viena saime, ēdot pie viena galda, kopā apspriežot savas saimniecības priekus un bēdas u. t. t., bet esot apvidi, īsti Kurzemē, kur starp saimnieku un kalpiem esot liela starpība. Tāļāk Stērste diezgan sīki iztirzā jautājumu, kāpēc kalpi negrib iet saimnieku gaitās un domā par pilsētu. Viņš raksta: „Kā uz svarīgu nenormalu parādību jāaizrāda, ka mūsu lauksaimnieks tikai retumis līgst precētus kalpus. Kas precas, tas lai meklē vietu muižās. Šo apstākli muižas izlieto. Tam jātop citādi. Mazgruntnieku saimniecībās jālīgst par kalpiem arī precētie. Tāļāk: „Ikvienam lauksaimniekam būtu vispatīkamāki dzīvot visu mūžu kopā ar tiem pašiem palīgiem, ar kuriem reiz sācis un kuriem pazīstama saimniecība... Bet vismaz pie mums pazīstama paruna, ka „laukstrādnieki esot derīgi tikai pirmos divos trīs mēnešos“. Tad sākoties tūliņ nolaidība un esot grūti sagaidīt gadam galu. Tāpēc arī redzam Jurgos pie mums

*) „Latv. Avīzes“ 1905. g. no 12. marta.

Kurzemē visus ceļus pilnus ratiem, kas piekļauti dažnedažādiem kalpu piederumiem: gultām, skapjiem, krēsliem, cūku redelēm u. t. t. Tā kā visu šo pārkravāšanos izdara saimnieks ar saviem ratiem un zirgu uz sava rēķina, tad nav nemaz domājams, ka tas notiek bez iemesla“ (tā tad visa vaina tiek uzkrauta kalpiem! K. V.).

Tikai dažās vietās Stērste redz saimnieku vainu: „Saimnieka galā istabas divas, trīs, četras, bet kalpu galā — viena, pa lielakai daļai kopā puīšu un meitu. Kur liksi „vīru“ ar visu viņa piederumu? — Nav patīkami, īsti jaunām meitām, kad tām jamīt tanī pat istabā, kuŗā ievietoti puīši. Bet ja turpat ieliek „vīru“ gultas, tad ronas tā saucamā „kazarmu dzīve“, no kuŗas ikviens bēg kā no lāsta. Tikai savā dzīvoklī kalps pats sev kungs, bet ja tāda viņam nav?“

Stērste ieteic saimniekiem apieties cilvecīgāk ar saviem gājējiem, bet galvenais — palīdzēt tikt kalpam pie sava kaktiņa, sava stūrīša un visas bēdas kā ar roku tikšot noņemtās. Un tūliņ lietišķus padomus steidzas dot „Mājas Viesis“ *): „Bieži vien kalpiem nevar izdabāt, kur viss labā kārtībā. Paši savā maizē kalpi iztiek ar daudz sliktāku ēdienu, nekā pie sliktākā saimnieka — badojas, lai atliktu vairāk naudas un tiem patiesi nu nav ne tuvu tik daudz spēka strādāt, kā tad, kad uzturas saimnieka maizē. Lai izpatiktu labāk untumiem, tad kalpus der labāk turēt viņu pašu maizē, bet stipra darba laikā dot tiem vēl īpašu maltīti pie saimnieka galda, kur izgatavots īsti garšīgs ēdiens, piens un gaļas barība, kādējādi strādnieks padarīs vai otrtīk vairāk, nekā savā maizē un uzturā. To pašu ēdienu, ko uz saimnieka galda kalpi mēdz smādēt, ja tiem dod uzturēties pašu maizē, tad tie ēd lielīdami un svētīdami“.

*) „M. V.“ 1905. g. no 3. aug.

Nezinu, vai vēl nekaunīgāku artiķeli 1926. g. varētu uzrakstīt pat „Latvijas Sargs“. Un tas tika rakstīts ar to pašu tinti, ar ko tika tēloti muižnieku žņaugi pret mazgruntniecību.

Lai varētu kalpa vīru ar visu viņa ģimeni vēl jo vairāk kalpināt un izsūkt tā pēdējos spēkus ar „gārda ēdiena“ palīdzību, tas pats Stērste prāto, ka būtu nodibinams ikvienā pagastā zemes fonds, ar kuŗa palīdzību laukstrādnieki nāktu pie „sava kaktiņa, sava stūrīša“. Stērste saka, ka nebūtu nekāds pārlieks apgrūtinājums saimniekiem, kad tie ik no viena sava gada kalpa ziedotu šim fondam ik gadu pa rubļam. Par šo naudu pārkamto zemi tad varētu izdalīt laukstrādniekiem priekš būdiņu celšanas u. t. t. Vēl vienu „stiķi“ liek Stērste priekšā: „Ja mums būtu saprātīgi laukstrādnieki, kas cenšas pavairot saimniecības ienākumus, tad tiem visadā ziņā novēlama daļa no peļņas. Uz peļņas daļu kalpus vajadzētu skubināt un viņus ar to apradināt. Caur to nodibinātos vienības apziņa“.

Par ko liecina visi šie projekti? — Par to, ka šķiru pretešķības uz laukiem 1905. g. revolūcijas priekšvakarā jau bija tik tālu gājušas savā antagonismā, ka gribot negribot mazgruntniecībai — saimniekiem bij jalauga galvas, kā ievadīt miera ostās nemierīgo kalpu prātus, kā apvienot „kalpu“ un „saimnieku“ galu iedzīvotājus, lai gājēji joprojam atrastos patriarchālās attiecībās pret saviem darba devējiem, tanī pašā laikā pēdējie nesēdētu vis pie viena galda ar pirmiem, nedzīvotu viss kopējās dūmainās rījās, bet brauktu atsperu ratos, dzertu pirmās šķiras traktieŗos un tikai kādus grašus atmestu saviem „tautas brāļiem“ — tiem „miļajiem kalpiņiem“, kā agrāk tiem „miļajiem latviešiem“ atmeta kādas druskas muižniecības uzticamākie kalpi — mācītāji, t. i. pa peršīnai...

Dažreiz tiek domāts, ja katram kalpam būtu iespējams ierīkot savu istabiņu, kā tas ir muižās, tad

$\frac{2}{3}$ no laukstrādnieku jautājuma jau būtu izšķirts*). Protams, tā bij tik apnānīšanās. Piemēram, tiek izbidīts šāds projekts**): „Saimnieks ierīko pie savas mājas kalpu māju ar sevišķu dzīvokli un šķirtu ieeju katrai saimei. Kalpu mājas tuvumā piedala zemi, tā ap 10 pūrv. uz saimi; zeme tiek apstrādāta ar saimnieka darba rīkiem un zirgiem. Zemi apstrādāt saimnieks atlaiž savu kalpu tai pašā dienā dažas stundas priekš vakara, kad apstrādā saimnieka laukus. Labums: kalps dabū graudā un viss labums — mēsli u. t. t., nāk par labu saimnieka zemei, bet naudas jāmaksā mazāk“. — Tie paši vēži, tikai citā kultūrē.

Protams, visi šie projekti priekš laukstrādniekiem nekā nedeļa. Šķiru pretešķības turpināja pasināties. Piemēram, no Limbažiem mēs lasam***): „Dažas prāvas pag. un zemnieku virstiesā liecina, ka stāvoklis starp Limbažu apkaimes saimniekiem, viņu pusgraudniekiem, kalpiem un kalponēm ir visai slikts“. Tamlīdzīgu ziņojumu mēs varētum pievest simtiem.

Un taisni interesanti. Tad, kad pilsētas strādniecība izbīda lozungu par 8 stundu darba dienu, un kad šis lozungs no pilsētām izplatās arī uz laukiem, mazgruntniecība vai zemes spēraisā un savos laikrakstos lūko pierādīt, ka tādas prasības esot tīri razbainieciskas un tikai ārprātīgi tādas varot izbidīt.

Bet kādi bija darba apstākļi laukstrādniekiem muižās? — Uz to dod atbildi korespondence no InčukalnaX): „Inčukalna muižas lauki ir ļoti lieli un viņus apstrādā daudz strādnieku, kuņiem no agra rīta līdz vēlai tumsai jāstrādā gandrīz bez atpūtas. Kā atlīdzību par savu darba spēku, strādnieks dabū tikai 35 kap. par dienu pie sava uztura!

*) „L. Av.“ 1905. g. no 20. aprīļa.

***) „Zem.“ 1905. g. no 27. jūlija.

****) „Turpat“ no 27. aprīļa.

x) „Pet. Av.“ 1905. g. no 15. janvāra.

Piedevām gan tiek iestādīta puspūrvieta kartupeļu un kāda sakņu dobīte, un tas ir viss. Tā strādnieks pie visgrūtākā darba nevar vairāk nopelnīt, cik vajadzīgs uzturam; labākas drēbes iegādāties tam pavisam nav iespējams, par citām vajadzībām nemaz nerunājot. Ir arī citādas šķiras strādnieki, kuriem zeme pašu lietošanai tiek dota lielāka (12 pūrvietas), par ko jāstrādā 150 dienas muižā ar savu zirgu. Sprotams, ka strādniekam visu nedēļu muižā strādājot, svētdienās jāstrādā savs darbs un atpūtai laika neatliek. Tāpēc Inčukalna muižas strādnieks atrodas vislielākā postā un nabadzībā. Garīgas vajadzības tiem pilnīgi svešas. Vienīgā grāmata ir kāds 10 kap. kalendars un tamlīdzīgs“.

Šādas un tamlīdzīgas korespondences tēlo drūmās krāsās arī gājēju dzīvi muižās. Un jāatzīst, ka gājēju dzīve muižās arī bija vērīga dzīve un nebūt nevar teikt, ka muižu kalpi būtu dzīvojuši vieglākas dienas. Tikai viens nu gan. Saimnieki negribēja ņemt precētus kalpus, jo to bērni traucēja saimnieka ģimenes mieru — ar siekalām mutītēs skatījās, kā saimnieka mamma cepa rītos pankokus un pie reizes, kā jau izbadējušies vilcēni, izrāva pa bļīnai vai olai no saimnieka bērna rokām, izbadējušies kalpa bērni lida dārzā caur zedējiem ābolu un ogu zagti, zaga burkanus, griežņus u. t. t. Bez tam precēts kalps gribēja sev turēt govi, sivenu, aitu. Ar vārdu sakot, viss tas darīja liekas nepatikšanas saimniekam un tas labāk ieredzēja neprecējušos kalpus. Vēl vairāk. Nederēja pāreniekus, un tiem cits nekas neatlikās darīt, lai nemirtu badā, iet kalpot muižā. Un savā ziņā muižā bij vieglāk: barā vienmēr vieglāka strādāšana, kalps jūta sevi savējo vidū. Ar to arī izskaidrojama kalpu cenšanās tikt par „muižas ļaudim“, jo velns jau esot labāks, nekā velna kalps. Un latviešu laukstrādnieks dažreiz labāk gribēja kalpot velnam...

Kādas algas maksāja muiža saviem strādnie-

kiem liecina sekoša tabele, kuŗu „Baltijas Vēstnesis“*)
pieved pēc krievu žurnāla „Наша Жизнь“:

Algas naudā	30	rbļ.	—	kap.
17 mēri rudzu	39	”	10	”
10 mēri miežu	20	”	—	”
1 mēru zirņu	3	”	—	”
2 mēri mazās labības	2	”	—	”
3 pudī sāls	—	”	78	”
³ / ₄ pūrv. zemes	3	”	—	”
¹ / ₂ asi malkas	4	”	—	”
2 „ žagaru	4	”	—	”
2 govju barība	26	”	—	”
2 aitu barība	8	”	—	”
Dzīvoklis un sakņu dārzs	15	”	—	”

Kopā . 154 rbļ. 88 kap.

Šo tabeli pievezdams „B. V.“ piemetina: „Par šo atlīdzību strādniekam jākalpo ikdienas muižā ar savu maizi, savām drēbēm, apaviem, kā mēr sievai jānokalpo 100 dienas arī ar savu maizi, savām drēbēm un apaviem. Par to pašu algu 154 rbļ. 88 kap. viņiem jāuztur sava apkopēja, ēdiena pagatavotāja un lopu apkopēja“. — „B. V.“ gan domājams zināja, ka pārenieki muižās nekādu apkopēju, ēdienu pagatavotāju netur, bet tas viņam vajadzīgs priekš nākošās piezīmes: „Neprecējies puisis pie saimnieka dabū pie visa gatava 80—100 rbļ. un kalpone 50 rbļ. arī pie visa gatava. Tā tad neapgāzami paties apgalvojums, ka saimnieki daudz augstāk un labāk atalgo gājējus nekā muižu īpašnieki“. — Mums nu uz to būtu jāatbild — bet ja kalps un kalpone sadomās precēties un tas „kungs“ vēltīs tiem trešo un ceturto iedzīvotāju, — ko tad? — Un, protams, tāpēc arī laukstrādnieki labāk gāja muižas gaitās, bet mazgruntnieki lauzīja galvas, kā sadabūt sev strādniekus.

*) „B. V.“ 1905. g. no 7. oktobra.

Revolucionārā sajūsmā „Mājas Viesis“*) atstāta 1905. g. mītiņā redzētu ainu: „Pie baznīcas stāv salicis nabadziņš ar tarbiņu plecos un lūdžas dāvanas. Visu mūžu viņš sviedrus lējis saimnieka vai kunga tīrumā, kad tas vairs nespēj strādāt, tam nav nekur galvu likt un jālūdžas pēc maizes garoziņas. Tāds vispāri laukstrādnieku liktenis. Līdzīgs liktens viņu bēdu brāļiem pilsētās. Tāpēc lielajā atsvabināšanas cīņā viņiem jāturas kopā“.

Šķiru pretešķības uz laukiem 1905. g. revolūcijas priekšvakarā bija tik tālu nobriedušas, ka tiešām kalpu armija uz laukiem apzinājās savas šķiras intereses un gāja slēgtās rindās pret muižniecību un patvaldību, lai atbrīvotu sev ceļu tālākām cīņām par socio lo revolūciju.

3. Strādnieku-bezzemnieku apvienība ar zemniecību.

Strādnieku-bezzemnieku apvienību pret muižniecību un patvaldību 1905. g. revolūcijā Latvijā vislabāk raksturo šāds ziņojums no Adlienes:**)

„Kalpi un amatnieki lūdza saimniekus uzlabot viņu stāvokli. Uzlabot dzīvokļus, saīsināt darba dienu, paaugstināt darba algu, pamazināt ires naudu, apstrādāt zemi ar visjaunākiem tehnikas līdzekļiem, jō no zemes mums visiem jāiztieks u. t. t. — Saimnieki atzina kalpu prasības un vienbalsīgi pieņēma; bet izpildīt tad šie varēsot, ja šos barons tā neapspiedīsot.“ — Šie vienkāršie vārdi jo sevišķi spilgti izsaka 1905. g. revolūcijas strādnieku-bezzemnieku apvienības principus ar zemniecību uz laukiem un tēlo tos pietiekoši skaidri — proti: visam par iemeslu vācu muižniecība, feodalās baronu „rektes,“ dažādas priekšrocības, kas nospiež mazgruntnie-

*) „M. V.“ 1905. g. no 2. novembra.

**) „Pēt. Av.“ 1905. g. no 15. jūl.

cību, neļauj tai visā pilnībā attīstīt zemkopību un sakarā ar to — uzlabot laukstrādnieku stāvokli, paaugstināt darba algas, pamazināt ires naudu u. t. t.

Savā „Baltijas revolūcijā“*) tās pašas domas J. Jansons izsaka šādos vārdos: „60-to gadu likums nāca galvenām kārtā par labu māju saimniekiem-sīkgruntniekiem, tie taisni izcēla uz augšu šo vidus šķiru un nolika savukārt kalpus un gājējus zem tādas pat saimnieku aizbildniecības, kādā tie paši stāvēja zem muižnieku varas un rīcības (par to arī mēs jo plaši runājam iepriekšējā nodaļā, K. V.). Bet atlikušie dzimtkundzības spaidi un nebrīvības sabīdija ir saimniekus-sīkgruntniekus, ir bezzemniekus-strādniekus, un tas neatļāva arī vēlākā laikmetā skaidri izpausties šo šķiru pretešķībām.“

Un tiešām. Augstās māju izpirkšanas maksas, ar katru gadu augstāk un augstāk saskrūvētās rentes, pāri palikušās muižu klausas, gulās kā smags slogs uz zemniecību, lika priekšā šķēršļus tās dabiskai attīstībai, kas savukārt nesekmēja laukstrādnieku cīņas par augstāku algu, aprobežotu darba dienu u. t. t. Tāpēc pilnīgi saprotams, ka arī kalpi, amatnieki un citi bezzemnieki savās prasībās bija spiesti bieži vien uzstāties par tādām pat prasībām, ka i saimnieki, proti, lai tiktu pazemināta rente, atceltas muižnieku privilēģijas u. t. t. Bez tam, kā jau minējam iepriekšējās nodaļās, vācu muižniecībā laukstrādnieki redzēja visrupjākā despotisma priekštāvjus, patvaldnieciskās Krievijas barvežus, bet feodālā laikmeta atliekas nereti sarakņoja mazgruntniecību pat vairāk nekā kalpus un tāpēc vairāk kā saprotams, kāpēc 1905. g. revolūcijā vispopulārākie lozungi bija: nost ar bāroniem, nost ar patvaldību!

Bet nevar būt šaubu, ka tikai tas vien neradītu tādu vienpratību, kāda samērā valdīja 1905. g.

*) J. Jansons. „Baltijas revolūcija“. 62. l. p.

revolucijā Latvijā starp mazgruntniecību un laukstrādniekiem, ja tam par labu nerunātu vēl viens faktors, kuŗš ne vienmēr tiek ņemts vērā. Šis faktors ir sociāldemokrātu, kā strādnieku partijas hegemonija, pateicoties kuŗai revolūcijas vadība atradās vienās rokās, kas regulēja un varēja regulēt ļaužu uztraukto prātu darbus un piedot revolūcijas gaitai noteiktu, viengabalainu saturu. Tas bija iespējams vēl vairak tapēc, ka 1905. g. strādniecība pilsētās un uz laukiem, viņas vadone z.-d. partija, bija pietiekoši viengabalaina, pietiekoši pazina lauku apstākļus un tapēc varēja vienmēr noteikti un skaidri uztvert zemniecības prasības, tās izbīdīt un vadīt sev pieņemamā virzienā. Ar to izskaidrojams arī tas, ka 1905. g. petīcijas un rezolūcijas pa lielākai daļai tika rakstītas ar z.-d. spalvu.

Z.-d. partijas programmas projektā, kuŗš tika izstrādāts 1903. g. jūlijā,*) mēs lasam: „Lai iznīcinātu pēdējās dzimtbūšanas paliekas, kas kā smags slogs gulstas uz zemniekiem, un lai radītu brīvu ceļu saimnieciskai attīstībai un līdz ar to brīvai šķīru cīņai, Latviešu zoc.-dem. strādnieku partija prasa, lai tiktu atcelti visādi klaūši, nodevas un nastas, kuŗas uzveltas vienīgi zemniekiem; lai tiktu atceltas visas muižnieku, garīdznieku un sīkgruntnieku priekšrocības un lai lieliem īpašniekiem tiek uzlikti samērā visaugstākie nodokļi.

Latviešu z.-d. strādnieku partija uzstājas pret katru izsūkšanu un apspiešanu, bēt šimbrīžam noro-bežo savu darbību ar tiešu proletariata interešu aizstāvēšanu; tā neuzņemas tamdēļ uzstādīt prasības, kuŗas nāktu par labu vienīgi mūsu mazgruntniekiem kā tādiem. Latv. z.-d. str. partija izsakas pret tādu prasību uzņemšanu programā, kuŗas tieši sekmē tikai mazgruntnieku šķīras labumus un palīdz viņas īpašuma kārtības nodroši-

*) „Zociāldemokrats“, Nr. 17., 1903. g.

nāšanai uz sabiedrības un tamlīdz arī uz strādnieku šķiras rēķina.“

Zemniekus-mazgruntniekus, cik tālu tie tiešam nostājas klajā opozīcijā pret patvaldnieciski-muižniecisko iekārtu, zocialdemokratija sauca uz cīņu par vispārējām demokrātiskām prasībām, un tānī pašā laikā stingri un noteikti uzstājas pret tādiem mazgruntniecības centieniem, kas varēja kaitēt proletariata šķiras interesēm vai arī aizstāvēt sabiedriskas attīstības procesu. Tamdēļ arī Latv. z.-d. atteicās no sevišķas „agrarpogramas“ uzsādišanas. *)

Ar to arī izskaidrojams, kapēc 1905. g. revolucijā Latv. z.-d. partijai nebij savas agrarpogramas. Z.-d., kā mēs redzam iz augšā pievestā citējuma, stāvēja stingri uz ta viedokļa, ka buržuiskā revolucija, par kādu tika uzskatīta 1905. g. revolucija, nedrīkst sludināt zemes privatīpašuma atcelšanu uz laukiem. Kāds cits agrarpolitiķis saka: „Toreiz domāja skaidri, ka muižniecības vara salauzta, bet zemi nedalīja, to ņēma pārvaldē un apstrādāja kalpi, kuŗiem jau trīs vai vairāk proletariskas paaudzes aiz muguras. Iepriekš 1905. g. vasaras starp saimnieku un kalpu šķiru nebija uzliesmojis šķiru naidis. Nebija prasības pēc zemes dalīšanas un jautājumu par zemi — atlika līdz Viskrievijas satversmes sapulcei. Par zemnieku zemi nebija i runas. Bet ja jautājums būtu cēlies, tad būtu jājautā: kam dalīt? Bezinventara kalps būtu bijis pret dalīšanu.“

Un tiešām 1905. g. mēs dzirdam tikai atsevišķas balsis, kuŗas runā par muižu zemju dalīšanu, bet praktiski šis lozungs netiek pat izbīdīts tādā apjomā, lai tam būtu kāda nozīme.

Zocialdemokratija notur vadību par zemniecību savās rokās un ir galvenā noteicēja revolu-

*) J. Jansons. „Baltijas revolucija“, 101. l. p.

cijas gaitās uz laukiem, lai gan ar to nebūt netiek teikts, ka z.-d. būtu ignorejusi, jeb nobīdījusi laukstrādnieku prasības. Par to, piemēram, mēs varam atrast „Pēterburgas Latvieti“ (1905. g. z.-d. legala avīze, iznāk gada beigās) šādus vārdus: „Tur, kur saimnieki bij pārāk apspiesti un izsūkti no muižniekiem, saimnieciska cīņa kā tāda, starp kalpiem un saimniekiem nemaz neparādījās. Visa kustība vērsās pret patvaldību un muižniecību. Taču sociāldemokratiskie aģitatori neaizmirsā savu pienākumu, arī tur uzsvērt šķiru pretešķības, tā ka dažā labā vietā (ap Iluksti) saimnieki ļoti sūdzējas par z.-d. aso uzstāšanos.“

Še gribas pievest kādu piemēru iz 1905. g. vasaras piedzīvojumiem Vidzemes Vidienā (Mēdzula, Liezere, Lubēja), kur, kad kādā sapulcē Cēsaines skolotājs Šaujiņš *) tā gaŗām ejot, starp citu izteicās, ka nākošā zociālā revolucijā ar mazgruntniekiem būšot jācinās vēl sīvāk, nekā tagad ar muižniekiem, tēvi pārņakuši nevarēja vien beigt brīnīties par skolotāja nepareiziem uzskatiem.

J. Jansons „Baltijas revolucija“ **) atzīmē, ka pirmie zemnieki, kas piestājas fabrikas strādnieku kustībai zem zociāldemokratijas karoga, bij Rīgas apkārtnes (Bieriņu, Šampētera, Zolitūdes, Annas muižiņas u. c.) sīkrentnieki, kuŗi februāra beigās (1905. g.) notura 1500—2000 cilvēku lielas sapulces un zem z.-d. vadības izstrādā savus lēmumus. Tas pats notiekas arī citās Latvijas nomalēs, kur vien kāda pag. zemnieki stājas pie savu prasību uzstādīšanas. J. Jansons min pazīstamo „Latviešu zemnieku petīciju“, kuŗa vairāk vai mazāk nodereja citām petīcijām par paraugu un bij dažu z.-d. sarakstīta. To liecina viņas saturs, kas

*) Tagad Cēsu vidus skolas direktors, patreiz šķiru cīņas pretinieks.

**) J. Jansons. „Baltijas revolucija“ 103.—104. l. p.

saskan ar toreizējām C. K. proklamacijām, — skaidrāk te tikai bij uzsvērtas vēlamās agrarās reformas:

„1) pielīdzināt zemniekus visām citām kārtām kā pilntiesīgus valsts pilsoņus; 2) piespiest muižniekus likuma ceļā pārdot vēl nepārdoto zemnieku zemi, noteicot zemes cenu un gādājot zemniekiem kreditu; 3) pārvērst baznīcu un kroņa muižas par sabiedrības īpašumu... 5) atcelt muižnieku privilēģijas, kā zvejas un medību tiesības uz zemnieku zemes, tapat tiltu un ceļu spaidus, pārvēršot tiltus, ceļus un prāmjus par sabiedrības īpašumu; 6) nokārtot servitutus (tiesības kopēji lietot ganības u. c.); 7) samērot realnastas (klausas) ar zemes īpašnieku zemes daudzumu, pie kam uz vēlēšanos ļaut pārvērst klausas naudā; 8) dot zemniekiem tiesības celt un vadīt visādas rūpniecības iestādes.“

Pēc šīs „Latviešu zemnieku petīcijas“ parauga tiek tad arī sastādītas pa lielākai daļai visas petīcijas.*) Katrs pagasts tās papildina pēc saviem uzskatiem, uzsvērdams savus vietējos apstākļus. Tapēc taisni petīcijas pilgti attēlo agrāros apstākļus 1905. g. revolūcijas priekšvakarā un dod par tiem diezgan plašu ainu. Pievedīsim dažus izvilikumus, piemēram, iz Lubanes lauksaimniecības biedr. petīcijas**): „Mēs atzīstam par vajadzīgu izvest cauri pilnīgu pašvaldību, kā pag., tā draudžu, apriņķu un gub. valdēs, kuŗas ievēlēt no visiem iedzīvotājiem bez kārtu starpības, ar vispārēju, tiešu un aizklātu

*) Savā ziņā petīcijām bija revolucionāra nozīme, sevišķi tas sakams par 1905. g. pavasari un vasaru, kad jo skaidri izteiktas un formulētas prasības ierosināja revolucionāru domu. Turpretīm 1905. g. rudenī, kad sākās sagatavošanās uz bruņotu sacelšanos, petīcijas zaudēja savu nozīmi, jo maldināja masas, ka ar petīciju iesniegšanu valdībai kas panākams, un vērsa tās no cīņas ar ieročiem rokās, tapēc z.-d. otrā kongresā nolēma petīciju kampaniju nepabalstīt.

**) „Pet. Av.“ 1905. g. no 10. jūnija.

balsošanu. Tāpēc vajag: 1) dot līdzīgas tiesības zemes īpašniekiem un bezzemes zemniekiem, 2) pievilkt arī muižas un muižu mājas pie pag. nastam, 3) atcelt zemnieku lietu komisarus un vispārīgi administrācijas aizbildniecību pār pašvaldības iestādēm, 4) darīt amata vīrus atbildīgus tikai likuma un tiesas priekšā, 5) atcelt landtagu, 6) pag. savienošanu izspriest pašiem pagastiem, 7) par darišanas valodu pašvaldības iestādēs ievest vietējo valodu mutiski un rakstiski, 8) nodokļus ņemt samērā ar iedzīvotāju ienākumu augstumu, 9) izspriest pašvaldības iestādēs par vietējo krogu slēgšanu, 10) tā kā daudzi zemnieku kārtas locekļi dzīvo pilsētās un no pilsētu labklājības pa daļai atkarājas arī lauksaimniecības labklājība, tad mums krīt svarā, lai pilsētu labklājību paceltu ar to, ka paplašina pilsētu pašvaldību, dodot vēlēšanas tiesības visiem iedzīvotājiem un katram tur, kur tas uzturas“.

Šis prasības Lubanes lauksaimniecības biedr. petīcijā motivētas šādiem vārdiem: „Iedzīvotāju pašvaldība cieš lielā mērā no tam, ka iedzīvotāju vairums, zemnieki joprojam ir aprobežoti savās tiesībās, kamēr pēc skaitaniecīgā muižnieku kārtā paturējusi daudzas senlaiku priekšrocības, kuŗas zemnieku labklājībai runā taisni pretim. Zemniekiem par lielu grūtību ir pasu kārtība, aprobežojumi dzīves vietu pārmainot, rūpnieciskās iestādes dibinot, un liela atkarība no muižniekiem zemes ziņā. Muižnieki arvien vēl nav pārdevuši visu zemnieku zemi, tāpēc ka viņiem iznāk ienesīgāk turēt zemniekus tik spiedīgos rentes apstākļos, ka zemnieki tiek izsūkti līdz pat ceļas uz nemieriem. Lai šo ļaunumu novērstu, vajaga skatīt cauri Baltijas zemnieku likumus, pie kam: 1) pielīdzināt zemniekus visām citām kārtām, kā pilntiesīgus valsts pilsoņus, 2) piespiest muižniekus likuma ceļā pārdot vēl nepārdotās zemnieku zemes, noteicot zemes cenu un gādājot zemniekiem kreditu vai ar

zemn. banku, vai paplašinot šim nolūkam jau pastāvošo vietējo kredit-iestāžu tiesības; līdz pārdošanas laikam liegt muižām iznīcināt mežus uz zemniekiem pārdodamās zemes, kā arī vispāri ievest stingrāku likumu par mežu aizsardzību, 3) pārvērst baznīcu un kroņa muižas par sabiedrības īpašumu, 4) atcelt pasu kārtību u. t. t.“; tālāk tiek citēts vārdu pakaļ vārdam visi punkti iz „Latviešu zemnieku petīcijas“ un tikai devītais punkts vietēja rakstura: „kur upmalās atņem zemi plostošanas vajadzībām, tur zemes īpašniekiem par to atlīdzināt“.

Kauguru Lauksaimn. biedr. savā petīcijā*) raksta, apmēram to pašu, bet pieliek: „4) atcelt uz visiem laikiem muižnieku landtagu kā zemes pārvaldības organu un ievest zemstes visā pilnībā pēc 1864. g. parauga ar tiem papildinājumiem, sīkām zemstes vienībām, kādus projektē iekšējo gub. zemstu darbinieki; 5) atcelt draudžu patronātu tiesības un ievest baznīcu un draudžu konventos plašā mērā vēlēšanas kārtību... 21) sadalīt sīkākos gabalos vietējās kroņa muižas un mājas un izdot vietējiem bezzemniekiem, 22) atcelt zemes dalīšanu dažādās kategorijās, zīmējoties uz natural un naudas klausām par labu pagastiem, draudzēm un vispārējām zemes vajadzībām, zīmējoties uz pārdošanu un lietošanu (uz kvotu, muižu zemēm un majoritātēm), 23) atcelt muižu zemes priekšrocības un zemnieku zemes aprobežojumus“.

Vietalvas-Odzienas pag. locekļu petīcijā**) starp tām pašām prasībām lasam: „4) dot tiesību būvēt dzirnavas un fabrikas, tāpat arī dot medības un zvejas tiesības uz zemnieku zemes gabaliem, 5) muižu īpašniekiem darīt par obligatorisku malkas pārdošanu vietējiem iedzīvotājiem, jo šis ir nopietns nemieru un nekārtības iemeslis“.

*) „Pēt. Av.“ 1905. g. no 22. aprīļa.

**) „Turpat“ no 29. aprīļa.

Tādas un tamlīdzīgas pa lielākai daļai visas petīcijas. Iztrūkst, varbūt, viens otrs punkts, bet galvenie tie paši, kas citās. Samērā, ļoti reti mēs petīcijās sastopam, piemēram, tādas piezīmes*): „Kas zīmējas uz pag. sapulcēm, tad tur pašvaldība nav izvesta tai ziņā, ka no ik 10 atnākušiem bezzemes zemniekiem tiek ievēlēts tikai viens balsinieks, kamēr no zemes īpašniekiem balsinieki visi; tāpat pag. vēlētajū sapulcēs bezzemes zemniekiem ir puse balsu, kaut gan pēc locekļu skaita viņu lielākais vairums; valdes amatos viņus nevēl“.

Visas šīs petīcijas tika iesniegtas likumīgā ceļā un sākās, apmēram, ar šādiem vārdiem: „pamatojoties uz Visaugstāko ukazu valdošam senātam no š. g. 18. februara, ar kuŗu ministru padomei pavēlēts skatīt cauri visus no privatpersonām un iestādēm uz visaugstāko vārdu iesniegtos projektus, zīmējoties uz valsts labierīcību un tautas labklājības nodibināšanu, tāpat arī dibinājoties uz visaugstāko ukazu no 1904. g. 12. decembra, mēs apakšā parakstījušies... padevīgi iedrošinājamies lūgt skatīt cauri mūsu aizrādījumus un apmierināt mūsu prasības likumdošanas ceļā**).

Parasti petīcijas tika parakstītas no tūkstošiem iedzīvotāju. Piemēram, no Stukmaņiem lasam***): „arī Stukmaņu pag. iesniedza šinīs dienās uz visaugstākā vārda savu petīciju ar pāri par tūkstošu parakstiem. Priekšgalā — pag. valde un vietnieku pulks pilnā sastāvā, tad tiesas personāls un pēc tam paraksti no visiem, bez vien 2 māju saimniekiem, — kalpiem, piedzīvotājiem un svabado šķīru piederīgiem, ar vārdu sakot — piedalīšanās bij reti sirsnīga un vienprātīga“.

No vienas puses — petīcijas iesniegt bij atļauts un pat uzaicināts, no otras — valdības vārdā

*) Turpat no 10. jūnija.

**) „Pēt. Av.“ 1905. g. no 22. aprīļa.

***) Turpat no 15. jūlija.

vācu junkuri pielika visas pūles, lai petīciju tiktu iesniegts pēc iespējas mazāk. Sapulcējušies uz petīciju apspriešanu pag. locekļi tika izgaiņāti ar kazāku palīdzību. Tā piemēram*), „3. jūnijā uz Dzelzavas vietnieku pulka lēmumu sanāca apkārtējie zemnieki dēļ zemnieku petīcijas apspriešanas un vietējā monopola un kroga slēgšanas. Laužu bij salāsijies ap 500 cilvēku. Iesāka pārrunāt petīciju un jau nonāca pie parakstīšanās. Bet te ataulēkšoja kazāki, kuŗiem ar šnabi un alu bija „garu pacilājuši“ baznīckungs Aunings un vietējās muižas īpašnieks Sadovskis. No kazāku slaktiņa viens nāvīgi ievainots un vairāki viegli.“ Tamlīdzīgas korespondences varētum pievest simtiem. Tā tad petīciju apspriešana un parakstīšana savā ziņā bij apdraudēta ar briesmām un tās piedeva šim aktam revolucionāru nokrāsu. Bez tam tautiski-melnsmietnieciskā inteliģence un mazgruntniecība bij pret petīciju kampaniju un, piemēram, P. Gailīts — toreizējais Vec-Piebalgas mācītājs, veda sīvu cīņu pret petīciju iesniegšanu. Tas jo vairāk sadūšināja zemniecības plašos slāņus, kuŗi jau toreiz bija visaugstākā mērā revolucionarizēti.

Revolucionārākās un interesantākās kā petīcijas ir no muižu rentniekiem iesniegtās prasības saviem dzimtkuņiem. Pievedīsim dažas no tām: „Lai mēs būtu izsargāti no muižas patvarībām un varētu savu labklājību nodrošināt, tad mūsu agrartiesību nokārtošanas ziņā vajag: 1) visiem tiem, kuŗi vēlās savu iekopto zemes gabalu iegūt par īpašumu, pārdot zemi par no valdības noteiktām cenām, 2) nomas gadījumā izrentēt uz vairākiem gadu desmitiem, ja pat uz mūža renti un iecelt sevišķas nomas komisijas, kuŗas noteiktu rentes augstumu, 3) rentnieka aiziešanas gadījumā izmaksāt viņam atlīdzību par no viņa celtām ēkām un taisītiem zemes uzla-

*) „Cīņa“ 1905. g. № 11.

bojumiem, 4) dot tiesību turēt īrniekus un atvērt uz gruntsgabala veikalus, darbnīcas u. t. t., 5) atcelt nospiedošo nosacījumu par ārā izlikšanu, 6) vietējās zemes uzlabošanas un nosusināšanas ziņā izvilkt muižai kopā ar gruntniekiem lielus grāvjus, 7) ceļus nodot vietējai pašvaldībai, pag. pārziņā un ceļu nastas uzvelt visiem vietējiem īpašniekiem, to starpā arī muižas, samērā ar viņu ienākumu, 8) noliegt muižai ierīkot no mums apdzīvotā apgabalā, vai viņu tuvumā atejas bedres, šos visādu slimību dīgļu perekļus u. t. t. “*)

Vēl noteiktāki skan Vec-Salaces pag. rentes saimnieku lūgums Vec-Salaces muižas īpašniekam**): „Vairākgadīga neraža, zemes ražojumu zemās cenas, augstās rentes un lielās klausības ir uz beidzamo nospiekušas mūsu V.-Sal. pag. rentes saimnieku stāvokli. Mūsu kalpi un dienestnieki paceļ savas balsis un lūdz pacelt viņu dzīvi, paaugstināt viņu algas, saīsināt darba laiku u. t. t. Mums priekšā vairāk lielāku pagastu būvju***), kas bez muižas īpašnieka palīdzības izvilks pēdējo grasi, bet par pirktu sēklas labību jau otru un trešu gadu jāieķīlā saimniekiem pēdējais kustonis. Mums jāsaplok zem neizturamas nastas, kas neskatoties uz grūtiem laikiem, neražu u. t. t. paliek ik dienas, ik dienas nepanesamākas. Bez tam vēl mūsu kontrakti tā nenodrošināti, ka muižas īpašnieks, kad tik tam patīkas, var mūs padzīt no vietas, kas mums un mūsu tēviem laupījusi tik daudz spēku, sviedru un asiņu.

*) „Pēt. Av.“ 1905. g. no 8. jūlija „Bieriņmuižas rentnieku agrarattiecības pret dzimtmuižnieku“.

**) Turpat no 12. jūlija.

***) Mužniecība neņēma nekādu daļību pag. skolu, nespējnieku u. c. māju celšanā un uzturēšanā, kaut gan muižas kalpu bērni apmeklēja pag. skolas un darbā sakropļotie un no vecuma nespējīgie, muižu gaitās spēku pazaudējušie tika ievietoti pag. nespējnieku mājā. Arī tas bija viens no nemieru cēloņiem.

Pamatojoties uz visu to, rentes saimnieki Vec-Salaces muižas īpašniekam uzstāda sekošas (pieveidam galvenos punktus) prasības: 2) rentes pazemināšanu uz visām rentes mājām par trīsdesmit procentēm, 3) kontrakta izdošanu vismazak uz sešiem gadiem, 4) kontraktu nepārtraukšanu uz nākamjiem gadiem bez dibinātiem svarīgiem iemesliem, 5) atlīdzību par ēku būvēm, kā arī par tīrumu un arī pļavu uzlabošanu, 6) brīvu būvmateriālu un malku priekš mājas vajadzības no pašu vai muižas meža, 7) pašu mājas robežās zvejas un medību tiesības, 8) visas šķūtes, klaušas un nastas izdalīt vienlīdzīgi tiklab uz muižas vai pag. mājām, 16) muižā dzīvojošu strādnieku un kalpu bērnu skološanu, 18) atdot patronāta tiesības, t. i. draudzes gana pieņemšanu pašai draudzei“.

Lūgumu parakstījuši visi, izņemot vienu — pērminderi. Vēlāk izrādījās, ka zemnieku personīgais lūgums bija iztulkots par atklātu dumpi. Izbrauca vietējais komisars ar aprīnķa priekšnieka jaunāko palīgu un gordovojiem lietu caurlūkot un, kā „Pet. Av.“ korespondents piezīmē: „godīgā“ vizē atņēma i pašu lūgumu, i oriģinālu.

Tāda pat satura rezolūcijas tiek pieņemtas lauksaimnieku sapulcēs*): „Tā kā uz zemniekiem, kaut arī mums vismazāk tiesību un priekšrocību, un mēs pilnīgi padoti aizbildniecībai, tomēr gulstās visas klaušas un nodevas, — nolēma nepildīt nevienas klaušas, iekams tās nebūs izdalītas samērīgi starp visiem zemju īpašniekiem“. — Jāiebilst, ka šai rezolūcijā nav neviena punkta par kalpu un saimnieku attiecībām.

Kā jau minējām, zemniecībā lielu sašutumu sacēla luterāņu mācītāju atklāta nostāšanās muižniecības pusē. Šis sašutums jo skaļi dzirdams Liel-

*) Lauksaimnieku sapulce Bēzumuižā, piedalījās 300 cilvēki. „Zemkopis“ 1905. g. no 7. decembra.

vārdes draudzes saimnieku rezolucijā *): „Baznīcas pārvaldības garīgā puse atrodas vēl šimbrīžam visā Baltijā vācu baronu (muižnieku) rokās, kalab tad mācītāju pieņemšana vai atraidīšana atkarajas no patronata muižnieka, kur tāds ir, bet arī draudzēs, kur nav patronata, notiek arvien barona griba, jo tā viegli izvedama pateicoties zemnieku atkarībai no barona. Saprotams, ka pie tādiem apstākļiem vietā tiek nevis spēcīgākie, bet gan pakalpigākie mācītāji, kuŗi tad arī aiz pateicības par maizes kumosu ņemas baronu mantkārībai zemniekus rāt no kanceles par slinkumu, lepnību, žūpību un nosodīt visu, par ko zemnieks varētu izdot naudu un tādā kārtā ta aizietu gaŗām baronu makam, neizlietota rentes maksāšanai par zemnieku apstrādāto zemi, pie tam neprāsot nemaz, vai zemnieks šādus izdevumus varētu paciest vai ne. Baznīca sākuse kalpot netikvien vācu baronībai, bet arī tumsoņiem — tēvijas izsūcējiem“.

1905. g. revolucijā Latvijā mums nopietnas darīšanas ar nemieriem baznīcās, kas vēl nav piedzīvotas nevienā revolucijā. Tas, vispirms, liecina, ka ar ticības lietām jau 1905. g. Latvijā stāvēja ļoti vāji, otrkārt — baznīcas bij gandrīz vai vienīgās sapulces vietas, kur pulcējās ļaužu masas bez atsevišķas atļaujas no aprinŗa policijas. Šīs sapulces tad arī tika izmantotas propagandas mērŗiem, kam sevišķi bij nozīme tamdēļ, ka baznīcas no muižniecības tapa pārvērstas par kontrrevolucijas perekļiem, kur tika nievāts viss, kas bija labs, un maldināti ļaužu prāti. Tikai ar to izskaidrojamas baznīcu demonstrācijas, tā saucamie „baznīcu nemieri“, kuŗus ļaužu masas uzņēma ar revolucionaru sajūsmu un gaviļēm. Pievedīsim še raksturīgu gadījumu**), ko pastāsta kāds mācītājs: „...un lielā skaitā baznīcā

*) „Pet. Av.“ 1905. g. no 1. jūlija.

**) Th. Doebners. „Par notikumiem Ļaudonas baznīcā ar mācītāju“. „Latv. Av.“ 1905. g. no 25. jūnija.

sapulcējusēs draudze. Un baznīcas pērminderi. Un visadas policijas, kā pagasta, muižas un apriņķa policija. — Ko tie darīja? — Lai tik paklausas! Uz vairakkārtīgo mācītāja saucienu no kanceles: vai šē nav neviena, kas gribētu gādāt par kārtību? Vai šē nav neviena sargajoša vīra? — Atskan no draudzes: „Nē“. — Nav zinams, kas to saucis, bet šī bij vienīgā atbilde“.

Visai raksturīgs Vietalvas-Ozienas pag. vietnieku pulka lēmums sakarā ar Vietalvas un Kalsnavas baznīcas slēgšanu no konsistorijas par „nemieriem“ *): „Ievērojot to, ka gadījumu, kur 8. maijā balodis ielaidies Vietalvas baznīcā, nevar saukt par dievkalpošanas traucēšanu, jo tādi gadījumi arī agrāk vairakkārt piedzīvoti, kur ne tikai putni, kā dūjas, bezdelīgas, bet arī kustoņi, kā suņi, kaķi bijuši starp dievvārdu klausītājiem un nedz mācītājs, nedz draudze to nav ieskatījuši par piedauzību“, — tapēc nolemj protestēt pret konsistorijas lēmumu, uzstāda veselu rindu prasību u. t. t.

Tamlīdzīgus piemērus varētu daudzkārtīgi pavairot, bet tas aizņemtu tikai vietu, bet jauna nekā nedotu. Raksturīga šē ir vienība, ar kādu uzstājās draudžu locekļi pret saviem mācītājiem, pabalstīja baznīcu demonstrācijas, nemierus, kas gan no vienas puses bij itkā piedauzīgas no izturētas revolucionāras kustības viedokļa (mācītāju vilkšana ar varu līdz demonstrantiem, pa reizei arī iekauššana, smirdošu vielu svaidīšana baznīcās u. t. t.), bet no otras bij tikpat dabiska, kā revolucionāru dziesmu dziedāšana uz baznīcu meldiņu revolucionāros mītiņos. Aci pret aci, zobu pret zobu: muižniecība spaidīja zemniecību, ievietoja pat mācītāju muižās

*) Konsistorijas lēmums: „Kalsnavas un Vietalvas baznīcas pagaidām slēgt, iekams draudzes locekļi nepaziņo savu gatavību uzstāties pret ļaundaru bandām un aizsargāt baznīcu, dievkalpošanu tajā un mācītāja personu“. „Pēt. Av.“ 1905. g. no 26. jūlija.

kazākus — tautas masas sauca pēc atriebības, kas savukārt izvērtās piedauzīgās formās. Bet to mēs redzam visās revolūcijās, kuŗās ņem dalību plašas zemniecības masas. Mūsu nolūks šē nav attēlot baznīcu demonstrācijas visos sikumos, bet gan pastrīpot to lielo vienprātību, kas valdīja starp mazgruntniekiem un laukstrādniekiem 1905. g. revolūcijas dienās pat tādā tiesību izkaŗošānā, kā vēlēt savu mācītāju, kas patiesībā gājējus uz laukiem nemaz tā i neinteresēja.

Vācu baronu mezonības, kuŗas tie pastrādāja 1905. g. vasarā ar kazāku un dragunu palīdzību, vēl jo vairāk uztrauca laucinieku prātus. Lielu iespaīdu darīja arī priekš patvaldnieciskās Krievijas nelaimīgais kaŗš ar Japanu. Piedzērušie kazāki jādelēja pa lauku ceļiem, pēra ar nagaikām pat vecišus un sievietes, terorizēja lauku iedzīvotājus. Kazāku varmacībām, likās, nebij nekādu robežu Muižniecība viņus izmantoja pilnīgā mērā un mēģināja iedvest bailes zemniecībā, kuŗa tai līdz šim padevīgi bij klausījusi. Ar kādiem līdzēkļiem šīs bailes tika dvestas tautā, liecību dod notikums Pils Raunā 29. maijā 1905. g.*). Veļķu pristavs Rengartens ar Cēsu aprīnķa vecāko palīgu Maļugu ieradušies baznīcas priekšā, un kad baznīcēni tos sākuši apbrīnot, uzklieguši krievu valodā — atkāpjaties; kad tas nav ticis saprasts, atskanējis šāviens un tūliņ atlēkuši kazāki, kuŗi bijuši jau iepriekš piedzēruši un sākuši kaut ar nagaikām visus, kas vien bijuši baznīcas tuvumā — i bērņus, i vecišus, daudzi tikuši padarīti kropļi, kāda sieviete palikuse ārprātīga. Ceļā no baznīcas uz muižu kazāki piekāvūši zēnu, kas gājis makšķerēt. Iejājuši kādās mājās un piekāvūši sievietes, jō vīrieša neviena nebījis mājās.

Atbilde šim zvērībām, protams, nevarēja

*) Briesmu darbi Pils Raunā „Pēt. Av.“ 1905. g. no 10. jūnija.

būt cita, ka tikai terors no revolucionārās zemniecības. Pa visu Latviju sākās uzbrukumi muižniekiem, to kalpiem, un rudenim tuvojoties, kad revolucionārā atmosfera likās bija jau sakarsēta līdz pēdējam, sākās muižas ēku, sākumā siena un labības šķūņu, dedzināšana, ko uztraukuma pilns „Mājas Viesis“ apraksta šādiem izmisuma pilniem vārdiem*): „Uz laukiem kūp. Naktis uz laukiem redzamas uz debesi paceļamies liesmas. Še vienā, tur otrā vietā nosārtojušas debesis. Izliekas, itkā būtu iededzinātas Jāņu ugunis. Bet liesmas un sārtumus aplūkojot diemžēl izrādas, ka tās nav nevainīgās Jāņu ugunis, bet Neronu liesmas, kuŗas aprij cilvēkn roku ilggadējus pūliņu augļus. Naktī no 31. jūlija uz 1. augustu Zaļās muižas apkārtnē no vienas vietas vien skatoties varēja saredzēt piecās vietās lielus ugunsgrēkus“.

Bet veltas bija tautisko reakcionaru gaudas. Uguns jau bija pakulās un tās svila. Revolūcijas priekšspēle bij beigusēs. Latvijā sākās revolūcija, kuŗā tagad savrūp stāvēja tikai lauku buržuazijas atsevišķas personas. Citi visi gāja zem revolūcijas sarkanā karoga.

Un mēs Latvijā redzam vienkāršo, īpatnējo zemnieku revolūcijas ainu: tiek dedzinātas muižnieku pilis, iznīcināti dokumenti, kā vergu laiku acu liecinieki. Bet tanī pašā brīdī mēs redzām kaut ko īpatnēju, kas piedod jau sevišķu nokrāsu — rada strādnieku-bezzemnieku apvienību ar zemniecību, saista to cieši ar pilsētas strādniecības revolūcijas centieniem: blakus muižnieku degošām pilīm tiek plēstas un dedzinātas arī ķeizaru bildes un rauti no pagastu namu durvīm ērgļi — šie patvaldības zīmogi. Un degošo piļu atspīdumā — mēs redzam bruņotus ļaudis, kuŗi skaļi sauc: nost ar patvaldību, lai dzīvo demokrātiskā republika! Vēl viens, kas ļoti raksturīgs un atzīmējams. Netiek nekas laupīts!

*) „Mājas Viesis“ 1905. g. no 3. augusta.

Tas atšķir Latvijas zemnieku revolūciju no visām citām līdzšinējām zemnieku revolūcijām. Un tas izskaidrojams tikai ar to, ka 1905. g. cīņās pret patvaldību un muižniecību pirmās rindās cīnījās lauku proletariats, vadīts no socialdemokratijas — pilsētas strādniecības avangarda. Taisni tas piedeva arī visai 1905. g. revolūcijai Latvijā proletarisku nokrāsu, lai gan sīvakās cīņās, J. Jansona vārdiem runājot, norisinājas taisni degošo feodalo vācu muižniecības piļu apgaismojumā.

4. Kalps, kā revolūcijas cinitājs.

Lai gan nošķirošanās starp kalpiem un saimniekiem bija sākusēs labi sen, tomēr laukstrādnieki kā šķiras, kā revolūcijas pamatdzinēja spēks zemniecībā pirmo reizi parādas 1905. g. revolūcijā. Līdz 1905. g. kalpu šķira uz laukiem stāv itkā nomaļus. Tā saucamā jaunstrāvnieku kustība ļoti mazā mērā, ja pat nemaz neaizķer gājējus — muižu un mazgruntnieku kalpus. Tos laikos revolucionaru un progresistu objekts uz laukiem joprojam vēl ir zemnieks, t. i. mazgruntnieks, kuŗš cieš no muižniecības, carisma. Kalps paliek savrūp, paliek it kā nemaz nepamanīts. Tanī pašā laikā laukstrādnieku skaits aug ar katru gadu un nošķirošanās procesam turpinājoties attīstas to šķiras apziņa.

Pavērsimies vēl sīkajos skaitļos.

Kā jau atzīmējām, laukstrādnieku skaitu Latvijā ap 1905. g. var rēķināt ap 300—400 tūkst. Pēc Losicka savāktām statistiskām ziņām laukstrādnieku skaita ziņā Kurzeme un Vidzeme stāv visu Krievijas guberņu priekšgalā: no 100 cilvekiem, kas nodarbojas ar lauksaimniecību, bij Kurzemē 72 un Vidzemē 66 laukstrādnieki, kamēr piem. uz auglīgām Krievijas dienvidus guberņām nāca tikai 17—13 proc. laukstrādnieku. Vidzemē pēc guberņas statistiskās komitejas materialiem saimnieku kalpu un

gājēju 71.610, muižu kalpu — 24.428; bez tam pie lauku pagastiem pierakstīti 137.982 bezzemnieki, no kuriem vismaz 45 tūkstoši dzīvo un strādā uz laukiem kā algadži, vaļenieki, iebūvieši u. t. t. Kurzemes muižās 1899. g. skaitījās: deputatu kalpu pa visiem Kurzemes apriņķiem 5.915, zemes kalpu — 2.542, muižu dienas algadžu 8.989. Mums še jāņem vērā, ka šie skaitļi visai nepilnīgi. Nav jāaizmirst, ka, piemēram, muižās bez deputata - kalpa strādāja tā sieva un bērni. Katram saimniekam bija gani, dienas algadži, kas šīs tabeles sastādot nav ņemti vērā.

Pievedisim vēl citus skaitļus Vidzemē — saimnieku un viņu ģimeņu locekļu — 260.000 un apmēram 610.000 bezzemnieku; Kurzemē saimnieku šķira (kopā ar ģimenēm) — 175.000, bezzemnieku, apmēram 325.000. Cik pavisam siko saimniecību, kuŗas tiek apstrādātas no pašiem saimniekiem, nav zināms. Kurzemē tādu skaita 10.000, pretīm 25.000, kas tiek apstrādātas ar algotiem strādniekiem. Vidzemē pirmo vēl mazāk. Tā tad 300 - 400 tūkst. laukstrādnieku skaits būs, apmēram, pareizs.

Kad pilsētas strādniecība iesāka cīņu pret patvaldību, cīņas atbālsis nevarēja pāiet secen šai laukstrādnieku armijai, kuŗa bija izkaisīta pa Latvijas novadiem un likās līdz šim laikam necēla savu balsi. Janvara ģeneralstreiks Rīgā, 9. janvāra asiņainie notikumi Pēterburgā un 13. janv. slaktiņš Rīgā nevarēja neatbālsoties pat pašos nomaļākos kaktos un mest cerību un protestu uguni laukstrādnieku prātos, kuŗos instinktīvi revolūcijas pirmie šāvienī atstāja neizdzēšamu iespaidu. Kā elektriska strāva — pilsētas strādniecības revolucionārais gars pāriet laukstrādniekos un iededzina kalpu šķirā revolūcijas ugunis.

Rīgas Soc.-Demokratiskās Federatīvās Komitejas uzsaukumā, kuŗš parakstīts ar 14. janvāri 1905.

gadu, dzejoli „kritušo varoņu piemiņai“ mēs kādā pantiņā lasam:

Bet vakara debess paliek sārts,
Kā varoņu asinīm aizkurts sārts;
Pār Latvijas vērgu Daugavu
Ceļ debesis sarkanu karogu.

Šie vārdi taisni liekas attiecināmi uz lauku gājējiem, kalpu šķiru, kuŗa līdz ar 1905. g. janvara asinaiņiem notikumiem stājas aktīvo cīnītāju rindās un raksta ar savām asinīm 1905. g. revolūcijas vēsturi uz laukiem.

Vēl tad, kad mazgruntniecība necēla ne pirksta pret muižniecību, laukstrādnieki martā un aprīlī iesāk savu revolūcijas gaitu, pasludinādami streiku, kuŗš kā pārkoņa grāviens mierīgā pavasara dienā satricina uz reizi visu Latvijas muižnieku piļu pamatus. Marta sākumā uzsāk streiku kalpi Ventspilī, Grobiņas un Aizputes apriņķu muižās. „3. martā notikās zem Liepājas komitejas vadības Ligutes kapos (pie Durbes) 150 kalpu sapulce; uz barona Bordeliusa kapa tika uzsprausts sarkans karogs: turēja liķu runu par muižniecību“. „20. martā notika pie Cīravas baznīcas organizēta sapulce no 300 cilvēkiem“. „Visievērojamākā sapulce zem Ventspils komitējas vadības notiek Dundagā (6. martā), kur piedalās pāri par 1000 cilvēku. Tika sarīkots gājiens zem sarkanā karoga. Pašai pilij gaŗām ejot atskanēja: „Nost ar muižniekiem!“ un rungu meŗš pacēlās pret pils mūriem“ *).

Ziņojumā no Ezeres pagasta mēs lasam **): „Marta mēneŗa otrā pusē iesākās Renges un Ezeres muižās vispārīgs strādnieku streiks. Drīz tas izplatījās arī pa mazakām muižām. Ieradās draguni. Pēc vairāk dienu sivas cīņas streikotāji sāka ierasties pie darba“.

*) „Cīņas“ 11. numurs februars un marts, 1905. g.

***) „Pēt. Av.“ 1905. g. no 13. maija.

Vācu avizes iesāk nedzirdētu ķērksanu. „Düna Zeitung“ inscenē, pārspilē, bet streiku fakts tomēr griež uz sevi vispārēju uzmanību un musina ļaužu prātus. Pievedisim dažus izvilkmumus iz šīs vācu avizes slejām : „Jaunpagasta muižā streiku uzsākuši muižas strādnieki. Streikotāji mēģinājuši sasist muižas īpašnieka barona Hāna kuļamo mašīnu. — Dundagā svētdien sapulcējušies strādnieki no apkārtnējām muižām un ar sarkanu flagu gājuši ap muižas krogu, noturot runas. Runās strādnieki prasījuši alus brūža un degvīna tīrtavas slēgšanu. Tālāk strādnieki prasījuši 300 rbļ. gada algas. — Durbē 5. martā 400 strādnieku piedalījušies demonstrācijā un izcēlušies sarkanu karogu. Zaldāti izklīdinājuši pūli, pie kam daži tikuši arestēti“ *).

Tālāk : „Cēsu apriņķī 2. martā Gatartas un Drustu strādnieki sapulcējušies Vec-Drustu tuvumā, turējuši pretlikumīgas runas un taisījušies iebrukt muižā. Muižas parka sēta vairākās vietās tikuse izplēsta un pūlis taisījies aizdedzināt muižu. Pēc kāda laika pūlis izklīdis. 3. martā Gatartas muižā ieradies tas pats strādnieku pūlis, izcēlis sarkanu karogu, izmētājis proklamācijas un uzaicinājis citus strādniekus piedalīties pie nemieriem. Jau vairākas nedēļas apriņķī tāpat izplatītas proklamācijas“ **).

No Kaletiem un apkārtnes „Pēterburgas Avīzēs“ (***) mēs lasam : „Jau agrā pavasarī vēl pirmā streiku laikā, kalpi uzstādīja prasības, kuŗas neviens prātīgs cilvēks nesauks par buntavnieku prasībām. Tur pirmā vietā stāveja mazās vietējās vajadzības : kā, jāizlabo cauri jumti, zem kuŗiem vajadzēja mūsu kalpiem pavadīt rudeni un pavasari, neģēlīga apiešanās no muižnieku puses, zemā darba alga, pār mērīgi gaŗais darblaiks, pie kam vēl kalpu mājas atrodas 2—5 verstes tālu no muižas u. t. t.

*) Pēc „Pēt. Av.“ 1905. g. no 20. marta.

**) Turpat.

***) no 17. maija 1905. g.

Laukstrādnieku streikus uz laukiem vadīja zocialdemokrātija. Partijas Centralā Komitēja šim gadījumam izlaida sevišķu proklamāciju, kurā tika izbīdītas sekošas laukstrādnieku prasības — „mēs prasām: 1) Precēta vīra alga pie paša uztura lai nav mazāka par 300 rbļ. gadā, kuŗi izmaksājami skaidrā naudā! Kur līgst uz deputatu, tur tam jā-līdzinās 300 rbļ. gadā. Turpmak uz deputatu ne-tiek līgts. 2) Sievu dienas jāatceļ. Ja ņem sievu pie darba, tad par katru dienu jāmaksā mazākais 70 kapeikas. Ja sievai citur dod vairāk — tad ne-drīkst to piespiest lētāki strādāt. Ja sieva strādā visu gadu, tad alga 225 rubļi. 3) Puišiem un mei-tām jāpieliek pie tagadējām algām 20 proc., tas ir 20 kap. uz katru rubli. Dienas strādnieku alga mazākā vīriesiem 1 rublis, sievietēm 70 kap. 4) Gada kalpiem alga jāizmaksā katra mēneša beigās. 5) Precētam kalpam jānodod atsevišķa istaba ar ķēķi. Neprecētam viena istaba. Istabai jābūt ar koka grīdu, labiem logiem un krāsni un pietiekoši plašai. 6) Darba laiks (bez ēdiena laikiem) no Jurgiem līdz Miķeļiem 10 stundas, pārējā laikā 8 stundas dienā. Starpas starp ēdiena laikiem nedrīkst būt gaŗākas par 4 stundām. Pie kam brokastīm jānodod vismaz 1 stunda, pusdienai 2 un pusstundas un palauna-dzim pusstunda. 7) Virsstundas tiek atļautas tikai ar strādnieku vairākuma atvēli; par katru stundu jāmaksā vīriesiem 15 kap., sievietēm 10 kap. 8) Jā-atceļ viss akorda darbs: pūrvieta darbi, partiju darbi u. t. t. 9) Visām svētdienām jābūt brīvām. Nepieciešamos darbus var uzlikt, ja kalps ir ar mieru, ne vairāk kā 2 svētdienas mēnesī, pie kam par katru jāmaksā 150 kap. 10) Visi amatniecības un lauku darba rīki un zirgu lietas jānodod pašiem darba devējiem. 11) Visas soda naudas jāatceļ. 12) Slimības gadījumos ārsts un zāles jānodod par velti un par slimības laiku jāizmaksā pilna alga. 13) Dzemdēšanas gadījumos sievietes jāatsvabina

no darba 6 nedēļas priekš un 6 nedēļas pēc dzemdēšanas, izmaksājot par šo laiku pilnu algu. 14) Jaunākus par 16 gadiem nedrīkst ņemt ganos, ganu alga mazākais 50 kap. dienā. 15) Ar strādniekiem jāpietas pieklājīgi, nedrīkst tos saukt par „tu“, nedrīkst iemaisīties viņu mājas dzīvē. 16) Kur kalpi kā algu dabun dažas pūrvietas zemes, tur tie lai strādā sev 4 dienas un muižai 2 dienas. Turpmāk šādas kļaušas galīgi atceļamas un alga izmaksājama skaidrā naudā. 17) Pie pašu uzturas precētiem kalpiem jāļauj turēt 2 govīs uz darba devēja barības vai jādod 1500 stopu piena gadā. 18) Apkurināšanai jādod 2 asis vai pusotras malkas un 2 asis žagaru gadā. 19) Muižās, kur sievietes iet pie darba, jāierīko uz muižas rēķina bērnu dārzi, kur pārzināšana uzdodama strādnieku dzīvokļiem atejas vietas, akas vai pumpji. 21) Kartupeļiem jādod pus un sīksaknēm ceturtdaļa pūrvietas dārza zemes muižas tuvumā.

Šīs prasības tika uzstādītās galvenām kārtām nākošam saimnieciskam gadam. Marta streikā kalpu prasības bij visas mērenas: pa lielakai daļai Grobiņas un Aizputes apriņķu muižās kalpi pastāvēja uz to, lai tiem līdz Jūrgiem (23. aprīli) pie pastāvošās algas vel pieliek 10 rubļu naudas, 2 pūri rudzu un 2 pūri miežu *).

Nevar teikt, ka šīs prasības — 10 rubļu naudas, 2 pūri miežu un 2 pūri rudzu nebūtu pārāk mērenas, bet neskatoties uz to vācu baroni vai plisa no dūsmām un tūliņ sāka brēkt pēc pastiprinātas apsardzības, kaŗa stāvokļa u. t. t. Tika pielikti visi spēki, lai kalpu vienprātība tiktu salauzta, kudinātāji un aģitatori izķerti un sodīti. Uz Dundagu tiek aizsūtīti 120 kājnieki un draguni „miera un kārtības“ aizsardzībai; Cīravā 75 zaldāti un mež-

*) J. Jansons „Baltijas revolūcija“ 96 l. p.

kungs ar saviem suņiem dzenas pa mežu „aģitatoriem“ pakal; Aizputes cietumā uz barona pavēli tiek ieslodzīti 35 streikotāji — kalpi. Un ko nav paspējuši draguni ar savām nagaikām, to pūlas paveikt mirtiesneši. Pats mirtiesnesis ierodas muižā un izspriež „ātru, taisnu un zēlīgu tiesu“: uz spriedumu pamata tiek izlikti no saviem dzīvokļiem un ar visām mantām izsviesti žogmalē 26. martā 33 Vērgales un 19 Rādes kalpi; 28. martā 8 Meldzires kalpi; 29. martā 9 Bārtes kalpi; 8. aprīlī Priekulē 21 muižu kalps tiek notiesāts par „streiku musināšanu“ arestā no 1 nedēļas līdz 2 mēnešiem; 9. aprīlī tiek izlikti no dzīvokļiem 14 Dunalkas un 3 Maz-Talsu kalpi u. t. t.*).

Bet tas neiebaidīja kalpus un streiki sasniedza savu mērķi. Prasības pa daļai tika apmierinātas. Marta un aprīļa laukstrādnieku streiki iezvanīja revolūciju uz laukiem un ar pavasari sākot kustība iet straujumā. Baznīcu demonstrācijas, peticiju kampaņija, kuŗās jau jo dzīvu dalību, kā to apskatījām jau iepriekšējās nodaļās, ņēma mazgruntniecība, pirmā kārtā rentnieki un vēlāk visa zemniecība, izņemot, bagātākos saimniekus dažos Kurzemes apvidos.

Sevišķi ievērojams vēl jūlija streiks, kuŗš 1905. gada vasarā pieņēma visai plašus apmērus. Laukstrādnieku streiks jūlijā izcēlās vairakās muižās (Bīržu, Madlienas, Krapes un Jaunpils draudzes Vidzemē); streikoja kādas 17 muižas un pustumīžas; streiki norisinājās arī Talsu apriņķī (Dundagā, Arlavā). Bet tie bija vēl atsevišķi streiki. Kaut kas lielisks jau notika Jelgavas un Dobeles-Bauskas apriņķos, kur streikā piedalījās kādi 30.000 laukstrādnieki. Šis milzu streiks nesprāga vaļā nejausi, tas bij iepriekš organizēts un norisinājās zem zocialdemokratu partijas tiešās vadības; streiks ilga 2 līdz 3 nedēļas; te nebija vairs vienkārša ekonomiska

*) Turpat 98 l. p.

kustība, bet — līdzās pilsētu proletariatam — laukstrādnieku masas pārgāja uz tālāku revolucionāru pakāpi un uzsāka klaju revolucionāru cīņu pret veco valsts varu un vietējo muižniecību *).

Šo savā ziņā grandiozo laukstrādnieku streiku mazgruntnieku laikraksts „Mājas Viesis“ attēlo tā **): „Pagājušo nedēļu Dobeles apriņķī, kā arī citur, apbruņojušies ļaužu bari gājuši no muižas uz muižu un no mājas uz māju. Vietējie strādnieki gājienam visur, cik novērojams, it labprāt piedalījušies, lai gan, cik dažš labs apgalvo, ka viņš gājis tikai līdz piepiests. — Pārņakuši mājās strādnieki nestrādāja, jo nosacīts nestrādāt, kā mēr dabūs noteikumus, kā izturēties un kas prasams. Alga paaugstinājama šogad par 20 proc. Darba ilgums būtu nokārtojams uz 10 stundām. Šis būtu galvenās prasības“. — Turpat tiek aizrādīts, ka ar to tiek zāģēts zaļš zars. Lauki neesot pilsēta. Ziemās uz laukiem strādājot tikai 5—6 stundas.

Patiešie lietas apstākļi bij citādi***). Ziņojumā no Kalnu muižas mēs lasam: „Svētdien, 24. jūlijā, bij masas sapulce — 300 cilv. un biedru sapulce — 100 cilv. Runāts tika par streiku un viņa izvešanu. Naktī uz 25. jūliju tikuse pārtraukta visā apgabalā telefona un telegrafa satiksme — vairak desmiti stabu nozāģēti, drātis aiznestas. Organizētie pulciņi apstaigāja mājas, visur darbu pārtraukdami. Pulciņu salasītie ļaudis sadalījās 4 pulkos. Viens pulks apstaigāja Auzes pag., izpostīja Auzes monopolbodi; dzert nevienam nedeļa; naudas kasē nebija. Otrs pulks apstaigāja Penkules pagastu. Pie pagastnama nonākot tika norauts valsts ērglis un izkārtne; papīri tika visi sadedzināti un ķeizara bildes iznīcinātas. Gājiens devās uz Penkules muižu — f. Bilterlings bij aizbēdzis. Atrada 7 labas flintes un

*) J. Jansons, „Baltijas revolūcija“, 131 l. p.

***) „M. V.“ 1905. g. no 3. augusta.

****) „Cīņa“ 1905. g. Nr. 18.

2 revolverus. Trešais pulks, kas apstaigāja Auru muižas pag., izpostīja vietejo tiesas namu; papīri sadedzināti un t. t. Ceturtais pulks izpostīja Kalna muižas tiesas namu. Visi šie 4 pulki savienojās norunātā vietā pie mācītāja muižas — ļaužu pūlis bij pārak par 2000 liels. Gājiens jau devās uz mācītāja muižu, kad no Kalna muižas pa lielceļu redzeja aulekšojam kazakus, skaitā 12.“

Tādus pat ziņojumus mēs varam lasīt „Ciņā“ arī no citiem novadiem. Visur demonstrācijas un streiki norit pie pilnas kārtības un tāpēc saprotams, — „ka Jelgavas apriņķa priekšnieks J. Grothuss, kad 25. jūlija priekšpusdienā viņa kanclejā sāka pienākt ziņas no visām muižām, no visiem lielceļiem, it izmisis iesaucies: „Šie zocialisti jau rikojas pēc tāda pat plana kā japaņu maršals Ojama!“*)

Laukstrādnieku streiks atstāja lielu iespaidu pat uz muižniecību. Bija pats vasaras darba laiks un paši negantākie baroni bija spiesti izpildīt kaut pa daļai streikotāju prasības. Vispāri streikotāji uzstādīja no mums jau citētos 21 punktu, klāt pieliekot vēl divus: „1) priekš katras kalpu mājas, kā arī priekš muižas gājejiem jāizraksta laikraksts pa vienam eksempl., kādu paši gājeji vēlās un 2) jāaizsauc visi kazāki un draguni.“**)

Drīz pēc tam — 6. augustā Kurzemes gub. tika izsludināts kara stāvoklis. Vācu muižniecība domājās ar kara stāvokļa palīdzību noturēties savas varas augstumos. Tika izstrādāti dažādi cirkulari, kuŗus izvedot dzīvē vajadzēja nodibināties kārtībai. Zemniekiem tika atņemti visi ieroči, sākot ar kramenicām, beidzot ar — cūku kaujamiem nažiem. Savā „Baltijas revolūcija“***) J. Jansons pieved faktisku notikumu no toreizejā „kara stāvokļa“ laikiem, kas gandrīz var tagad izlikties kā anekdote. Kādās

*) J. Jansons. Baltijas revolūcija. 132—133 l. p.

***) Turpat, 133 l. p.

***) J. Jansons. Baltijas revolūcija, 144. l. p.

Nigrandes saimnieku mājās iedrāzās policija un konfisceja visus lielākus dūčus un nažus. Kad pienāca cūku kaujamais laiks, min. saimnieks griezās ar rakstisku lūgumu pie Kurzemes ģeneralgubernatora, lai tas izsūta cūku noslaktešanai — kādu sevišķu uzdevumu ierēdņi no Jelgavas. Bārgās dūsmās f. Bekmans ielika saimnieku par tādu „lūgumu“ uz 3 mēnešiem arestā.“

Tā tikai tāda epizode. Bet fakts bij tas, ka visa Latvija (arī Vidzemē, protams, tika ievests kaŗa stāvoklis) tika pārvērsta par kaŗa noietni, kur muižnieki ar kazākiem, draguniem un policistiem medīja zemniekus kā zaķus un pēc savas patikas kapāja tos ar nagaikām, spīdzināja, varoja sievietes un t. t. Še nevar nepievest vienu faktu, kuru pieved jau daudzkārt no mums citētā grāmatā arī J. Jansons:*) „Bukaišu muižas pagrabos jau 1905. g. augustā tika ierīkots savs junkurisks „muzejs“, kur dienu no dienas muižas apkaimē sagūstītos zemniekus bez kādas nopratināšanas vai izmēklešanas tik šausalīgi kapāja ar nagaikām, līdz visas pagrabu telpas bij ašinīm piemirkušas. Tik neaprobēzota bij tagad junkuru vara, ka muižnieks Līvens ar saviem draguniem varēja iebrukt dienas laikā Žagares miestīnā (pavisam citā guberņā, jo Žagares miests pieder pie Kauņas gub.), piekaut te ļaudis līdz ašinīm un līdz ar saviem savangotiem upuriem aizjāj netraucēti projam. Tādos brīžos svars tika likts uz to — pa ceļam sagūstīt kādu kalpu sievu vaj ganu meiteni, — tās tika aizstieptas uz muižu, kur tad firsts Līvens un baznīckunga brālis Rutkovskis pamīšus ar kazākiem tās ņēmās izvarot.. Notika pat tik lopiskas scenas, ka „goda policists“ Rutkovskis uzbruka kādai sievietei kāda zemaka policijas ierēdņa klātbūtnē!

Un vai tad Bukaišos vien. Tādas pat necilvēcības un neģēlības tiek darītas pa visu Latviju.

*) „Cīņa“ Nr. 22.

Zemnieki dažos apvidos nedrīkst pat rādīties uz lielceļiem, jo pa tiem jādelē kazāki un kauj un arestē visus bez kādiem izņēmumiem.

Bet cīņa netiek pārtraukta. Kalpiem pievienojas mazgruntnieki, rentnieki — visa zemniecība un sociāldemokrātu vadībā uzsāk jau atklātu cīņu ar muižniecību un veco valdību. Pirmās rindās šajā cīņā vienmēr iet laukstrādnieki. Viņi bij pirmie un ir pēdējie, kuņi ar ieročiem rokās piedalās kaujās ar kazākiem, bet sodu ekspedīcijām ierodoties tiek šauti un kapāti, gaiņāti kā meža zvēri pa purviem un mežiem un beidzot, vai nu nokauti, vai izsvaidīti pa visu plašo zemes lodi.

5. Tautiski-birģeliskā mazgruntniecība 1905. g. revolūcijā.

Latvijā tagad jo plaši tiek spriests par viengabalaino zemniecību. Atrodas „politiki” un „teoretiki”, kas jēdzienu „viengabalaina” zemniecība mēģina pat ņemt nopietni un ar tautiski skanošu zvārguļu piepalīdzību cenšas iegalvot i vecsaimniekiem, i jaunsaimniekiem, — i lielsaimniekiem, i mazausaimniekiem, — i rentniekiem, i siksaimniekiem, ka to interesēs esot dibināt vienotu fronti pret strādniecību kā zemniecības „nīdētāju un ienaidnieku.” Neapstājoties tuvāk pie šīs „teorijas” iztirzāšanas, mēs turam par vajadzīgu še mest skatu uz 1905. g. revolūcijas dienām, kad latviešu zemniecība gāja vienkopus ar strādniecību pret muižniecību un Krievijas patvaldību, kad šī zemniecība varbūt bija viengabalaināka, kā jebkad ta bijuse Latvijā.

Ja mēs runādami par 1905. g. aizvienam lieotojam vārdu zemniecība, tad tas nebūt nenozīmē, ka divdesmit gadus atpakaļ latviešu zemniecība bija viengabalaina. No pievestiem datiem un piemēriem mēs redzējam, ka jau toreiz bija mazgrunt-

nieki, māju īpašnieki, no kuriem zināma daļa, piem. Kurzemē, stāveja pavisam savrūp revolūcijai, — bija rentnieki, graudnieki, maz- un siksaimnieki. Tā visa bija zemniecība, bet nebūt ne viengabalaina. To toreiz vienoja tikai kopējs ienaidnieks — vācu muižniecība, kura spieda puslīdz vienādi visus šos zemniecības slāņus, izņemot mazu daļiņu labi pārtikušu, kuriem nekādi prāts nenesās „dumpoties“ pret muižnieku un galvenais pret valdību. Šie zemniecības slāņi bloķējās ar tautiski-birģelskiem pilsētu namu īpašniekiem, kuri toreiz grupējās ap „Rīgas Avīzi“, „Latviju“, „Tēviju“, „Balsi“, „Latviešu Avīzēm“, „Mājas Viesi“ un citām tam līdzīgām lāpām, kuŗu redaktori un lasītāji, ja arī dažreiz, kā piemēram „Balss“ un „Mājas Viesis“ nestājās aktīvo kontrevolucionāru rindās un ne meklēja saprašanos ar muižniecību, kā „Rīgas Avīze“, tad vismaz mēģināja ieturēt neitralitāti, lai vēlāk, kad reakcija ņēma virsroku, paspērtu ar kāju un nolādētu revolucionārus — „dieva, ķeizara un baznīcas zaimotājus“. Protams, pēc divdesmit gadiem, tas nekaitē tiem pašiem cilvēkiem, Zanderam, Biseniekam, Irbem u. c. dēvēt sevi par „demokratiskās“ Latvijas cīnītājiem un gāzt netūruma spaiņus uz revolucionāro strādniecību, kuŗai pateicoties tika izcīnīta revolūcija Krievijā 1917. g., un šie kontrevolucionāri pēc dabas un līdzības tagad vēl neloka ceļus Krievijas patvaldības priekšā.

Pirmais cīņu pret revolūciju uzsāka Andrievs Niedra: „Ne savas trokšņošanas dēļ šie jaunekļi mums ir bīstami, bet tādēļ ka viņi izposta valdības uzticību uz latviešiem. Mēs latvieši nedrīkstam zaudēt valdības uzticību.... tas ir mūsu politiskās dzīves pirmais un augstākais bauslis.“*)

Un kad asinainie 9. janv. notikumi saviļņoja

*) „Austrums“ 1904. g. 6. num. Pirmā vēstule vecākai paaudzei.

visu pasauli, kad Pēterburgas slepkavas tika visās malās lādēti un nicināti, tas pats Andrievs Niedra rakstīja: „Es noņemšu savu cepuri tomēr priekš zaldātiņiem, ne priekš Gaponā.“*)

Pieņemsim, ka Andrievs Niedra nav ņemams nopietni. Patiesībā tas tā nebij. Niedra toreiz tāpat kā tagad runāja zināmu aprindu vārdā. Un šīs aprindas toreiz bij tautiski-birģeliskā mazgruntniecība. Tagad Latvijā tik daudz tiek runāts par Niedru. Patiesības labā jāsaka, ka Niedra tikai palicis uzticīgs saviem principiem.

Bet iesim tālāk. 1905. g. jūlija dienās, kad ar tādu entuziasmu tiek izvests laukstrādnieku streiks, kad latviešu mazgruntniecība ar maz izņēmumiem krasi nostājās revolūcijas pusē, kad visur sarīkotie mītiņi pievelk visplašākās masas, ar vārdu sakot, kad revolucionārā kustība uz laukiem jau tuvu savam degpunktam, kad vācu laikraksti ar putām brēc pēc karatavām, sludina asinainu atriebību un t. t., u. t. t. „Tēvija“ sašutusi raksta: „Latviešus vispāri dara atbildīgus par nemieriem! Latviešus dara atbildīgus par to, ko izdara mazs pulciņš karstgalvju, neapdomīgu zocīlistu, pie kuņģiem, kā izrādījies, lielisku lomu spēlē žīdu revolucionāri. Ko latvieši, sevišķi laucinieki, lai dara ar šiem karstgalvjiem? Pagasts viens pats tur neko nevar darīt, jo tam itin vienkārši trūkst apbruņotas varas. To runāju no piedzīvojumiem, esmu pats savu dzīvību arī licis uz spēli. — Latviešu tautai gar šiem nemieriem nava itin nekāda daļa.“

„Latviešu Avīzes“ dienu no dienas dzied šūpla dziesmu „miermīlīgiem“ lauku pušiem un stāsta pasaciņas par savu kaktiņu, savu stūrīti:**) „Mēs gribam, lai pēc cīņiem un grūtu pūliņu pilna mūža reiz būtu „savs kaktiņš — savs stūrītis“, lai nebūtu jaķeras pie ubagu spieķa, lai ne-

*) „Austrums“ 1905. g. 2. num. Grūtā brīdī.

**) „L. Av.“ 1905. g. no 31. dec.

būtu jāēd zēlastības maize. Domāju gan, ka daži mūsu laukstrādnieki būs diezgan iekrājuši, ka varētu uzsākt paši savu dzīvi, ja reiz nāks laiks, kad augstā valdība izdalīs kroņa muižas un bijušos krogus bezzemes zemniekiem. Visiem zinams neiznāks, un visi arī neņemtu; toties pārējiem būs ērtāka dzīve, būs lielākas algas. Kad gāļejam būs pašam savs stūrītis, viņš strādās ar censību un izlietos savus ilgu gadu piedzīvojumus; droši vien viņš ražos div un trīs vairāk, kā tiek tagad ražots muižu ūrumos, kur aug tagad dadži un usnes. — Lieku visiem laukstrādniekiem pie sirds: diezgan streikots, diezgan varmācības nodarīts, laiks ķerties pie miera darbiem.“

Kad uz laukiem revolūcija pilnā spēkā un vecās pag. valdes pašas spiestas atteikties, lai vietu dotu pag. rīcību komitejām — „Balss“ nejdzīgā balsī kliedz*): „Nav jāaizmirst tas posts un ne-taisnība, kas nenovēršami piemeklēs lauciniekus — it sevišķi saimniekus — caur amata vīru patvaļīgu atcelšanu un jaunas valdes ievēlšanu. Labi vēl tur, kur pag. manta un aktis nenāk jaunievēlēto amata vīru rokās; citādi cik nebūs to, kuŗi maksās savus nodokļus pa otram un pa trešam lāgam, un cik nebūs to, kuŗi jau no mēŗa laikiem būdami pag. gan lielākas, gan mazākas zumas parādā, kļūs pavisam svabadi no jebkuŗām nodevām, kaut gan savus īpašumus un ienākumus tie ir noplenderējuši. — Mitiņos propagandējamās jaunās pag. amata vīru vēlēšanas izrakstītu laucinieku pilnīgu moralisku krīzi, jo pie tādām vēlēšanām noteicēji būs nevis istie un pastāvīgie uzturētāji, bet gan „zināmu partiju“ aģenti un lauku sabiedrības atkritumi, kā to jau gaiši pierāda daudzi mitiņi un „tautas sapulces“ uz laukiem.“

„Rīgas Avīze“ zaudē pavisam prātu un rakstā „Glābjat, kas vēl glābjams“ — novembra revolu-

*) „Balss“ 1905. g. num. 55.

cijas dienās klieudz: „Kreisajā pusē stāv šie viltus pravieši ar visiem saviem varas darbiem un neap-rakstāmo postu, — labajā pusē stāv valdība ar visu godīgo tautu, ar reformām un īstu brīvību.“ — vai atkal: „Nebūs nemaz par daudz teikts, kad sacīsim, ka šo tautas vadoņu un viņu tuvāko palīgu aprindās ir saskrējuši kaitīgi latviešu elementi. Pa daļai te atrodas visi latviešu sadzīves atkritumi, cilvēki ar tumšu jo tumšu pagātņi, kuŗu dzīves gaita noritējuse pa daļai cietumu mūros, vai bijuse pastāvīga slaptīšanās no dienas gaismas. Pa daļai tie atkal ir: tikai pusaugu zeņķi, caurkrituši stu-denti u. t. t.“

Tādiem vārdiem tika nogānīta revolucija un viņas cīnītāji no tautiski-birģeliskās un melnsimt-nieciskās preses. Kad tuvojās sodu ekspedīcijas un vietām jau tika šauti revolucionarās zemniecī-bas un strādniecības dēli, — „Latvija“ nīrgādamās vēstija: „Kādu mēnesi atpakaļ iesākās muižu posti-šana un dedzināšana pa visu Vidzemi, kad pa lauku draudzem izkaisītās nelielās zaldatu patruļas visnežēligākā kārtā no revolucionāriem tika iznīci-nātas un caur vilcienu izlēcināšanu no sliedēm atrada nāvi grūtā kaŗa briesmas pārcietušie rezervisti, — tad tie bij varoņu darbi; bet kad miera nodibinātājs kaŗa spēks tagad uz laukiem nošauj kādu stūrgalvīgu anarķistu vai revolucionaru, kurš nonāvējis mierīgus iedzīvotājus, ievārijs putru atstāj pie izstrēbšanas nevainīgos vietejos pagasta locekļus, savācis viņu grašus, laižas lapās, — tas pēc tagadejām revolucionaru domām — tas ir briesmu darbs.“

Vaj šie paskvilu raksti pelna, lai tos apstrī-dētu? Liekas nē. Ja 1905. g. revoluciju Latvijā var kur vainot, tad to var darīt gan attiecoties uz tās pārak mīksto dabu, kad daudziem muižniekiem, policistiem un citiem tika no tautas dāvāta dzīvība.

Bet vai tad tas bij jaredz tiem, kas revolucijā redzēja tikai varmācību, iznīcināšanu!

* * *

Revolucionarās varas nodibināšana uz laukiem noteiktā virzienā un vispāri pieņemtā formā sākās pēc Pirmā Latvijas pag. deputatu kongresa, kurš sapulcējās Rīgā 19. un 20. novembrī 1905. g., pa daļai legāli, pa daļai ilegāli, jo guberņas administrācija tam lika priekšā dažādus šķēršļus. Kongress sevi dēvēja par „latviešu apdzīvoto apgabalu vietējās pašvaldības priekšstāvju kongresu” un sastāvēja savā vairumā no pag. amatu vīriem — vecākiem un skrīveriem un savā ziņā bij no revolūcijas vairak apgarots un sajūsmināts, nekā revolucionārs pēc sava sastāva, jo kongresā samērā ļoti maz bij tieši laukstrādnieku priekšstāvju, bet gan jo pilnīgi bija priekšā stādīta mazgruntniecība. Kongress savus darbus veica ar lielu vienprātību un no zocialdemokrātiem vadīts pieņēma rezolūciju, kurai priekš revolūcionarās varas nostiprināšanās uz laukiem bija ļoti liela, pat izsmeļoša nozīme.

Visi kongresa lēmumi sludina vienu: neklausīt patvaldībai, ignorēt visus viņas ierēdņus un iestādes, ņemt varu savās rokās. No kongresa pieņemtā rezolūcijā mēs lasām: „Tā kā līdzšīnejā birokratiskā valdība pēc 17. okt. manifesta joprojam tikai apspiež tautas tiesības, uzturot pastiprinātu apsardzību un kaŗa stāvokli, aizliedz sapulces, šauj un arestē mierīgus cilvēkus, uztura vācu muižniecības varu, pretojas vietējas dzīves atjaunošanai un ar katru dienu rīkojas varmācīgāk, — sapulcējušies latviešu pašvaldības iestāžu aizstāvji atzīst, ka no tagadējās valdības nevar gaidīt nekādas politiskas brīvības ievēšanas un ka latviešu zemniekiem jāatjauno sava pašvaldība pašiem ar saviem spēkiem, ejot roku rokā ar krievu revolucionāro tautu un jācīnās par valsts satversmes sapulces sanākšanu.

Latviešu pašvaldības aizstāvju sapulce atzīst, ka katrā pagastā, kur tas vēl nav noticis, jāsasauc pilnas pagasta sapulces, piedaloties visiem pilngadīgiem (no 20. g. sākot) pag. iedzīvotājiem, kuŗi pag. nodarbojas, kā vīriešiem, tā sievietēm. Pilnām sapulcēm: 1) jāliek priekšā līdzšīnejām pag. valdēm atteikties un ja viņas to nedara, jāatceļ; 2) pēc tam šīm sapulcēm jāievēl pagasta rīcības komiteja, kuŗas locekļu skaitu, vismaz pieci, noteic pilna sapulce, samērā ar pagasta iedzīvotāju skaitu; 3) pilna sapulce pārvēl pagasta tiesu, kuŗai uzdod spriest pēc labākās sirdsapziņas, neturoties pēc veciem likumiem un administrācijas pavēlēm; 4) pilna sapulce izdod izpildamos noteikumus sabiedrībai un instrukcijas, kā rīkoties pagasta komitejai un pagasta tiesai; 5) nākamā pilnā sapulcē var rīcības komiteju un tiesu pārvēlēt; 6) ievēlēt delegatus vispārejai Latviešu pašvaldības delegātu sapulcei.

Rīcības komiteja: 1) nedrīkst stāvēt nekādā sakarā ar valdību un tās ierēdņiem (kā arī ar vecām pagasta valdēm), nedrīkst izpildīt viņu pavēles, īpaši zīmējoties uz zaldātu, kazāku, dragunu un policijas ierēdņu vešanu un uzturēšanu; 2) neatzīst pases; 3) saņem no bijušās pagasta valdes pagasta naudas un īpašumus (bij. pag. valdēm jāliek priekšā visdrīzakā laikā izņemt savus kapitalus no bankām); 4) izdala pagasta nodokļus pēc iedzīvotāju ienākuma un ievāc tos; 5) algo skolotājus un rakstvedi, kā arī komitejas locekļus; 6) apgādā nabagus; 7) uzrauga skolu, kuŗā jāieved mācības pēc jaunās programmas; 8) rūpējas, lai vietējie meži netiktu izpostīti, izcirsti no muižniekiem; 9) gādā, lai krogi, monopola bodes, brūži un degvīna dedzinātavas, kuŗu slēgšanu pilnas sapulces nolēmušas, tiešam tiktu aizslēgti (pie kam pašvaldības aizstāvju sapulce atzīst, ka visi lauku krogi bez kavēšanās slēdzami un pieļaujami tikai ar ikreizēju pagastu pilnu

sapulču spriedumu; 10) jāsasauc pilnas sapulces, jāpieņem ziņojumi un priekšlikumi no pagasta iedzīvotājiem, pilna sapulce jāsasauc, ja 20 pagasta iedzīvotāji to pieprasa un uzdod apspriešanas priekšmetus; 11) rīcības komitējai jāgādā par to, ka kalpu stāvoklis muižās un zemnieku mājās tiktu uzlabots, pie kam muižnieki un saimnieki izpildītu visas kalpu dibinatās prasības; 12) ja muižnieki atlaistu kalpus un atstātu muižas neapstrādātas, tad kalpiem ir jāņem tāda muižu zeme, tā jāapstrādā un jāpārvalda, pie kam rīcības komitējai šie centieni jāpabalsta, jāvada un jāgādā par sēklu; 13) ja administrācija uzbrūk pagasta locekļiem, piemēram, tos arestē, tad rīcības komitējai ir roku rokās ar visu pagasta sabiedrību tāds uzbrukums jāaitraida un arestētie jāatsvabina; 14) kamēr muižas nepiedalās pie pagastu nastām un nodokļiem, tā kā nodokļi jāmaksā tikai zemniekiem, tad nemaksāt muižnieku rentes, nedz citus nodokļus, kā rītersaftes, desetiņu un kredites naudu, baznīcas nodevas, sieciņus u. c.; neatzīt muižnieku kārtas priekšrocības, kā zvejas un medību tiesības; rentes sakari starp zemniekiem un saimniekiem nokārtojami ar rīcības komitējas vidutājību; 15) rīcības komitējai jāgādā par pagasta paš aizsardzību, it īpaši pret administrāciju un hulīganiem (zagļiem, laupītājiem u. t. t.). Kāpēc visām rīcības komitējām jāstājas sakarā nevien savā starpā, bet arī ar pašvaldības aizstāvju sapulcē ievēlēto centralbiroju Rīgā. Šī biroja uzdevums ir sazināties ar pag. rīcības komitējām, sekot zemnieku kustībai Krievijā un, jaatzīst par vajadzīgu, stāties sakarā ar krievu zemnieku savienību, kā arī izstrādāt sīkāki rīcības programmu pagastu pašvaldībai, gādāt par tautas aizsardzības līdzekļiem un sasaukt vajadzības brīdī pagasta delegātu sapulces; 16) rīcības komitējas ir tikai pagaidu iestādes, kuŗas mērķis apmierināt pagastu vissteidzamākās vajadzības līdz tam laikam, kamēr sanāks Krievijas

valsts satversmes sapulce. Kad tā būs sasaukta, centralbirojs sasauks Rīgā Latviešu pagastu satversmes sapulci, kuŗa izstrādās galīgu pašvaldības projektu un izšķirs zemes jautājumu saskaņā ar kalpu šķiras patiesām vajadzībām. Pēc tam izvedīs vietējās pašvaldības iestāžu vēlēšanas uz pieņemtā projekta pamatiem un rīcības komitējas nodos visas darīšanas jaunievēlētām iestādēm. Pilnām pagastu sapulcēm jātiek sasauktām un rīcības komitējām ievēlētām vēlākais līdz 10. decembrim“.

Lasot šos no kongresa pieņemtās rezolūcijas punktus savadu iespaidu atstāj vispāri mērenās prasības, kas attiecas uz muižniecību, administrāciju (iet runa tikai par to, ka jāatraida administrācijas uzbrukumi u. t. t.). Pat ja mēs šo rezolūciju salīdzināsim ar petīcijās uzstādītām prasībām, tad jā saka, ka atsevišķi rezolūcijas punkti pārāk nenoteikti un miksti. Rezolūcijas galvenā vērība vērsta nevis uz politisko un ekonomisko tiesību formulēšanu, bet gan galvenā kārtā pašvaldības orgāniem — rīcības komitējām: to tiesību un darba apmēru noskaidrošanai. Protams, tam savi iemesli. Revoluācijas cīņas vēl nebija izcīnītas, kongress darbojās puslegalos apstākļos, administrācijas vara vēl nebija salauzta. Revoluācija atradās kauju priekšvakarā. Bruņota sacelšanās nebija izvedama bez plašu zemniecības masu piedalīšanās, tāpēc vispirms bija jāorganizē pašvaldības iestādes — rīcības komitējas, kuŗām tiesām priekš revolucionārās varas organizēšanas bija vēlāk liela nozīme. Tā tad kongresa pieņemtā rezolūcija ir tikai pirmais solis, varbūt vēl pārāk nedrošs.

Un tas tiešām tā arī ir. Dažas nedēļas vēlāk, kad bruņota sacelšanās jau top par faktu, 8. decembra sēdē no kongresa izvēlētais Centralbirojs jau pieņem daudz noteiktāku uzsaukumu. Mums šie interesē uzsaukuma vieta par agrarattiecībām. Uzsaukumā mēs lasām: „Tais muižās, kuŗas no īpaš-

niekiem atstātas, pilna sapulce ievēl pārzini, kas sekotu pārvaldnieku darbībai, skatoties uz to, ka kalpi dabū algu un pagasts nodokļus. Zemākos darba uzraugus ievēl kalpi paši. Kur nav naudas, ar ko kalpus algot un samaksāt pag. nodokļus, tur rīcības komitēja izūtrupē tik daudz no muižas kustamā īpašuma, lai nepieciešamos izdevumus segtu... Dalīt muižu zemi un izdot pa gabaliem nav pielaižams: tas rada tikai jukas, kad zemi grib nevien tie kalpi, kuŗi pašlaik muižā dzīvo, bet arī tie, kuŗi agrāk dzīvojuši un to pašu grib daži pilsētās aizgājušie fabriku strādnieki. Jāgādā tikai lai visas priekšrocības, ko baudīja muižu zeme, kristu, lai muižnieki nebūtu cits nekas, kā gruntnieki, zemes īpašnieki. Privatīpašums uz zemi tuvākā nākotnē nav iznīcināms“.

Šai uzsaukuma daļā jau mēs atrodam lielāku noteiktību. Tur ir noteikumi par to, ka muižās, kuŗas no īpašniekiem atstātas, pilna sapulce ievēl pārzini, kas sekotu pārvaldnieka darbībai, jau ir solis uz priekšu, ja to salīdzinām ar kongresa attiecošiem punktiem. Bet ievērojamākais šē tomēr ir tas, ka tiek atklāti pastrīpots privatīpašums uz zemi. Tanī pašā laikā tiek atzīts, ka muižnieki zaudē visas savas priekšrocības: „muižnieki nav cits nekas, ka savas zemes gruntnieki“, un tas tikai 8. decembrī, kad muižnieki jau bija aizdzīti no savām muižām un to pilis pa lielākai daļai nodedzinātas.

Pēc 1917. g. revolūcijas Krievijā privatīpašuma atzīšana uz zemi 1905. g. revolūcijā Latvijā mums var izlikties savada. Bet nav jāaizmirst, ka toreiz vēl 1917. g. revolūcijā izvestie principi agrarjautājumā bija sveši. Toreiz kā cīņas mērķis tika uzstādīts — dzimtbūšanu palieku iznīcināšana, kas kā smags slogs gulās uz zemniecību un stāvēja ceļā brīvai saimnieciskai attīstībai. Šis galvenais mērķis tagad likās sasniegts. Bet mēs redzējām, kā revolūcijas cīņas daļību ņēma, cīnijās pirmās kaujas

rindās arī laukstrādnieki. Iepriekš mēs citējām ziņojumu no Adlienas *): „Kalpi un amatnieki lūdz saimniekus uzlabot viņu stāvokli. Uzlabot dzīvokļus, saīsināt darba dienu, paaugstināt darba algu, pamazināt īres naudu u. t. t. Saimnieki atzina kalpu prasības un vienbalsīgi pieņēma; bet izpildīt tikai tad šie varēsot, ja šos baroni tā neapspiedīsot“. Tagad nu muižniecības slogs bij novelts. Dzimtbūšanas atliekas iznīcinātas, zemniecībai dota iespēja brīvi attīstīties. Tā tad, priekš mazgruntniecības revolūcija deva lielus sasniegumus. Bet ne nu to vien. Nav jāaizmirst arī tas, ka rīcības komitējas pa lielākai daļai nāca saimnieku rokās. Saimnieki bij sasnieguši to, ko tie vēlējās.

Bet ko revolūcija deva kalpu šķirai, kuŗa arī vasaras streika laikā uzstādīja prasības priekš sava stāvokļa uzlabošanas? — Par laukstrādniekiem mēs rezolūcijā un uzsaukumā atrodam tikai dažus, vispārējus punktus: „rīcības komitējam jāgādā par to, ka kalpu stāvoklis muižās un zemnieku mājās tiktu uzlabots, pie kam muižnieki un saimnieki izpilda visas kalpu dibinātas prasības, ja muižnieki atlaistu kalpus un atstātu muižas neapstrādātas, tad kalpiem ir jāņem tādu muižu zeme, tā jāapstrādā un jāpārvalda, pie kam rīcības komitējai šie centieni jāpabalsta, jāvada un jāgādā par sēklu“, — tas kongresa rezolūcijā, bet uzsaukumā: „Tais muižās, kuŗas no īpašnieka atstātas, pilna sapulce ievēl pārzini, kas sekotu pārvaldnieka darbībai, skatoties uz to, ka kalpi dabū algu. Zemākos darba uzraugus ievēl kalpi paši u. t. t.“

Nerunājot jau nemaz par to, ka šie punkti pārāk nenoteikti un abstrakti: „izpildīt visas kalpu dibinātas prasības“, — rezolūcijā nav ne vārda, kas attiecas uz tiešām laukstrādnieku prasībām, to stāvokļa uzlabošanu, par ko jau plaši tika runāts vasaras streiku dienās, — revolūcijas uzvaras brīdī

*) „Pēt. Av.“ 1905. g. 15. jūlija.

kalpi atrodas rīcību komiteju aizbildniecībā, kas patiesībā atradās saimnieku rokās.

Tas šķita krietam tūlī arī acīs un „Pēterburgas Latvietis“ (z.-d. organs) 1905. g. decembra mēnesī mēs lasām: „Vecām pag. valdēm kritot, viņu vietā nāca jaunās „rīcības komitejas“, kuŗas pa lielākai daļai sastāv no saimniekiem. Tas ir ļoti dabiski: saimnieki bij politiski vairāk skoloti, izglītoti u. t. t. Arī baronu atstātās muižas piekritās pārvaldīt šim pašam rīcības komitejām, ja vien draguņi nespiedīs turpmāk nopostīt šīs mītnes līdz pamatiem. Bet jau pie šādu atstātu muižu pārvaldīšanas atduramies uz pretējām interesēm. Kas būs ar muižu kalpu algām? Kas tās noteiks? Vai tikai rīcības komitejas? Vai pašu muižas kalpiem muižas pārvaldībā nekā nav ko teikt šai „pārejas laikmetā“? Tas pats ar māju kalpu algām. Deramās dienas tuvojas ātriem soļiem. Kalpi nereti sāk taujāt: kas mums būs par muižnieku aizdzīšanu, par mūsu cīņu miličos? Taisni kalpi visvairāk asiņu lējuši visās cīņās pie Tukuma, Talsiem, Stukmaņiem u. c.“

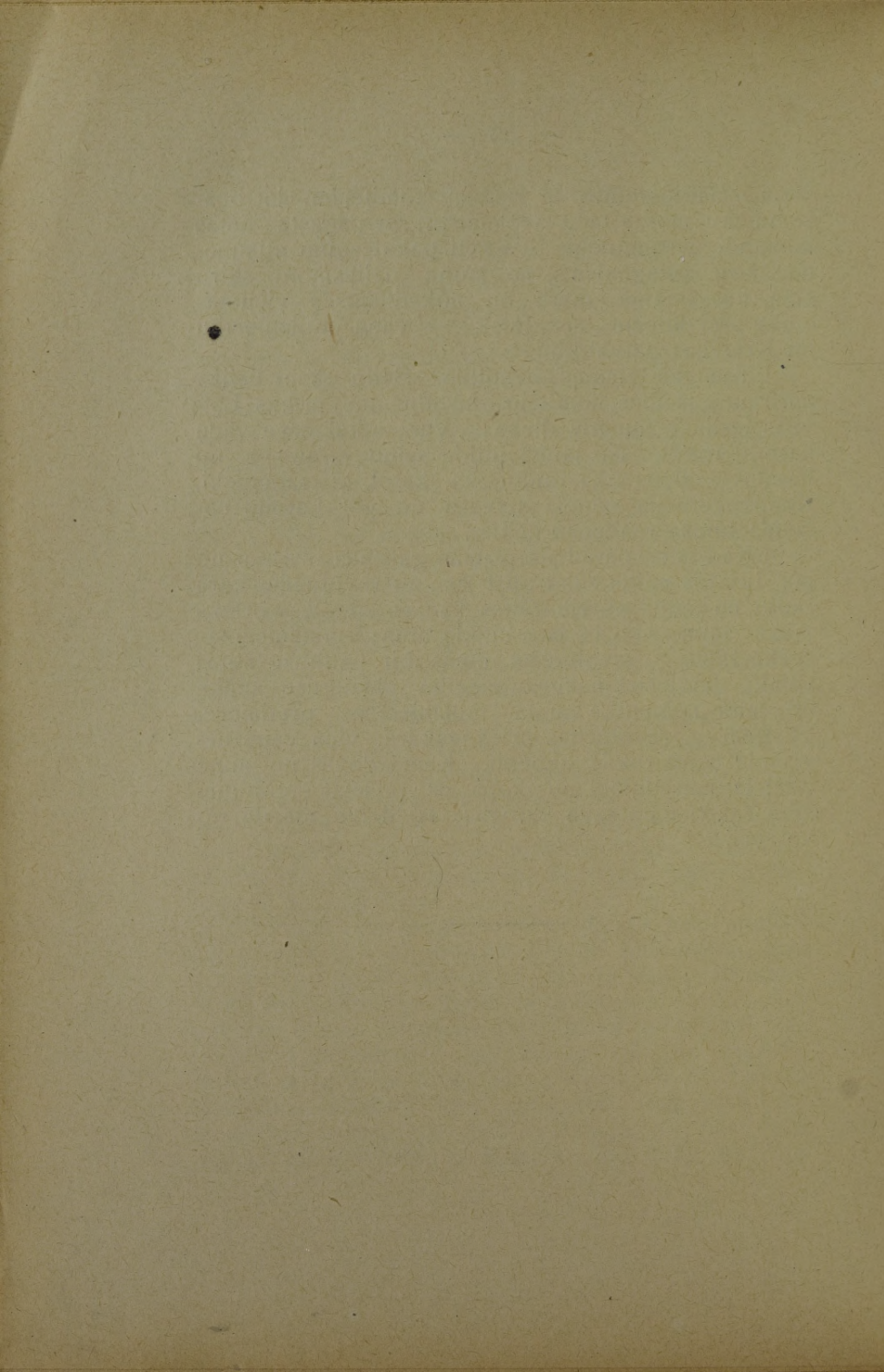
Še „Pēt. L.“ izbīda tikai dažus jautājumus. Bet kur tad darba dienas, dzīvokļu jautājums? Kur citas prasības, kuŗas laukstrādnieki uzstādīja 1905. gada vasarā? Pats par sevi saprotams, ka kalpi tagad gribēja, lai visas to prasības tiktu izpildītās, jo viņi taču bija lējuši visvairāk asiņu cīņās ar baroniem un kazākiem?

Pirmās revolūcijas uzvaras dienās, kad priekšā vēl stāvēja cīņa ar muižniecību un patvaldību, kad brīvība līdz galam vēl nebij izcīnīta, ieroču troksnī, šķita, bij aizmirstas šķiru nesaskaņas. Revolūcijas uzvaras dienas bij pārāk īsas, lai šķiru pretēšķības no jauna uzliesmotu. Bet nevar būt ne mazāko šaubu, ja Jurgiem tuvojoties, vasaras darba laikam iestājoties izbīditos visā spīlgtumā laukstrādnieku jautājums, to uzstādītu paši kalpi, jo ne par velti pēdējie bij galvenie zocialisma sludinātāji uz lau-

kiem. Sāktos cīņas ar rīcības komitējām, jo bezzemnieku masas taču nepielaistu, ka pagasta lietās komandētu saimnieki. Tā soli pakaļ solim atjaunotos šķiru antagonisms, no jauna uzliesmotu šķiru cīņa, kas zināmā mērā bij mīkstinājusēs vienotās cīņās pret kopējo ienaidnieku — vācu muižniecību un Krievijas patvaldību.

Tas, kā zinams nenotika. Sodu ekspedīcijas pārtrauca rīcības komitēju darbību un priekš Latvijas iesākās šausmu dienas. Vara atkal nāca vācu baronu rokās. No jauna plūda asiņu straumes un karatavu cilpās tika raidīti kā kalpi, tā saimnieki. Kontrevolūcija svinēja uzvaru un pār Latviju nolaidās tumša reakcijas nakts.

Kad rītos parādījās pirmās gaismas švītras un pēc tumšās nakts sāka aust rīts, un revolūcijas kara pulki no jauna varēja stāties kaujas rindās, — priekš mūsu acīm rādījās jau citāda aina: muižniecības spēki 1905. g. revolūcijas cīņās bij palikuši stipri vājāki, latviešu mazgruntniecība pieauguse spēkā un vairs nebij tik karsta muižniecības pretiniece, kā 1905. g. revolūcijas priekšvakarā, viņa vairs negribeja ņemt rokās zobenu. Kaujā devās no jauna tikai laukstrādnieki un kopā ar pilsētas strādniecību rakstīja uz sava karoga: lai dzīvo zocialā revolūcijā!

Latvijas zemniecība reakcijas gados.

1. Sodu ekspedīcijas uz laukiem.
2. Reakcijas iespaidi uz mazgruntniecību.
3. Vācu muižniecība savas uzvaras augstumos.
4. Savs kaktiņš, savs stūrītis kā glābiņš no revolūcijas.
5. Kalps un saimnieks reakcijas gados.
6. Cīņa ar reakciju.

Latvijas zemniecība reakcijas gados.

1. Sodu ekspedīcijas uz laukiem.

Savā uzvaras gājienā Krievijas patvaldība aizmirsa visus savus barbariskos likumus. Un tiešām: Ar lielām grūtībām patvaldībai izdevās satriekt sarkano revolūcijas pūķi. Bija mirkļi, kad vecās Krievijas ērgļa galvas šķita noraujam revolūcijas viesuļi, bet tad atkal radās pietiekoši daudz spēka melnā putna spārnos un tas pacēlās gaisā, lai no jauna sāktu knābt Krievijas iedzīvotāju galvas. Vai patvaldības kalpiem bij laiks domāt par nomierināšanu ar savu barbarisko likumu palīdzību, kaut gan arī tie bija pietiekoši bargi, lai sagrautu jau tā sakautos revolūcijas spēkus. Nē. Ārprātīgās gaidās pēc atreibības tie aizmirsa visu un likās noslaucīt no zemes virsus visus tos, kas vien bij nēmuši kaut jēl kādu dalību revolucionārā kustībā. Atriebībai pievienojās asinskārība un pār visu plašo Krieviju sākās reakcijas šausmu nakts, kuŗa parasti tiek atzīmēta par sodu ekspedīciju laikmetu.

1906. g. janvārī zem numura 929 no iekšlietu ministra Durnovo Kijevas gubernatoram tika nosūtīta sekoša telegrama: „Šodien ap Kagorokiem, Kijevas gub., Čertkova muižā arestēts aģitators. Pūlis ar draudiem pagēŗ viņu atsvabināt. Vietējais bruņotais spēks nepietiekošs. Ievērojot to, cieši ieteicu, kā šinī gadījumā, tā arī visos tamlīdzīgos, pavēlēt bez kavēšanās ar ieročiem iznīcināt bun-

tavniekus, bet pretošanās gadījumā sadedzināt viņu dzīvokļus. Tagadējā laikā vienreiz par visām reizēm vajadzīgs iznīcināt viņu iedomas. Aresti tagad nesasniedz mērķi, jo sodīt simtus un tūkstošus ļaunžu nav iespējams. Tagad vienīgi nepieciešams, lai kuŗa spēkā iedvestu augšā izteiktos noteikumus. „Durnovo“.

Ar šo telegramu, kuŗas saturs tika paziņots arī citiem gubernatoriem, sākas sodu ekspedīciju rīcība Krievijas gubernās. Nevar būt divējādu domu. Sodu ekspedīcijas Krievijas gubernās un nomalēs strādāja nepiekusdamas un ne par velti cars bij lepnis uz saviem ofīcieriem. Sodu ekspedīciju briesmu darbus atmin vēl katra krievu sādza, kur vien ir bijis izdevība uzturēties kādu dienu, stundu kazāku sotņai. Tomēr viss tas nobāl soda ekspedīcijas darba priekšā, kas tika darīts Baltijā, sevišķi Latvijā. Nav vēl mums radies rakstnieks un laikam neradīsies, kas būtu varējis savos darbos attēlot šo Latvijas šausmu laikmetu. Liekas, nav un nevar būt pietiekošu briesmu vārdu, drūmu krāsu, kuŗas varētu pietiekoši dzīvi attēlot reakcijas melno nakti, kas līdz ar revolūcijas sakāvi nāca pār Latviju.

Pāršķirstot šā šausmu laikmeta vēsturiskos dokumentus, kā piemēram, citēto Durnovo telegramu Ūjevas gubernatoram, mēs tomēr sastopam vienu otru patvaldības kalpu pavēli saviem apakšniekiem, kuŗās sodu ekspedīciju darbi tiek ievadīti kaut vismaz zināmās robežās. Nekā tamlīdzīga mēs neatrodam Latvijas sodu ekspedīcijas dokumentos. Še pilnīga anarķija, pilnīga soda ekspedīcijas pašnoteikšana. Priekš Latvijas pat Durnovo priekšraksti ir par cilvēkiem. Še nāves, miesas sodu uzliek katris apdzēries ofīcierelis, kornets, barona vai mācītāja rokas puisis. Kauj, laupa, nekādu priekšrakstu neievērodami, bet tanī pašā reizē viss tas tiek darīts zistemātiski, puslīdz pēc viena šablona.

Jau vairākas nedēļas pirms 5. janvāra Durnovo telegramas, decembra otrā pusē sākās sodu ekspedīcijas darbība Latvijā. — „Vidzemē un Kurzemē nepaliek nevienas draudzes, neviena pagasta, kur netiktu izlietas asinis, kur, zemnieku īpašumu aprīdāmi, uguns sārti nebūtu atstājuši ilgi redzamas pēdas, vai kur zem nagaiku sitieniem nebūtu locījusās šaustās cilvēku miesas un kur ļaudis nebūtu spīdzināti dažādām represijām un spaidiem, tāpēc, ka mirstošās birokratiskās valdības iekārtai vajadzēja pie ka izlaist savas ārprātīgās dusmas“ *). Tā tēlo šo laikmetu tā laika avīze.

Lūk, kā tiek tēlota sodu ekspedīciju darbība: „Kaŗa spēks turpina savus darbus. Kaŗa spēka galvenās rezidences ir Valka, Vec-Gulbene un Stukmaņi. No šīm vietām tad kaŗa spēks izdara savus ceļojumus pa apkārtni skaitā ap 500—800 kājniekiem ar dažiem lielgabaliem. Ceļā satiktās personas tiek izkratītas un nopratinātas, lai uzrāda rīcības komitējas locekļus un citas „šaubīgas“ personas. Pēc tam notiek rīcības komiteju un aizdomās stāvošu cilvēku māju kratīšana. Ja atrod mājā, vainīgais tiek bez žēlastības nošauts, un laimīgs tas, ko tikai piekauj. — Ļaužu prāti ļoti uztraukti: rīcības komiteju locekļi bēg, ļaudis atstāj savas mājas zaldātu patvaļai. Vaimanas un asaras pārklāj Latviju“ **).

No Valmieras aprinķa raksta***): „Ziemas svētki atnes baigas vēstis par sodu ekspedīcijām. Tauta pate uzaicina vadoņus atstāt ciņas lauku, lai vēlāk netiktu arestēti (par šaušanu vēl nedomāja). Soda ekspedīcijas nāca no vairākām pusēm, kā pirmā tika ieņemta Rūjene. Papriekšu apšaudīja pilsētu ar lielgabaliem. Nodotos miličus, rīcības komitējas locekļus u. t. t. nošāva uz vietas. Katrs

*) „Pēterburgas Latvietis“ 1906. g. no 1. jūnija.

***) „Galvas Pilsētas Avīzes“ 1906. g. no 13. janvāra.

****) „Pēterburgas Avīžu Ciņa“ 1906. g. no 11. novembra.

kārtīgs, apzinīgs cilvēks ir vai nu aizbēdzis, kauts vai izbalsots“.

Kurzemē*): „Valtaiķos pagājušo piektdien kara spēks nošāva 32 personas. Starp notiesātiem atradās 10 Skrundenieki un 22 personas pa lielākai daļai no Lejas muižas. — Sestdien Kazdangā pakāra Lašas skolotāju Sinbergu un nošāva divus zvejnieku puikas. — Tadaikšos pag. nedēļā kara spēks nošāva kalpus Miķeli Jezepu un Jāni Kļavu par meža postīšanu (?) u. t. t.

No Kokneses ziņo**): „Še pēdējā laikā no soda ekspedīcijas nošautas pārāk par 30 personām. Šis lielais nošauto skaits uz vietējiem iedzīvotājiem ir atstājis satricinošu iespaidu. Nošaušanu kara spēks izdara ceļmalā, stacijas tuvumā, kur dzīvaka ļaužu kustība. Pirmais piekauts un nodurts kāds mazs zēns Graudiņš, kas gribējis noglabāt revolveru žagaru gubā, bet pamanījis kara spēku, sācis bēgt, tad nošauts no dzelzsceļa sarga būdas Uļikovs, kuŗa sieva prātā jukuse. Tāpat nošauts Pops no Kokneses (kuŗu atrada Odzīenas mežā ar cilpu ap kaklu). — Kokneses pagasts izskatās itkā pamiris, kluss, — pa ceļiem neredz ļaudis staigājam un braucam, kā agrāk“.

No Raunas***). „Arī šejieni apmeklēja soda ekspedīcija un atstāja aiz sevis 9 nošautos: Ruks nošauts „tāpēc“, ka neļāvis ceļu taisīt un lasījis naudu priekš zocālistiem. Paeglis nošauts par piedalīšanos pie streika, par ko jau agrāk cietis. Varonis, Priede un Zembergs apcietināti, visu dienu nodzīvojuši pag. namā un varējuši izbēgt, bet nebēguši, jo skaitījuši sevi par nevainīgiem“.

Pēc ģenerāļa Orlova oficiēla ziņojuma (februārī) vienā mēnesī nogalinātās 259 personas (Valkas

*) „Latvija“ 1906. g. no 8. februāra.

***) „Galvas Pilsētas Avīzes“ 1906. g. 27. janvāra.

****) „Pēterburgas Lapa“ 1906. g. no 24. februāra.

rajonā), Krisburgas rajonā no ģenerāļa Venta nošauti 90 cilvēki.

Tamlīdzīgus ziņojumus varētu citēt bez sava gala. 1905.—1907. g. laikrakstu ziņojumi no laukiem sastāv galvenām kārtām no sodu ekspedīciju darbības attēlošanas. Ar tamlīdzīgiem ziņojumiem varētu piepildīt vairākus sējumus.

Kādi paņēmieni tika lietoti no soda ekspedīcijām lai terorizētu tautas masas, liecina sekoša korespondence no Vec-Piebalgas:*) „Kaŗa spēks no Raunas, Ramkas, Liezeres un Ergļiem devās uz Vec-Piebalgu un 6. janvarī apsēda baznīcu. Baznīcēni tika apcietināti, pie kam sievietes atlaida. Vīriešus aizveda uz Kalna krogu un tur ieslodzīja. Kroga tuvumā uzstādīja lielgabalu un pieprasīja „vainīgo“ izdošanu. Arestētos atlaida 2 naktī.“

Iedziļinājoties laikrakstu ziņojumos, mēs manam vienu tendenci: šauti tiek pirmā kārtā kalpi. Pievedīšu dažus piemērus: Vienu kalpu no Nigrades Jostīņiem pakāra pie ozola Nigrades sudmalu kalnā, pašā ceļmalā.“ **) — „Luģu muižā zaldati piesējuši pie kokiem 3 muižas kalpus, bet šaut uz tiem kautrējušies, tad baroni pirmie ņēmuši flintes un sākuši šaut. Nošautie kalpi bija visu laiku apsargājuši muižas pili, lai tā netiktu izlaupīta un nodedzināta. — Aizteres muižā tika nošauti 2 kalpi. — Ar vienu vārdu — mūsu apkārtnē tiek šauts, dedzināts bez kādas tiesas, bez izmeklēšanas. Šausmas un briesmas pārņēmušas visu apkārtni.“ ***)

Arī tamlīdzīgus ziņojumus varētu citēt bez sava gala. Mums nav pilnīgu statistisku ziņu par kritušiem no sodu ekspedīciju lodēm, bet spriežot pēc laikrakstu ziņojumiem, aprakstiem un tēlojumiem, var pilnīgi noteikti apgalvot, ka medīti tika

*) „Galvas Pilsētas Avizes“. 1906. g. no 27. janv.

**) „Latvija“ no 7. februara.

***) „Galvas Pilsētas Avize“. 1906. g. no 17. janv.

Dabīgi rodas jautājums — kāpēc sodu ekspedīciju darbība bija tik mežonīga taisni Baltijas guberņās, teiksim Latvijā? — Uz to var būt tikai viena atbilde: tāpēc ka sodu ekspedīcijas Baltijas guberņās tika faktiski vadītas no vācu muižniekiem, vietējo apstākļu pazinējiem, kuŗi ar savu rokas puīšu palīdzību jau iepriekš sagatavoja sodamo sarakstus un pārģērbušies par ofīcieriem vadāja zaldatus no ciema uz ciemu, no mājas uz māju. Sodu ekspedīcijās piedalījās baronu, mācītāju zēni, nereti pat muižnieku un „cienigtēvu“ meitas. Apdzirdītie draguni, kazāki, zaldāti tika taisni vadāti no mājas uz māju, kur tie darīja savus briesmu darbus. To atzīmē pat tā laika krievu avīzes, piemēram, tādas, ka „Рижский Вестник“ и „Ревельские Известия“, *) kuŗas nebūt nevar vainot revolucionārās zimpatijās. Un taisni šīs avīzes griež vērību uz to, „ka pēdējā laikā vairāk un vairāk nākas pārliecināties par to, ka baroni-muižnieki, izlietodami kuŗa stāvokli, nodod soda ekspedīcijām savus personīgus ienaidniekus. — Tiklīdz ierodas kuŗa ekspedīcijas, tūlin ierodas muižnieki ar sarakstiem, kuŗos ir uzrādīti paši galvenie revolucionāri un aģitatori. Šie saraksti bieži vien ir milzīgi lieli. Dažā vietā sarakstos stāv gandrīz visi ierēdņi, visa inteliģence.“

Pievedīsim dažus faktus no latviešu laikrakstiem. — Ekspedīcijām, Valmieras apriņķī, pa ceļa rādītājiem uzstājas muižnieki, mācītāji, viņu dēli, mežkungi, izboikotēti skrīveri (Svercenē, Salacē, Aināžos). Nodedzināto māju īpašnieku zaudējumi sniedzas vairāk par 100 tūkst. rbļ. Izraidīts ļoti daudz. Starp tiem arī Valmieras apriņķa priekšnieks von Gutceits par protestu par nevainīgo šaušanu. Kaušana vēl turpinājas aprīļa beigās. Soda ekspedīciju dusmas izgāztas uz rīcību komiteju locekļiem, skolotājiem — mācītāju un kungu perso-

*) sk. abas šīs avīzes no februāra 1906. g.

nīgiem ienaidniekiem un ierēdņu pārāda devējiem (M. Salacē uradņiks liek nošaut galdnieku, kuŗam tas parādā *).

Lūk, ko raksta par muižnieku rīcību no Kuldīgas aprinļa.**) „Kurmales muižas īpašnieks Broedrichs — bisi pār pleciem, vienā rokā melnsimtnieku sastādīto nāves listi, otrā nagaiku, — tādu redzējām dienu no dienas jādelējam minēto varoni pa Kuldīgas apkārtni, pavadītu no pārdesmit „uzticamiem“, ieskurbušiem dragūniem un sava brāļa, kuŗš nezina aiz kādiem iemesliem iekļuvis oficiēru mundierā. Daudzos gadījumos šie divi brāļi sastāda tā saucamo „kaŗa lauku tiesu“, uz kuŗas sprieduma bez kādas izmeklēšanas nāvē krita daudz upuŗu. — Rendā pie saimnieka Sprunguļa apcietināšanas Broedrichs ar rokā uzmauktu dzelzs sitamo rīņķi izdauzīja minētam saimniekam kreiso aci. — Pat ceļa gājējus tas uz aizdomām apcietināja un uz vietas nošāva.“

Visas šīs baronu mezonības tika pavadītas un apgaismotas ar degošo māju ugunssārtiem. 1906. g. janvara un februara naktīs Latvija bija tērpta sarkanās blāzmas gaismā. Visapkārt dega mājas. Baroni atrieba par savām nodedzinātām muižām.

Uz dedzināšanu ieradušās kaŗa spēka daļas vispirms izraidīja no mājām visus iedzīvotājus, tad ar salmiem, vai petrolejas piepalīdzību aizdedzināja ēkas un pēc tam, kad tās jau bija liesmās, kaŗa spēks devās projam. Kaut ko iznest no dedzināšanai nolemtām ēkām, pa lielākai daļai, stingri bija aizliegts. Tapēc arī kopā ar saimnieka mantām sadēga arī kalpu un piedzīvotāju mantas. — Dzēst degošās ēkas stingri bija aizliegts, un ja tomēr kādreiz izdevās pēc kaŗa spēka aiziešanas

*) „Pēt. Av. Cīņa“. 1906. g. no 11. novembra.

**) „Pēt. Lapa“. 1906. g. no 23. jūnija.

ugunsgrēku nodzēst, tad kaŗa spēks ieradās otrreiz un pabeidza savu reiz iesākto darbu. *)

Tāda māju dedzināšanas vispārēja aina. Bieži vien blakus degošai mājai turpat pie koka vai pie sētiņas mieta staba piesiets tika nošauts māju īpašnieks.

Netika taupītas arī tā saucamās sabiedrības ēkas — skolas, biedrību mājas u. c. Tā tika uzspridzināta Vec-Piebalgas draudzes skola, Rīgā nodedzināta atturības biedrības „Ziemeļblāzmas“ ēka Milgrāvī, pie kam apcietināts un notiesāts uz nošaušanu tika pazīstamais filantrops Dombrovskis, kuŗš palika ārprātīgs un tad tika palaists brīvā.

Pievedīsim dažus ziņojumus no tā laika avīzēm par atsevišķu māju dedzināšanām. No Tirzas: **) pag. g. janv. soda ekspedīcija nodedzināja vietējam Dzērbenes māju saimniekam L. dzīvojamo ēku, tāpēc ka viņš pats bij aizlaidies un arī vēl tagad nav atgriezies. Sieva ar nepieaugušiem bērniem salst pa kādu mazu aukstu pirtiņu. — Saimnieku sapulce nolēmusi uzbūvēt uz sabiedrības rēķina L. jaunu dzīvojamo ēku.“

„Durbes pag. Lišķu saimniekam tika ar trīs piroksilina patronām uzspridzināta gaisā jauna dzīvojamā ēka. — Pēc kādas stundas otra soda ekspedīcijas nodaļa ieradās Stepanu mājās (kuŗu saimnieks arī rīcības komitejas loceklis) un nodedzināja visas ēkas ar visu mantību. Šo „varoņa“ darbu vadījis grafs Kaizerlings, kuŗš pie uguns liesmas svilpis un dancojis „krakovjaku“. ***)

Kādā no „Pet. Av. Cīņas“ x) mēs lasam sekošo: „Visvairāk izdedzināts V. Salaces pag. Nodedzinātas 6 lielas saimniecības ar visām ēkām.

*) „Progress“. 1907. g. no 9. maija.

**) „Nēvas Viļņi“. 1907. g. no 6. febr.

***) „Galv. Pilsētas Av.“. 1907. g. no 17. janv.

x) 1906. g. no 11. novembra.

Atstātas pirtis un muižas rentes mājas. Uguns pielicēji — muižas mežsargs Fišers un skrīveris Ozols. Starp nodegušām arī viena pag. skola, kas bijusi ievietota K. mājas telpās. — Ainažos nodedzināta labi ierikota aptieka, pag. skola, zemnieku mājas, dzirnavas. Zemnieku mājas dedzinātas, kur muižnieki to ir gribējuši. — V. Salaces muižkungs P. izteicies, ka neviena ēka nav dedzināta bez viņa ziņas. — Pie Valtenbergas M. māju dedzināšanas bijuši klāt daži kungi, pārgērbušies oficiēru un citu činovnieku drēbēs.

Tādā un tādā naktī nodedzinātas 3 mājas, 5 mājas u. t. t. Tamlīdzīgus ziņojumus mēs varam lasīt katrā šo gadu laikraksta numurā.

Lai cilvēks tiktu nošauts, viņa īpašums izpostīts, mājas nodedzinātas, nevajadzēja pat itin nekādas vainas. Kā jau teicām, vajadzēja tikai aizkaitināt vietējo baronu, būt „oberģēģeram“ vai kaut kādi noziegties muižnieka priekšā un sods bija neizbēgams. Raksturīgi, ka baroni neaizmīrsa ne mazāko vainu, lai tā netiktu atriebta. Piemēram, sodu saņēma visi muižu kalpi, kas vien bij ņēmuši kaut vai pašu mazāko dalību revolucionārā kustībā. Tā kāds kalps, kas gājis pie Grotuzu muižas īpašnieka, lai paaugstinātu kalpiem algu, dabūjis 150 nagaikas cirtienus*). Analogiskus piemērus varētu pievest simtiem.

Tālāk. No Rembates ziņo: nošauts Pūķu saimnieks Krastiņš, kuŗš 30 gadus bijis baznīcas pērminders. Nodedzinātas arī mājas. Dēls bijis milicijas priekšnieks un aizbēdzis**).

No Aizkraukles. „Sodu ekspedīcijai bija uzdots nošaut kādu Kāpostiņu. Nevarēdams K. sadabūt, oficiērs lika arestēt kādu citu un nošāva to. Tad atsauca K. vecākus un trīs saimniekus un lika tiem apliecināt, ka nošautais ir tiešam K. Kad lie-

*) „Latvija“ 1906. g. no 9. februāra.

**) „Pēt. Lapa“ 1906. g. no 7. marta.

cinieki to nedarija, oficiers lika tos briesmīgi piekaut. Tomēr tiepīgie zemnieki arī pēc tam neatzina nošauto par Kāpostiņu. — Arī no kazāku laupīšanām ciešam. Tie ņem visu — vērts lietas, ēdamas lietas, laupa dzīvas cūkas, zirgus u. t. t. (*).

„Dundagas pag. māju saimnieks Vītols tapa divas reizes šauts, tomēr palika dzīvs, kaut gan sakropļots. Ne viņš pats, ne arī kāds no viņa mājeniekiem brīvības cīņā nebij ņēmuši dalību. Pēc soda ekspedīcijas pr. vārdiem — viņš ticis šauts aiz pārpratuma; pārpratuma dēļ nodedzinātas arī viņa mājas. — Turpat Dundagas pag, sirmgalvis Podnieks, māju īpašnieks tika tāpēc nošauts, ka gadus desmit atpakaļ, būdams par pag. vecāko, nevarēja lāgā satikt ar muižas īpašnieku baronu fon Osten-Sakenu. Pēdējā laikā ne pats vecais Podnieks, ne arī kāds cits no viņa piederīgiem neņēma sabiedriskā dzīvē nekādu dalību (**).

Nošautie tika turēti vairākas dienas pie kokiem savās sasalušās asinīs. Vec-Salaces kungu ieceltam pag. vecakam noliedza nošautos paglabāt kapsētā (***)).

Šāva cilvēkus bez kādas vārda runas, piemēram, nošāva pazīstamo grāmatu izdevēju Cēsis J. Ozolu, kuŗu pēc tam vēl aicināja pie tiesas, kad tas jau gulēja aprakts, un vēl pēc kāda laika tiesa piesprieda tam 3 mēnešus cietuma soda. Tāpat tika nošauti vairāki skolotāji, kuŗiem vēlāk tika dots spriedums par pārs mēnešiem cietuma, vai kuŗi tika pilnīgi attaisnoti (****). Tika konstatēti vairāki gadījumi, kad šaujot, sevišķi kaut kur mežu ceļu tuvumā, upuri palika dzīvi. Kā uz piemēru šē jānorāda uz Ļaudonas Odzīenas skolotājiem Aigaru un Gailīti, kuŗi Ļaudonas sila malā tika šauti, bet nenošauti: pēc zaldātu aiziešanas ievainoto Gailīti

*) „Cīņa“ 1906. g. no 18. marta (№ 28).

**) „Progress“ 1907. g. no 27. maija.

***) „Pēt. Av. Cīņa“ 1906. g. no 11. novembra.

****) „Patiesība“ 1906. g. no 24. novembra.

pazīstamie noslēpa un pēc izvešeļošanās tas tika at-
taisnots un vēlāk strādāja kā skolotājs. Pēc tamli-
dzīgiem faktiem soda ekspedīciju priekšnieki sāka
praktizēt — nošautā galvas pāršķelšanu ar zobenu,
vai pārs šāvīnu nobendētā galvā.

Še mēs nekavēsimies pie tamliedzīgiem faktiem '
piemēram, ka Durbē, kur tika nošauts dzirnavu zēns,
kuŗš ieraudzījis zaldātus, gribējis no tiem pamukt,
bet norībējuši kādi 20 šāvīni un zēns kritis pie
savu vecāko nama durvim *). Aizrādīsim vēl
tikai uz to, ka soda ekspedīcijas galināja cilvēkus
arī uz konkurentu aizrādījumiem, piemēram Aina-
žos. Jāpiemetina tikai tas, ka ziņojumi: „janvara
mēnesī šejienes aprīņķī nošauts ap 80 cilvēku un
nodedzinātas 40 mājas **), — pārāk parasta
parādība.

Bez šaušanas soda ekspedīcijas plašos apmēros
praktizēja miesas sodus — pēršanu. Pēršana tika
pieskaitīta pie soda ekspedīcijas zēlastības darbiem,
lai gan sekas nereti līdzinājās nošaušanai. Pērti
tika ne vienmēr vainīgie. Piemēram Nītaurē: „pāra
dienu laikā kazāki nopēra ar nagaikām Jaunpili un
Nītaurē kādus 20 cilvēkus, kuŗi vai nu gadījās uz
ceļa, vai ceļmalā mierīgi strādāja savu darbu. Pērti
tika tadēļ, ka laikā nepaguva noraut cepures. Tika
nopērts arī kāds vājprātīgs. Pie pēršanas kazāki
cenšas sist ar nagaikām pa galvu un ģīmi***).

Pērienu bieži vien piesprieda ne pašam „vainī-
gam“, bet citam. Kā kuriozs jāpieved sekošs fakts:
„Brantu pag. (Kurzemē) par tiesnesi bij ievēlēta
jauna kundze, un tās vietā pērienu saņēma viņas
vīrs, līdz ar sava paša sitīnu skaitu“ ****).

*) „Galvas Pils. Av.“ 1906. g. no 17. janvara.

***) „Latvija“ 1906. g. no 14. februara.

****) „Pēt. Atbalss“ 1906. g. no 20. maija.

*****) „Galv. Pils. Av.“ 1906. g. no 17. janvara.

Pagastu padomes un tiesu locekļi, ja tiem pirmos mēnešos, kad jāsaka, visbriesmīgāk trakoja sodu ekspedīcijas, izdevās izbēguļot, tika vaļā ar pēršanu.

Miesas sodu smagums atkarājās no soda ekspedīciju priekšnieka bārguma un zaldātu žēlastības. Piemēram, slavēnā Broedricha briesmu darbi ir bijuši ne tikai šaušanā, bet arī pēršanā: „arī pēršana Rendes-Graudupes pag. bijuse par daudz nežēlīga. Krišs Reķis no Vidsētas mājām dabūjis 150 sitienus, no kuņiem vēlāk nomiris; Andrejs Novickis dabūjis 100 sitienus, tam miesa bijuse atlēkuse no kauliem, un sagulējis ilgi slims (jāpiemin, ka Kuldīgas aptiekas liegušās kaut jel kādas zāles dot no pēršanas sakropļotiem“*).

No Folkas (Vestienas dr.) raksta: „25. maijā šejienes sodu ekspedīcija arestēja vairāk personas. Arestētos ieslodzīja un 3 dienas nedeva ēst, ne arī salmus kur gulēt, bet katru dienu tiem bija jācieš 60 sitieni. Sitieni turpinājās 4 dienas. No sitieniem A. Miķelsons 28. maijā vairs nevarēja uzcelties, tad oficiers pavēlēja viņu izvest un sita atkal bez žēlastības. Kad viņu upuris zaudēja samaņu, tad oficiers vēl reiz uz viņu 4 reizes izšāva. M. liķis ir noslēpts, — runā, ka esot nogremdēts ezerā“**).

Šis un tamlīdzīgas briesmu lietas atstāja sabiedrībā neizdzēšamu iespaidu. Par sodu ekspedīciju rīcību rakstīja krievu prese. Vācu baroni mēģināja taisnoties. Kāds Dr. Krupps vietējā vācu presē paziņoja, ka miesas sodam nebūt neesot tik smagas sekas. Viņš esot apskatījis nopērtos un savās cerībās stipri vilies, jo neredzējis tur ne „asins straumes, ne arī gaļas un ādas gabalus“. Kāds, kurš tajā pašā dienā bijis dabūjis 200 cirtienus, spējis vēl pastāstīt par dabūto pērienu. Kā atbilde uz šo izaicinošo rakstu, vietējai krievu avīzei „Рижск. Вед.“ 1906. g. februārī no kāda ārsta tika piesūtīta

*) „Tautas Tiesības“ 1906. g. no 18. augusta.

***) „Pēt. Atbalss“ 1906. g. no 20. jūnija.

un nodrukāta šāda vēstule *): „2 nedēļas atpakaļ pie manis ienāca kāds jauns latvietis no Rembates. Viņš bij sodīts ar 100 nagaikām. Skats, kuŗš stādījās man acu priekšā pēc tam, kad slimnieks bij noģērbies, bij tik briesmīgs, ka mani nervi, norūdīti 10 gadus priekš un 1¹/₂ gada Mandžurijas kaŗa laukā, neizturēja: man bij jānovēršas no slimnieka, lai slēptu savu uztraukumu. Slimnieka ciešanām vajadzēja būt briesmīgām, jo tas bij redzams no viņa sejas. Veļa bij pielipusi pie vātīm, āda bij noplēsta un visa pērtā miesas daļa bij viena asinaina vāts. Bet saudzēšu lasītāju no tāļākā sīkaka apraksta, jo man auksti tirpuļi iet caur kauliem, domājot par slimo. Teikšu tikai vienu: slimnieks nevarēja ne gulēt uz muguras, ne sēdēt, iešana viņam bij pārāk sāpīga. Vienīgi uz vietas gulot viņš sajuta atvieglinājumu. Šādā stāvoklī slimais atradās 12 dienas, līdz vātis pārklājas ar kreveļiem“.

Pērts tika visu cauru 1906. g., un pat 1907. g., pa daļai pat 1908. g., lai gan 10. novembrī 1906. g. miesas sods atkal vispārīgi tika atcelts, bet cirkulars palika dzīvē par papīru lupatu, kādu bij cariskā Krievijā ne mazums.

Soda ekspedīcijas plašos apmēros praktizēja konfiscēšanu, kontribuciju, vai gluži vienkārši — laupīja sodu cietušo vai aizbēgušo mantas. Zemnieku mantas tika vestas uz muižām vezumiem. Piemēram no Cēsaines ziņo: „1. martā muižā tika ievesti 10 vezumi zemnieku mantu“ **). „Pēt. Avīzu Ciņa“ raksta ***): „Bez dedzināšanas zemnieki vēl tika apmierināti ar laupīšanām (Salacē, Sveiciemā) un mantu konfiscēšanu. Konfiskāciju sevišķi piekopa Ļimbažu zem. lietu komisārs. Jo labprāt tika konfiscēti baŗokļi, lopi, labība, vīns (no Pakuļu vīna darītavas).

*) Pārdrukāta arī „Pēt. Lapā“ 1906. g. 3. martā.

***) „Pēt. Lapa“ 1906. g. no 7. marta.

****) 1906. g. no 11. novembra.

No soda ekspedīcijām kroņa vajadzībām par labu tika pārdotas arī aizbēgušo revolucionāru — saimnieku mājas. Tā tika pārdota ūtrupē Grazdones pag., Cēsu apriņķa, Nikolaja Delles „Ķīpu“ māja, 21 dāld. 79 grašus liela.

Ar soda naudas palīdzību vācu muižnieki „iekasēja“ sev kapitālu un soda naudas principus, ja par tādiem varēja būt runa, izlietoja tieši savā labā. — Mežotnes pirmam Līvenam vējš bij nolauzis 2 telefonu stabus, no kuŗiem viens bij pilnīgi sapuvis. Pag. nedēļu visi Mežotnes pieaugušie vīrieši saņēma no atjaunotās pagasta valdes stingru piekodinājumu, ka līdz tai un tai dienai katram jānomaksā 25 kap. Kas nesamaksās, tiks nošauts“ *).

Kontribūcijas tika uzliktas veseliem pagastiem tūkstošiem rubļu lielas par mazākiem noteikumu pārkāpumiem, piemēram, ja pag. robezās tika izdarīts kāds uzbrukums muižas cilvēkiem u. t. t. Še nav vajadzīgs runāt par klausiem: sodu ekspedīciju vadoni kuŗā katrā laikā ņēma no saimniekiem zirgus priekš kuŗa spēka pārvadašanās u. t. t., pavēlēja darīt dažādus darbus, kā cirst kokus, sargāt mācītāju muižas, baznīcas, pat krogus u. t. t. Viss tas bija pārāk parasta lieta.

Nepietika ar nāves sodiem, pēršanām, kontribūcijām, klausām. Vācu baroni izgudroja vēl vienu soda veidu — izbalsošanu. Vietējais muižnieks ar savu rokas puīšu palīdzību sastādīja listes un caur sodu ekspedīciju priekšniekiem lika priekšā pagastu sapulcēm, t. i. saimniekiem un kalpu desmitniekiem izbalsot atzīmētos listēs laupītājus, slepkavas, zagļus. Vispāri jāsaka, ka revolucionāri kā laupītāji un zagļi vien tika cildināti. Izbalsojamo listes tika sastādītas ar tādu aprēķinu, ka starp revolucionāriem — līdzās tiem, uz listes atradās arī zagļi. Ar vārdu sakot, tika pieliktas visas

*) „Cīņa“ 1906. g. no 7. marta (№ 26).

pūles, lai revolūcijas cīnītājus sabiedrības priekšā provocētu un nostādītu līdzās zagļiem.

Izbalsošana tika praktizēta ļoti plašos apmēros. Vienā pašā „Pet. Lapas“ numurā no 10. marta 1906. g. lasam, ka izbalsoti: no Mēdzules 10, Lubējas — 14, Dzērbenes 12, bet izbalsošana turpinājās visu cauru 1906. g.

Kādos apstākļos noritēja izbalsošana, lasam „Pēterb. Atbalss“ korespondencē no Dundagas:*)“ Kādā saimnieku sapulcē, kuŗu vadīja pag. vecākais K. Lēmanis, izbalsoja ap 30 cilvēkus. Pret vakaru sapulcē ierodas apriņķa priekšnieks Brauns ar „savu listi“, runāja par kara stāvokļa atcelšanu un kontribūcijas atlaišanu, ja saimnieki izbalsošot nemierniekus un lika tiem parakstīt uz baltas papīra loksnes savus vārdus, kuŗus vēlāk viņš pielīmešot klāt pie nemiernieku vārdiem. Saimnieki parakstīja. Bet kā tie vēlāk ieplēta mutes, kad dabūja zināt, ka dažs izbalsojis pats sevi, savus dēlus un citas miļas dvēseles, — pavisam ap 100 personas.“

Visiem šiem briesmu darbiem tika mēģināts likt itkā pamatus ar dažādiem noteikumiem un instrukcijām, kuŗus uz vietām izsludināja sodu ekspedīciju priekšnieki. Bet arī šē vācu baroni nav varējuši iztikt bez provokācijas. Tā Kurzemes ģenerālgubernators uz vāciešu iniciatīvi 7. janvārī izsludina, „ka visiem tiem, kas patvarīgi piesavinājušies pagastos un sabiedrības iestādēs sev varu, jāieronas līdz 15. janvārim pienācīgā vietā, lūgt piedošanu un atvainoties. Kas to nedarīs, tiks nodots kara tiesai, kā dumpinieks.“**)

Protams, revolūcionāri nebij muļķi un uz „piedošanas solījumiem“ neielaidās, jo visiem bij skaidri jūtams, ka piedošanas vietā piesies pie koka un nošaus.

*) „Pēt. Atbalss“. 1906. g. no 7. apr.

**) „Tēvija“. 1906. g. no 7. janv.

Vispirmā kārtā muižnieki nevarēja aizmirst savas rektes, kuŗas ar 1905. g. revoluciju bij nodotas aizmirstībai. Tāpēc muižnieki caur ģenerāli Orlovu, faktisko sodu ekspedīciju priekšnieku un vadoni Valkas rajonā, izsludina šādus obligatoriskus noteikumus jau tūlī 6. janvārī 1906. g.:

„1) Vainīgie, kuŗi pārkāps likumus par muižnieku medību, zvejas un meža izlietošanas tiesību, ar nodomu piespiest viņus atteikties no šām tiesībām, tiks sodīti ar naudas sodu līdz 300 rbļ., vai maksāt nespēšanas gadījumā ar cietumā ieslodzīšanu līdz 3 mēnešiem; 2) vainīgie, kuŗi patvarīgi lietos priekš sevis mežus, zveju, medību tiesības, krit tai pašā atbildībā.“ *)

„Pēt. Av. Cīņa“ kā 1906. g. kuriozu pieved dokumentu, kuŗš ir ticis pielipināts Stāmerienes pag. namā, pie krogu sienām pag. iedzīvotāju ievēribai. Šis dokuments sekošs: „Izpildot Aluksnes kaŗa nodaļas priekšnieka pavēli no 9. nov. š. g. tiek paziņots visiem pag. iedzīvotājiem ievēribai, ka: 1) priekš kaŗa spēka katram jānoņem cepure, kamēr tas noiet gaŗam; 2) kaŗa nodaļas priekšnieka pavēle neturēt mājā pret valdību uzmusinošus laikrakstus, bet tādus iznīcināt un neabonēt; ja kādā mājā pie kaŗa spēka izmeklēšanas tādi raksti atradīsies, tiks turetāji sodīti; 3) iedzīvotājiem nepieturēt laupītājus, zagļus, uzmusinātājus, kā arī apkārt staigājošas šaubīgas personas, jo par tādu personu pieturēšanu vai slēpšanu tiks caur lauku kaŗa tiesu sodīti pieturētāji, kā arī blakus dzīvojoši nāburgi par vai nepaziņošanu nāburgu slepenās rīkošanas neuzrādīšanu; 4) par aplaupīšanu un uzbrukumiem, kas notiks pagastā, tiks uzlikts sods veselam pagastam un sevišķi aplaupīto nāburgiem būs jācieš sods; 5) nodokļi jāmaksā bez kavēšanās, nesamaksātāji tiks no kaŗa valdes sodīti; 6) kaŗa nodaļas priekšnieka uzde-

*) Galvas Pilsētas Av.“. 1906. g. no 24. janv.

vums — izturēties iedzīvotājiem mierīgi un godīgi, paklausīt valdībai, jo caur nemieriem visur ciešanas, un katra dzīve tiek postīta un neapkopta.“

Šādus un tamlīdzīgus dokumentus varam sastapt katra kara spēka noņemšanas rajonā. Še velti būtu meklēt ko kopēju: izņemot vispārēju pavēli par mājas grāmatas ievēšanu, visas citas „pavēles“ nav nekas cits, kā kara spēka nodaļu priekšnieku pašizgudrotas, safantazētas direktīvas pag. valdem, pag. iedzīvotājiem, kas liecina par to, kāda anarķija valdīja toreiz Baltijas guberņās, sevišķi Latvijā, kur katrs muižas kungs, mēža sargs, muižniekam padevīgs piķieris varēja rīkoties pēc savas gribas, bez kādas atbildības cita valdības priekšstāvja priekšā.

Visa sodu ekspedīciju politika tika dibināta uz draudiem un draudu izvešanu dzīvē. Draudēts tika par katru nieku un nevar teikt, ka draudi netiktu izpildīti. Pievedīsim še dažus spilgtus piemērus. Lutriņos apriņķa priekšnieks turēja runu, kurā teica: „Es esmu Kuldīgas policijas kungs... ja jūs neizdosat visus vainīgos, tad es likšu vienu trešu daļu pag. izsūtīt uz ziemeļu guberņām. Ja jūs paši nenolemsat vainīgos izslēgt no pag. un man vēl būs jānāk atpakaļ, tad uzlikšu vēl bārgāku sodu,“ u. t. t. — Iebiedētie pag. ļaudis izbalsoja 20 locekļus. *)

15. oktobrī Litienā kara spēka nodaļas priekšnieks saziņoja visus pagasta locekļus un paziņoja, ka ja tikšot aplaupīts Litienas krogs, tad pag. tikšot uzlikts 10.000 rubļu sods un tikšot nošauti vismazākais seši no 30 aizdomīgiem pag. locekļiem, kuri jau esot zināmi. Tālāk — ja G. muižas pārvaldnieks, kurš dabūjis draudu vēstuli, tikšot nogalināts, tikšot sisti ar 200 nagaiku cirtieniem visi pag. locekļi, sākot ar 16 gadiem, un 200 tikšot nošauti.

*) „Pēt. Lapa“. 1906. g. no 10. marta.

Un beidzot, ja mežā kādam tikšot uzbrukts, tad visi pag. locekļi tikšot dzīti veselu nedēļu meklēt uzbrucēju, vienalga, vai ir tiem mājās steidzīgs darbs vai nē. *)

Laikrakstā „Nēvas Viļņi“ **) no Menģeles lasam: „Dažas dienas atpakaļ vietējās kaŗa spēka nodaļas oficiers mums paziņoja, ka ja vēl reiz kādu administrācijas dienestā stāvošu personu nonāvēšot, tad visus 4 Madlienas pagastus uz ziemeļu tundrām izsūtīšot, bet aizdomās turētos nošausot. — Nav jāšaubas par pēdējo draudu izvešanu. To jau pierāda nupat nošautie Apsenu un Glāžšķūņu saimnieki un to dēli, uz kuŗiem krita aizdomas par pēdējo uradņika nonāvēšanu. Jāpiemin, ka nošauto saimnieku mājās tagad nometināts kaŗa spēks.“

Kā viena no drausmākām reakcijas laikmeta vēstures lapas pusēm jāuzskata spīdzināšana. Par to plaši tika runāts Otrā Valsts Domē. Spīdzināšanas vārda pilnā nozīmē atgādināja vidus laiku inkvizīciju, ar to starpību, ka toreiz inkvizitori savus upuŗus mokot skaitīja lūģšanas, bet reakcijas laikmeta inkvizitori dzēra šņabi un spēlēja armonikas. ***)

Par spīdzināšanām „Galvas Pilsētas Avīzēs“ ****) atrodam šādas ziņas: „Kā mums no kādas mūsu rīcībā atrodošās privātvēstules zinams, četriem no Bērzones un Viesienas aizvestiem un par revolucionariem uzdotiem latviešiem papriekš izdurtas acis, pēc kam tie nošauti. Daži no revolucionariem vesti no vienas vietas uz otru šādā kārtībā: apmet cilpu ap kaklu tā kā lai neņņaudz nost un liek skriet līdz zirgam. Kad pakrīt, to rauj tāpat pa zemi līdz.“

*) „Pēt. Av. Ciņa“. 1906. g. no 16. nov.

**) 1907. g. no 2. febr.

***) Iz Треумаņa runas. Стенографический отчет 2-ой Госуд. Думы Стр. 20—23.

****) 1906. g. no 24. janv.

Turpat lasam: „Spīdzināšanas uz laukiem pirms un pēc nonāvēšanas parādas arī vēl citādos veidos, nekā Kalsnavā (augšā citētā vēstule saņemta no Kalsnavas). Piemēram, acu liecinieki stāsta, kā pirms nonāvēšanas nocērtot dažreiz pirkstus, durstot ar štikiem, liekot skriet pa priekšu un pēc tam šaujot u. t. t. Nošautiem bieži atrodot izgāstas iekšas, nogriestas ausis u. t. t.“

Visas šīs ziņas tika apstiprinātas ar dokumentiem rokās. Otrā Valsts Domē. Vēl vairāk. No Domes tribīnes tika atklātibai pastāstītas vēl šausmīgākas lietas: piemēram, Siguldā pristavs Taube rāvis arestētiem matus, laužījis rokas, daudzis zobus, kailas miesas dedzinājis ar karstām šķērēm, bet asinainās rētas apbēris ar sāli. Tikuši praktizēti pat tādi paņēmieni: kāju papēži dedzināti ar sveci u. t. t.*)

Otrā Domē z.-d. iesniedza sevišķu pieprasījumu par spīdzināšanu Rīgas cietumā. Sevišķas pieprasījumu komisijas vārdā Domē uzstājas Pergaments (kadets), kuŗš uz materialu pamata par spīdzināšanām pieveda faktu, kuŗu priekšā nobālēja pat vidus laiku inkvizīcija. Un kas še galvenais! Ar dokumentiem tika pierādīts, ka spīdzināšana visur bij tikusi piekopta ar prokuratūras ziņu: „Spīdzināt un nogalināt politiskos arestētos bez kādas tiesas.“ Arestētie parasti tika sisti līdz nesamaņai, pēc tam ar ūdens palīdzību atdabūta samaņa un mocīšana turpināta no jauna. Spīdzināšana notikusi nakts laikā. Mocekļi tikusi sisti ar gumijas pipkām, kokiem, staipulēm, pie kam uz miesas parasti tikusi klāta slapja drēbe un mute aizbāsta ar kādu vīkšķi. Ja viss tas nav līdzējis, nelaimīgie mīdīti ar kājām. Kā faktu Pergaments pieved kādu Lapsu, kuŗam pristava palīgs 13.—14.

*) Iz Ozola un Treumaņa runām. Стеногр. отчет. 2-ой Госуд. Думы. Стр. 1191, 1021, 2022.

janv. nakti 1906. g. ar kājām pa krūtīm dancodams ielauzis krūšu būvi un nelaimīgais pēc tam, izņemot ūdeni, neko nav varējis baudīt. Un tomēr nelaimīgais ir ticis nošauts — bēgot. Kāds Strazdiņš sists tikmēr, kamēr gaļa sākusi atdalīties no kauliem. Bēgot nošauti — ar pārlauztām pie spīdzināšanas kājām. Nošautie ir atrasti sadurstīti ar kādu asu priekšmetu, sadragātiem kauliem u. t. t. Pie spīdzināšanas plēsti nagī, rauti mati, maitāti dzimuma organi, laužti kauli u. t. t. Vispāri spīdzināšana turpinājās tikmēr, kamēr upuris nav atzinies uzkrātos tam noziegumos un pēc tam — bēgot nošauts. *)

Līdz šim mēs vairak kavējamies pie soda ekspedīciju šausmu darbiem pirmos 1906. g. mēnešos, kad Latvija, likās, bij pārvērsta par visdrausmīgāko kaŗa nometni, kur cilvēkus šāva kā zaķus un sita kā mušas. Bet aplam būtu teikt, ka tādu ainu mēs varējām vērot tikai pirmajos mēnešos. Sodu ekspedīcijas strādāja vaiga sviedros veselus 2 gadus — 1906. un 1907. g. Reakcija brīvi elpoja pat 1908. g. un tikai 09. gadā sākās mazliet brīvākas dienas, ja par brīvību vispār var runāt cara Krievijas laikā.

Visu 1907. g. vasaru turpinājās sodu ekspedīciju šausmu darbi. Tā laika avīzes pilnas ar ziņojumiem par „bēgot nošautiem“. No mutēs mutē iet nostāsti par sodu ekspedīciju zvērestībām. „Tautas Tiesības“**) raksta no Rendas: „Cik nežēlīga bijuse apcietināto nošaušana uz Rendas ceļa, to liecina sekošas ziņas. Naktī ap plkst. 12 pasta puisis, braukdam pa Rendas ceļu, izdzirdis vaidus un, redzēdams uz ceļa dažus guļam, izkāpis tos aplūkot. Tie bijuši ievainoti, asinīm notecējuši cilvēki. Pasta puisis nobraucis uz tuvējām mājām pēc palīga. At-

*) Стенографический отчет 2-й Госуд. Думы. Стр. 1881—1883.

**) „Tautas Tiesības“ 1906. g. no 18. augusta.

nākušie ļaudis pazinuši ievainotos un nogādājuši tos uz mājām. Visi vēl bijuši dzīvi, lai gan tuvu miršanai; viens no tiem (7) no sākām izkārpījis zemē dziļu bedri. Tas tik daudz vēl varējis izteikt, ka vedot ticis izgrūsts no ratiem un turpat uz ceļa nošauts“.

„Pēt. Lapa“*) raksta: vienā pašā reizē no Kuldīgas cietuma izņēma 40 cilvēkus, no kuriem 38 uz Aizputes ceļa nošāva, bet pēdējos divus — skolotājus Zinberģi un Pumpuru aizveda pie Kāz dangas un pakāra.

No Dienvidus Vidzemes ziņo: Vidzemes dienvidus daļā sevišķi ap Skrīveriem un Madlieni viss izskatas pēc liela kaŗa lēģera; represijas uz jaunu gadu te pieņēmušas sevišķi asu formu, bet vēl asāku un briesmigāku, nekā pag. ziemā. Meņģeles pag. pagājušā gadā nošauti no soda ekspedīcijas tika pavisam tikai viens, kādi 5 palika par meŗa brāļiem. Tagad 27. decembrī no kaŗa spēka tika nošauti 4 un kādi 60 cilvēki arestēti u. t. t.“**)

„Lubanē 12. janvarī atkal ieradās soda ekspedīcija. Ir nošautie, kaut kas briesmīgs... Arestēto skaits sniedzas pāri par 50. Nosūtīti uz Cesvaini pie lauku kaŗa tiesas 7 cilvēki“***). Iepriekšējā tās pašas avīzes numurā no Lubanes raksta: „30. decembrī Lubanu ielenca grenadieru. Trīs dienas turpinājās viņu darbi, aresti: izārda dzīvojamo ēku un riju krāsnis, noārda jumtus, izrok kulu, uzplēš grīdas, izmēŗ mēŗslus no kūtim, meklēdami „kramolu“. Dauza nagaikas, pil asinis... Kā zobodamies stāv noārdītie jumti, atplēstas grīdas un izjauktās krāsnis“.

Vācu baroni jūta sevi devītās debesīs un dažreiz nemaz nezināja, kā izlietot savu varas pārpilnību. Viņi bij gatavi sevi skaitīt pie dieviem un

**) 1906. g. no 23. jūnija.

**) „Patiesība“ 1907. g. no 26. janvara.

***) „Nēvas Viļņi“ 1907. g. no 13. februara.

vai tam, kas iedrošinājās to priekšā nenonemt cepuri, vai citādi kā nepazemoties. Likās, bij atnākuši vecu vecie laiki, kad vācu muižnieks sprieda par kuŗa katra pretimnācēja — latviešu zemnieka dzīvību. Vai tas bij liels vai mazs — visiem bij pielūgt to barona kungu. Kāds piemērs: „Dundagas barons Drachenfels stāv pie staļļiem ar pāri draguniem, kur gadās iet kādam puisenam, Namiķu saimnieka dēlam. Barons pavēl ķert puiku ciet un pērt, tādēļ ka tas neesot cepuri pacēlis un viņu sveicinājis. Nabaga puika arī sists, ka nākušas asinis pa ausim un muti*).

Tika šautas veselas ģimenes. Tā Tukuma apriņķī Sātu pag. saimnieku Kalejkalnu nošāva līdz ar viņa diviem dēliem 5. novembrī, tamdēļ, ka atrasta pie viņiem uz istabas augšas veca nelietoājama flinte**).

Tas viss tika darīts bez tiesas, un ja arī kāda lieta nonāca lauku kuŗa tiesas iztiesāšanā, tad parasti nāves sods bij neizbēgams: Aleksandrs Seķe, Roberts Antrups, Jānis Strautmans 18. augustā notiesāti uz nāvi. Notiesātie apvainoti par Vircavas monopola izdauzīšanu šī gada februara mēnesī. Pie liecinieku nopratināšanas izrādījās, ka 8 liecinieki izsacījās apvainotiem par labu, vienīgi viens spiegs teicis tos redzējis monopolu dauzot***).

Netika taupītas pat tādas lietas, kā dārzs. Naktī vairāki kazāki iegājuši ap plkst. 12. Š. mājās un prasījuši, lai nākot saimnieks ārā un sākuši kapāt ar zobeniem dārzā ābelītes. Tā nostrādājuši līdz plkst. 3 rītā un tikai tad aizgājuši, atstādāmi visu dārzu, kā līdumu nolīstu****).

Visa 1906. g. vasara, pa daļai arī 1907. g. ir šausmu un briesmu vasara. Visur nošauto kapu

*) „Cīņa“ 1906. g. no 13. jūnija (N. 38).

***) „Pēt. Av. Cīņa“ 1906. g. no 17. novembra.

****) „Cīņa“ 1906. g. no 23. augusta (N. 47).

*****) „Arājs“ 1906. g. no 24. jūlija (N. 1.).

kopas, katrā ziņā ārpus kapsētas, lai ar to tiktu lieku reizi pastrīpots „lielais negods“, kādā kritis nogalinātais. Starp daudziem ziņojumiem no laukiem, mēs atduramies uz korespondenci no Lubanes, kuņā lasam:

„Netāļu no muižas dārzā, grāvī, kur satek sīvs no muižas lopu kūtīm, atradīsat pa pusei apraktu, pa pusei neapraktu nošautu cilvēku, kam pāršķelta galva un iztašķītas smadzenes. Šis cilvēks ir 16 gadus vecais Valdis Cūls... — Turpat, tālāk, uz otru pusi netāļu no Dūma rijām atradīsat drusku zemē iekasītu cilvēku, kam vēl kā par spīti, virs zemes palikušas kājas un rokas pirksti. Šis ir 22 gadus vecais Pēters Baķis. Viņam sāni pāršķelti ar zobinu un miesās vairākas zaldātu lodes“ *).

Progresīvākos laikrakstos regulāri tiek ievietota sekoša saturs tabele: Vidzemē un Kurzemē pēdējo divu mēnešu laikā, no 24. augusta līdz 24. oktobram nošautie iedalās sekošās rubrikās: Uz kara lauka tiesas sprieduma nošauti (pakārti) 76

Bēgot	33
Aizdomu dēļ	29
Aiz pārskatīšanās	4
Pretīm turoties	5
Nezināmu iemeslu dēļ	28

Kopā . . . 175

Tukumā arestēts kāds skolnieks un nošauts, Sebrēnē nošauta sieviete **). Presē nemanot sāk lietot jaunu termiņu — apmierināšanas statistika.

Pat tādi laikraksti, kā „Latvija“, kuņi soda ekspedīcijās redzēja savus glābējus no revolūcijas briesmām un mierināja tautu, ka tas, kam bijis jānāk, esot nācis, — savās slejās bij spiestas dot vietu šādiem prakstiem (paziņodama, par 10 jaunekļu nošaušanu Rīgas Smilšu kalnos): „Ap pulksten 4 no rīta tika dotas 3 zālves un — visi 10

*) „Patiesība“, 1906 g. no 10. oktobra.

***) „Pēt. Av. Cīņa“, 1906. g. no 11. novembra.

gulēja nošauti katris savā kapa malā. Pār klajumu, kur guldīja 10 zaļokšņus jaunekļus, neilgi pēc tam rotājās vieglas sniega pārslas, apklādamas vēl kūpošo asiņu peļķes^{*)}).

Visus šausmu skatus kronē notikumi Drustos. 6. augustā pie Drustu baznīcas no nezināma cilvēka tika nošauts vietējais uradņiks. No drusteniešiem pieprasīja izdot vainīgos, ko, protams, tie nevarēja izdarīt, jo kā vēlāk izrādījās, uradņiku bij nošāvis pavisam kāds cits, drusteniešiem nepazīstams Jānis Pauris, kuŗš tikai 9. novembrī tika apcietināts un nošauts Raunā. Lūk, kā tēlo „Tautas Tiesību“ korespondents sausmu dienu Drustos:^{**}) „Šausmīgas, smadzenes stindzinošas dienas mūs atkal piemeklēja. Ceturtdien, 10. augustā pie mums ieradās soda pulks, izmeklēt, — ne, atriebt nošauto uradņiku. Sasauca visu Drustu draudzi, t. i. vīriešus no 16 gadiem; slimi, kuŗi nebij ieradušies, tika atvesti ar vešanu. Tad prasīja, kuŗi redzējuši, kā uradņiks nošauts un lika tiem no pūļa atšķirties. Tad pēc 24 stundu ilgas izklausināšanas (visu šo laiku cilvēki tika turēti zem klajas debess bez ēšanas) visus dzina uz baznīcu, kur bij izrakta bedre un uz malas ierakti stabi — gluži tai vietā, kur bij nošauts uradņiks). Pie Drustu baznīcas toreiz pavisam nevainīgi tika nošauti skolotājs Širons un kāds saimnieks — K. V.). — Pēc tam pēra visus tos, kas pie uradņika šaušanas bij gadījušies pie baznīcas, katru līdz 400 sitieniem. Šita un, likās, ka katram met akmeņu kaudzi... Draudzei uzlika 3000 rbļ. soda naudas“. — Dažas dienas vēlāk tas pats korespondents raksta: „Vēl iz mūsu šaušalu dienas. — Lietus list un list, saskalodams asinis ar smiltīm. Norib vēl zalve, un upurus sāk apbērt ar zemi. Smiltis krīt, bet no bedres nāk vēl vaidi, vēl, vēl... Apklust. Liķus vairs neredz. Bet pašķiras smiltis

*) „Latvija“, 1906. g. no 9. decembra.

***) „Tautas Tiesības“, 1906. g. no 22. un 29. augusta.

un izstiepjās roka...“ — No acu liecinieku nostāstiem zinām, ka visu laiku, kamēr rakta bedre un izpildīts nāves spriedums, lijis lielām straumēm lietus, tikai to neviens nav jutis; atgīdušies tad, kad nošautie bijuši jau aprakti, ka visi līdz vīlei slapji...

Tādā kārtā pēc Otrās Domes deputata Ozola pievestiem faktiem 15 mēnešu laikā tika noslepka-voti bez kādas tiesas 1.200 cilvēki un nodedzinātas vairāk par 300 mājām*). Šie skaitļi nebūt nav jāuzlūko kā pilnīgi, jo 1.200 aptver galvenām kārtām tos, kuŗus piederīgie meklēja, bet kur tie neskaitāmie, bieži vien nepazīstāmie varoņi, kuŗu kapu kopas izmētātas pa visu Latviju un kuŗu vārdi nevienam nav zināmi.

Tādi bija baronu roku darbi reakcijas šausmu gados. Mēs še tikai dažos vārdos lūkojam attēlot soda ekspediciju drausmu laikmetu. Lai dotu pilnīgu ainu par 1906.—08. g. reakciju Latvijā, vajadzīgs sarakstīt ne vienu vien grāmatu, ko kādreiz arī darīs vēsturnieks. Mūsu nolūks še bij parādīt tikai vispārējo šausmu ainu, kuŗa nevarēja neatstāt iespaidu uz latviešu zemniecību, viņas revolucionārās sajūsmas iezārkošanā.

Soda ekspediciju briesmu darbiem grūti ko atrast līdzīgu jaunākā laika pasaules vēsturē, izņemot Kolčaka, Deņikina un citu reakcionāro ģeneraļu varas darbus pilsoņu kara gados Krievijā. Latvijas zemnieki bij atdoti vārda pilnā nozīmē sodu ekspediciju priekšnieku resp. vācu muižnieku varā, kuŗi tad arī mēģināja pārmācīt, izravēt revolūcijas dīgļus un galvenais — iedvest bailes, bailes latviešu zemniecībā. Vaj tas baroniem izdevās — to redzēsīm turpmāk.

*) Стенографический отчет 2-ой Гос. Думы. Стр. 1912.

2. Reakcijas iespaidi uz mazgruntniecību.

Politiski tizla un kropla vienmēr ir bijuse latviešu mazgruntniecība. Viņas ideāls — naudas maks, labas mājas un par visu — mierīga dzīve. Sākot no dzimtbūšanas atcelšanas laikiem, no tās dienas, kad bijušais muižnieka vergs iepirka savas dzimtas mājas, latviešu mazgruntnieks — saimnieks pazaudēja savu politisko apziņu. Un ne saimnieks — mazgruntnieks vien. Tas pats sakams par mazgruntnieka līdzcensoni — latviešu buržuaziju, visiem tiem lielu un mazu māju īpašniekiem pilsetās, lieliem un maziem pašu māju fabrikantiem, rūpniekiem, tirgoņiem, vīnužniekiem un citiem, kuŗi pēc psiches ir tie paši latviešu mazgruntnieki — saimnieki, kuŗiem par naudas maku un mierīgu dzīvi nav nekā augstāka pasaulē.

Politiska nevarība — latviešu mazgruntniecības ceļa spieķis. Ne simtiem gadu krātais naidis pret vācu muižniecību, ne patvaldnieciskais Krievijas režīms, — nekas nav varējis izmainīt lauku sīkburžuazijas psichi, politiski viņa ir bijusi nevarīga. Tāpēc arī nav nekāds brīnums, ka latviešu mazgruntniecībai pat nav neviena pietiekoši spilgta ideologa, jo Purapuķe prata savos stāstos un romanos tikai nīst progresu, nīst revolucionāro kustību un smakt dūmainā rījā: šim sava kaktiņa, sava stūrīša ideologam bij sveša politika, viņš to nīda; savā laikā uz mazgruntniecības ideologa doktora gradu pretendēja Andrievs Niedra, bet arī viņš krita cauri: Andrievs Niedra nebij spējīgs vienādi pielūgt naudas maku kā arī mierīgu dzīvi. Niedras stiprā puse vienmēr ir bijusi — noteikta politika, un lai gan viņš, varbūt, kā neviens savā garā ir pielūdzis mazgruntniecības elka dievus, bet būdams aktīvs politiķis, viņš ir galu galā mazgruntniecībai bijis svešs taisni šīs aktivās politikas dēļ. Kronvalds, nerunājot jau nemaz par Valdemāru, savos cen-

tienos ir gājuši daudz tālāk par naudas maku un mierīgo dzīvi un tāpēc nav uzskatāmi par sīkgruntniecības ideologiem pat ša vārda netiešā nozīmē. Apsīšu Jēkabs un pa daļai brāļi Kaudziši pieder vairak zemniecības romantiskam laikmetam. Minet vēl citus vārdus būtu lieki.

Без руля и без ветрил, kā krievi saka, latviešu mazgruntniecība izgāja arī 1905. g. revolūcijas kaujās. Latviešu buržuazijai un ne nu vēl sīkburžuazijai — mazgruntniecībai 1905. g. priekšvakarā nebij nekādu politisku partiju ne arī prasību. Taisnība, mazgruntniecībā kvēloja naidis pret vācu muižniecību, galvenām kārtām ar mātes pienu iezīstais vecu vecais naidis pret varmāku baronu, muižniecības vidus laiku privileģijām, bet tikai naidis. Organizētā veidā, revolūcijas kvēlošās oglēs, kā tas bija vēl 1840. gados, kad vēl mazgruntniecība kā šķira bija tīta bērna autos, šis naidis pret muižniecību nekur neizvērtās. Mazgruntniecība bija apolitiska un bez pašnoteikšanās.

Revolucionāra kustība Latvijā sākas līdz ar Rīgas, Liepajas, Ventspils un citu pilsētu rūpniecības attīstību, līdz ar proletariata kā šķiras izveidošanos. Tā saucamie jaunstrāvnieki rodas tikai tad un sāk palikt par revolucionāriem, kad tie sevi saistas ar proletariatu, kad pilsētu fabriku centros sāk nodibināties z. d. pulciņi, no sākuma, varbūt, ne tik ortodoksali izturēti, bet pēc savas būtības sociāldemokrātiski. 1905. g. 9. janvāra atskaņas Latvijā — 13. janvāra notikumi pie dzelzs tilta Rīgā rod atbalsi lauku sētās tikai caur z. d. proklamācijām un uzsaukumiem. Revolucionārā kustība uz laukiem, pirmās laukstrādnieku, rentnieku, graudnieku muižniekiem uzstādītās prasības, 1905. g. vasaras laukstrādnieku streiks, peticiju kompanija, baznīcas demonstrācijas, beidzot rīcību komiteju vēlēšanas un bruņota sacelšanās — viss tas galu galā ir un paliek z. d. roku darbs. Ar pilsētas

strādniecības palīdzību un vidutājību, zem z. d. iespaida 1905. g. tiek organizēti laukstrādnieki, vienotā frontē ar saimniekiem, amatniekiem, graudniekiem, vesti revolūcijas cīņās pret vācu muižniecības varu un patvaldnieciskās Krievijas divgalvaino ērgli. Tikai pateicoties 1905. g. revolūcijas panākumiem, pēc 17. oktobra manifesta sāk organizēties Latvijas buržuazija, tikai tad, kad revolūcijas viņi bij gatavi noskalot muižniecības un patvaldniecības varu, mēs jau sākam saskatīt dažādas pilsoņu partiju šūniņas, kuŗu programās un platformās uzrakstītas ar z. d. spalvu. Šī diezgan dīvainā parādība izskaidrojama tikai ar to, ka Latvijas buržuazija nav nekad bijuse aktīva savas šķiras cīnītāja, kā mēs to varam novērot, piemēram, citās zemēs, kaut vaj Krievijā, kur buržuazija jau 1905. g. revolūciju saņēma un pa daļai ņēma līdzdalību kā organizēts spēks, kuŗš izpaudās dažādās partijās, programās u. t. t. Pateicoties sevišķiem Latvijas apstākļiem: vācu muižniecības oligarchija, patvaldnieciskais cietuma režīms, pārvācošanas un pārkrievošanas politika, administratīvi spaidi pret visu latvisku u. t. t. — buržuazijai nebij iespējams attīstīt šķiras apziņas izveidošanu, kā to spēja buržuazija Krievijā (kaut gan arī ne tuvu tā, kā to savā laikā veica Vakar Eiropas valstju buržuazija). Tāļak par tautisku izrunāšanos pie mielasta galdiem, ko ar tādu sarkazmu izsmej Kaudziši „Mērnietu laikos“, Latvijas buržuazija netika. Mazgrūntniecība tikai sekoja savai vecākai māsai — buržuazijai. Tikai ar proletariatu kā šķiras izveidošanos, pateicoties šīs šķiras revolucionāriem centieniem, organizējās arī Latvijas buržuazija un līdz ar to arī mazgrūntniecība.

Kā mēs jau to redzējam, 1905. g. revolūcijas kaujas uz laukiem izcīnīja z. d. noskaņotie kalpi, graudnieki, rentnieki, siksaimnieki, skolotāji un vispāri lauku inteliģence, protams, ne bez saimnieku

līdzdalības, jo revolūcija bij vērsta vispirmā kārtā pret saimnieka ienaidnieku — muižnieku, deva atvieglinājumus, brīvību vispirms saimniekam un tad tik kalpam. Šķiru pretešķības uz laukiem revolūcijas kaujās it kā uz brīdi noslāpa. Tā tas vienmēr ir un būs revolūcijās, kuŗas dēvejam par buržuaziskām un kāda bez šaubam bij 1905. g. revolūcija. Bet tanī pašā brīdī, ja mēs pieliktu ausi pie zemes, dzirdētu 1905. g. revolūcijas kaujās dažādu ieroču skaņas. Ja vācu muižnieki būtu mazliet prātīgāki un spētu kaut uz brīdi novaldīt savas dusmas pret sadumpojušiemies „latviešu bauriem“, viņi nojaustu atsevišķu ieroču troksni un šīs skaņas izmantotu savā labā. Par laimi priekš latviešu strādniecības un revolūcijas kustības tas nenotika. Kā plēsīgi zvēri vācu junkuri ar soda ekspedīciju palīdzību metās virsū visai latviešu tautai, neprasīdami, netaujādami še pēc palīgiem revolūcijas nokaušanas darbā. Sodu ekspedīcijas šāva, dedzināja, šaustīja i kalpus, i saimniekus, i vainīgus, i nevainīgus. Lai gan sodu ekspedīciju bārdzība dažos apvidos izvērsās pret kalpiem, graudniekiem, rentniekiem, tomēr vispārejas reakcijas asins plūdos tika slicināti kā kalpi, tā saimnieki. Savā atriebšanās kārē vācu muižnieki un sodu ekspedīcijas priekšnieki — gvardijas oficiēri, krievu muižnieki nebij spējīgi aptvert, ko tie dara. Vajadzēja taču uz laiku laikiem iznīcināt revolūcijas dīgļus, izraut revolūcijas nezāles.

Tāda muižniecības politika nāca par labu tikai Latvijas strādniecībai, sevišķi uz laukiem. Nevar būt šaubu, ka ja sodu ekspedīcijas būtu savas dusmas vērsušas pret kalpu šķiru, pret tiešiem revolūcijas cīnītājiem un ne visiem lauku iedzīvotājiem, tad revolūcijas asins dzīrēs līdz ar muižniecību ņemtu dalību arī saimnieku šķira kā tāda. Kalpi — revolucionāri tiktu izkertī kā zaķi ar saimnieku piepalīdzību. Kā jau teicām, vācu muiž-

nieki atriebības kāres dzīti to neievēroja, atklāja uguni pret revolūcijas vienoto fronti — kā kalpiem, tā saimniekiem un līdz ar to guva ne tos panākumus, kādus tie varēja gūt. Ar šaušanu, karatavām un pēršanu šķiru antagonisms tika apslāpēts un savā ziņā diezgan mākslīgi radīta atkal vienota fronte: kopējs ienaidnieks atkal bija vācu muižnieks, kuŗa vārdā un zem kuŗa vadības trakoja piedzērušies draguni un kirasieri.

Tagad pakavēsimies pie tam, kā saņēma vēstis par sodu ekspedīciju rīcību mazgruntnieku laikraksti, tie mazgruntniecības ideoloģijas izpau-dēji, kuŗi, neskatoties uz muižniecības neapdomato politiku — atriekt visai latviešu tautai, apsveica sodu ekspedīciju šausmu darbus un bij gatavi krist ceļos kuŗa katra zaldatiņa priekšā, kuŗš izpilda savu „pienākumu“. Atkārtojam, šo laikrakstu priecās mācība no lauku saimnieku šķiras tiktu saņemta daudz atsaucīgāk, ja sodu ekspedīciju rīkstes puslīdz vienādi necirstu saimnieku kā kalpu muguras.

Tanī laikā, kad Baltijas muižnieki gaviļēja, ka revolūcija apspiesta, kad Vidzemes gubernators telegrafeja uz Pēterburgu, ka par revolucionārās kustības atjaunošanu nav ko domāt, kad Latvijas ārēs māju dedzināšana un cilvēku šaušana bij tikpat parasta, ka cūku kaušana uz Mārtiņiem, — kāda mazgruntnieku avizē raksta: „Un kas vēl! Krievijas kaŗa spēks jau mūs nespiež tumsībā un verdzībā, bet mūsu ģeneralgubernatora kungs devis paskaidrojumu, ka viņš nācis izvest 17. okt. manifestu, tā tad izgādāt iespēju, pašiem spriest par savām vajadzībām un likumiem kopā ar visu Krieviju.“*) — „Dumpja apspiešanas līdzekļi, kādus tagad valdība lieto Kurzemes lauku pagastos, ir piemēroti apstākļiem — pret ieročiem uzstājas ar ieročiem. Kaŗa pulki iet no viena pagasta uz otru

„Tēvija“ no 1905. g. no 17. janv.

un allažin sodi tiek izpildīti uz vietas: tos, kas atzīti par vainīgiem, vaj nu tūliņ nošauj, vaj apcietina.“*)

leteikdama būt aukstasinīgiem, avīze raksta: „Tāpat nevajag arī pārak uztraukties un noskumt kritušo, nevainīgo upuru dēļ. Viņas (domatas asinis) lai šķīsta mūs un paceļ uz jaunu patiesāku, pilnīgākiem darbiem, uz jaukāku, laimīgāku nākotni.“**)

Kāda cita avīze pavisam noliedz nevainīgos upurus. Soda ekspedīcijas dara savu pienākumu un šauj tikai tos, kuŗi nēmuši revolucionārā kustībā kādu dalību: „Nekur kaŗa spēks Latvijā nav rīkojies pret mierīgiem, nevainīgiem iedzīvotājiem, kā to zināmas lapas vienā kladzināšanā kladzina. Līdz šim, cik zināms, kaŗa spēka upuri ir tikai revolucionāri-aģitātori un viņu aizstāvji un slēpēji; un ja patiešam kur būtu cietuši no kaŗa spēka rīcības mierīgi ļaudis, tad vaina uzkraujama vienīgi pašiem revolucionāriem, kuŗi ar varu piespieda pārvēlēt pag. valdes, padarīdami viskonzervatīvākos pag. locekļus par kārtības postītājiem.“***)

Ar ņirgāšanos un zobgalību tiek rakstītas korespondences no vietām. No Sakaslejas (Kurzemē) ziņo: „Vietejā „rīcības komiteja“ un skolotāji bij sagatavojušies pretoties zaldātiem. Iegādājušies koka lielgabalus ar dzelzs stīpām (?) un flintes ar bajonetēm. Tomēr šī sagatavošanās bij pilnīgi velta pēc Aizputes notikumiem, „rīcības komiteja“ izjuka un skolotājs ar citiem barvežiem aizbēga.“****)

No Kokneses raksta: „Paši galvenie nemiernieku vadoņi, kā tas parasts, jau laikus aizlaidās lapās, atstādāmi savus kaŗa pulkus uz sēkļa. — Ak, mēs, nabaga saimnieki, kas izpildījām kalpa vietu,

*) Turpat 1906. g. no 12. janvara.

**) Turpat 1906. g. no 4. marta.

***), „Latvija“, 1906. g. no 3. janv.

****), „Tēvija“ 1906. g. no 12. janv.

bet kalpus uz sava rēķina apbruņojām par miličiem, barojām tos un dzirdijām, izpildijām visas šķūtis priekš nemierniekiem, devām tiem pēdējo grasi prom!... Uzelposim nu brīvāki un sniegsim roku tiem, kas nodrošinās mūsu brīvību uz likumu pamata.“*)

Kādā citā numurā lasam par Praulienu: „Kā cītur, tā arī še, visi galvenie vadoņi — šo nekārību sarīkotāji — kara spēkam tuvojoties, jau pie laika bij pratuši aizlaisties projam; turpat palika tikai viņu aklais ierocis — padevīgie un mierīgie iedzīvotāji. Vispāri aģitatori pie paklausības un padevības dabūja vienus caur jaukiem, nekad neizpildāmiem solījumiem, otru caur spaidiem un draudiem, jo „skrošu lādiņš“ un „sarkanais gailis“ tika katram piesolīti, kas mēģināja šādai vadoņu rīcībai kautkāda ziņā pretoties.“**)

Daudzos ziņojumos atspulgojas tieši šķiras aprēķini. Mēs nereti sastopam ziņojumus, kuros tiek aizrādīts, ka revolūcijas mērķis ir bijis iznīcināt netik vien muižniekus, bet arī saimniekus. Piemēram, no Maz-Salaces raksta: „Pēc muižas un alus daritavas nodedzināšanas, kroņa dzērienu pārdošanas, krogu un pag. nama izdauzīšanas rīkojās jau pret saimniekiem, kuņiem uzbruka un kuņu mājas nodedzināt bija partijas mērķis, jo saimnieki esot tādi paši asiņu sūceji, kā muižnieki. Tagad viss lielums negantnieku apcietināts un tie atvesti uz Valku.“***)

Minētās avīzes kā no kara lauka ziņo par soda ekspedīciju darbību. No katras rindiņas plūst pretim naidis pret revolūcijas cīnītājiem, kuņi soda ekspedīcijām tuvojoties esot pazuduši „kā žīdi pa Miķeļiem.“ Ar zināmu gandarījumu tiek ziņots, ka tāds un tāds revolucionārs uz vietas nošauts, pakārts, vai tikai, par nožēlošanu, sodīts ar mīestas

*) „Latvija“, 1906. g. no 3. janv.

**) Turpat, 1906. g. no 23. janv.

***) „Tēvija“, 1906. g. no 14. janv.

sodu. Tiek raudātas krokodiļa asaras un nožēlots, ka „arī šeit“ terors pa juku laikiem laidis dziļas saknes. Dienu no dienas „prātiņiem“ tiek likts pie sirds nepabalstīt revolucionarus un nepretoties miera nodibināšanai. Revolucionāri tiek lamāti par zagļiem, laupītājiem, kuņi apzaguši pagastu kases un aizbēguši uz siltām zemēm meklēt laimi. Lauku kaŗa tiesas spriedumi tiek apgaismoti kā paši taisnākie un nemaldīgākie. Lasot visus šos laikrakstus tā i liekas, ka cīņa ar revoluciju ir bijusi līdzīga cīņai ar vislielāko ienaidnieku. Kā par priekšzīmīgu iedzīvotāju „uzvešanos“ ziņo par pagastiem, kuņi iedzīvotāji sapulcējušies, kaŗa spēku saņēmuši bez cepurēm un ar valsts himnas dziedāšanu. Mēs neņemam vērā pazīstamo melnsimtniecisko „Rīgas Avīzi“, kuŗas slejas visos šos reakcijas gados nav nekas cits, ka paskviļa un murgojumu pārpilnība par laupītājiem, zagļiem, slepkavām u. t. t. Šīs ziņas ņemtas no laikrakstiem — „Latvijas“, „Tēvijas“, „Latviešu Avīzēm“, pa daļai „Balss“ un citiem, kuņi, izņemot varbūt „konstitucioneli demokratisko“ „Latviju“, tika desmitiem tūkstošiem eksemplāriem izplatīti uz laukiem starp saimniekiem un lauku iedzīvotājiem vispārīgi.

„Tēvijas“ redaktors zvēr pie savas bārdas un kladzina katrā numurā, ka tikai zem Krievijas spārnem var latviešu tauta dzīvot, zelt un plaukt, un pie tam tikai tad, ja viņa pieturēsies pie kārtības un likumības, t. i. būs pret revoluciju, pret brīvības kustību *).

Minētās avīzes nevar vien nobrīnīties, kas īsti lauciniekus vilinājis soc.-dem. programā, ka pat saimnieki aizrāvušies līdz ārprātam. Čakste „Tēvijas“ ievadrakstos raud par bēdīgiem laikiem, kādus pārdzīvojot Latvija. Šos bēdīgos laikus esot atnesuši „jaunie“ vadoņi un tautas neapdomība.

*) „Tēvija“, 1906. g. no 21. febr.

Kā iepriecinošu parādību Čakste atzīmē to, ka visa tauta vēl nebūt neesot aizķerta ar revolūcijas lipīgo slimību. Z.-d. tiek dēvēti par pasaules lāpītājiem, no kuŗa „sarkanā jūga“ esot jāatsvabina latviešu tauta. Tāpēc no pagastu puses nekāda slēpšana un saudzēšana nevarot notikt. Vai revolucionāri atriebjoties vai nē — pagastiem esot jāizpilda savs pienākums. Jo drīzāk un pilnīgāk tie atsvabināšoties no bīstamiem elementiem, jo ātrāki un pilnīgāki nodibināšoties kārtība. Ar atzīstamu atklātību tiek ieteikts nodot sodu ekspedīciju priekšniekiem vainīgos. „Tēvija“ raksta: „Vai lai gaidam, kamēr varbūt veselus pag. nosūta uz attālām ziemeļu guberņām un to vietā nometina svešus ļaudis? Mums tāpēc kas jādara steidzīgi? Kas mūs glābs, ja paši sevi neglābsim? — Jāmet pie malas visi no „sarkano“ mutes varoņiem iestāstītie māņu murgi un tie paši jāatdod pelnītam sodam; mums jāatgriežas atpakaļ pie miera un kārtības, jāizdzēs izdvēseles „sarkanie“ traipekļi un jāceļ no jauna godā, kas citkārt bijis dārgs un svēts u. t. t.“*).

To pašu ieteic darīt arī „Latvija“, kuŗas redaktora krēslā sēd pazīstamais rakstnieks Rudolfs Blaumanis. 19. numurā 1906. g. minētā avīze raksta: „Bet kas lai notiek ar revolucionāriem un noziedzniekiem? — Tie jātagūsta un jānodod tiesām. Revolūcija tagad Baltijā ir apspiesta, bet no atlikušajiem noziedzniekiem pagasti paši ar valdības palīdzību varētu atsvabināties.“ Tanī pat numurā tiek pat izcelta kāda pag. valde, kuŗa noķērusi veselus 10 revolucionārus un nodevusi to kuŗa spēkam. — „Tas ir daudz vairāk, nekā daži goda policisti (domāti muižnieki) ar kazākiem visu pag. vasaru pagastā dzīvodami noķēra,“ — beidz „Latvija“.

Tā pate „Latvija“ raksta: „Vara, nežēlīga vara valdīja pār mazo saujiņu saimnieku — māj-

*) „Tēvija“, 1906. g. no 26. janv., 2., 18. un 21. febr.

īpašnieku. No saimnieka, kuŗam puīši jau sen vairs neklausīja, tomēr prasīja, lai tas dotu šķūtis u. t. t.“*).

Naivās „Latviešu Avīzes“ pirmās ziņās par soda ekspedīciju darbību, runājot mācītāja balsī, saka: „Kam vajadzēja nākt, tas nāca. Revolūcijai sekoja revolūcijas apspiešana, pēc dedzināšanas un slepkavības darbiem nāca sodība, bārga sodība.“

Bet „Rīgas Avīze“ pavelk strīpu un skandina slavas un pateicības dziesmas sodu ekspedīcijām, kuŗas atsvabinājušas zemi no neģēļiem, slepkavām un laupītājiem, bijušas tai par īstu atpestīšanu. Vara jāņem saimniekiem savās rokās, jo no tam atkarajoties tautas nākamība (tādus pat vārdus mēs dzirdam patreizējā Latvijā no zemnieku savienībnieku puses. Proletariats tautas nākamību izpostītu savā nesaprašanā un atkarībā no revolucionariem musinātājiem. Veinberģis tāļāk raksta: „Var līdzjust bezzemnieku centieniem pēc zemes stūrīša un izglītības un var šos centienus visādi pabalstīt; bet nedrīkst viņiem jau tagad dot rokās politisku varu, kādu pareizi lietot tie vēl nav spējīgi. Tādu neapgāzamu lēmumu taisījuši pēdējo gadu notikumi, un pie tā visiem jāturas.“**).

Kad 1906. g. vasarā dažās vietās vēl sāk atdzīvoties revolucionaru darbība, minētās lapas vai plīst no dūsmām un nevar vien beigt pukoties, ka kuŗa spēks nerīkojoties pietiekoši stingri, jo stāvoklis „nelabojoties“. Katra spiega un nodevēja nogalināšana no revolucionaru puses tiek izbazunēta kā asiņains darbs. Tanī pat laikā ne vārds netiek minēts par neskaitamām sodu ekspedīciju asins dzīrām uz revolucionaru kapiem, ka tādā un tādā cietumā sadzīti brīvības sludinātāji, kurus sagaidot pelnītais sods — lode vai karatavas. Avīžu slejas pārpildītas ar fejtoniem par revolucionariem

*) „Latvija“, 1906. g. no 6. marta.

***) „Rīgas Avīze“ 1907. g. 20. un 23. mārta.

— fantastiem, kuŗi tiešamību neprotot izšķirt no murģiem. „Latvija“ drukā vēstules par latviešu revoluciju, kuŗās tiek mēģināts pierādīt, ka zeme slimo „ar morales un etikas pamata likumu pilnīgu nesaprašanu, ar veselīgas autonomijas jēdziena bērnīšu nepazīšanu, ar tā saukto tautas vadoņu negatīvo politisko priekšizglītību“ u. t. t., u. t. t. „Rīgas Avīze“ ievieto vēstules no laukiem, kuŗu pamatdoma viena: paldiees dievam, ka nāca kaŗa spēks un lauku kaŗa tiesas, citādi Baltijas kalnos un lejās būtu maz kas atlicies. Turpat atrodam šādas pērlis: „Tagad vismaz, pateicoties kaŗa spēka apsardzībai asrās un asinīs pārpildītā zeme izdeva divkārtīgi bagātus augļus. Pateicoties atjaunotai kārtībai, itkā pēc negaisa, atspīdēja atkal miera dzīvinoši un silti saules stari.“ *).

Veinberģis ceļos krīt vācu preses priekšā par to cīņu, ko tā vedusi pret revolucionaro kustību. „Tēvijas“ redaktors Čakste, taisnodamies, ceļ priekšā savus un savu domu biedru nopelnus, jo „taisni latviešu zemkopji un latviešu deputati bijuši tie pirmie, kas uzstājušies kā viens vīrs pret revolucionariem un asos vārdos nosodījuši īpašuma principa atcelšanu.“ **)

Kā visas šo melno lapu aģitācijas runas un raksti par revoluciju atbalsojas saimniekos, liecina sekoša telegrama, kuŗa tika nosūtīta no Dobeles apriņķa pag. vecāko un skrīveru sapulces: „Pēterburgā, valsts domes prezidentam Muromceva kungam. Mēs griežam valsts domes uzmanību uz laupīšanas uzbrukumiem un slepkavībām, kuŗi atkārtojas katru dienu un kuŗiem padotas tiklab privatpersonas, kā amatvīri, un lūdzam valsts domi, lai tā izsaka atklāti savu protestu pret šiem nedarbiem un lai norāda vietējiem iedzīvotājiem, ka visi varas darbi un terors katrā ziņā jāapspiež. Sinis apstākļos no

*) „Rīgas Avīze“, 1907. g. no 11. janv.

***) „Tēvija“, 1906. g. no 7. okt.

jebkādu reformu izvešanas nevar ne runa būt. Jelgavā, 9. jūnijā Dobeles apriņķa pag. vecākie, viņu palīgi un skrīverī*).

Vācu presē ar ellišķām gaviļēm uzņēma šo telegramu. Latvijas progresīvā prese, starp to „Mūsu Laiki“ un citi laikraksti protestēja. Bet fakts palika fakts. Tādai telegramai saimniekos bija piekritēji. To nevar izskaidrot tikai ar baltā terora iespaidu. Tiesa, terors darīja savu iespaidu. Kā vienmēr tādos brīžos, denunciacija, spiegošana bija parasta lieta. Sodu ekspedīcijas šāva, kāra pa labi un pa kreisi. Viss tas darīja iespaidu uz buržuaziju, sevišķi mazgruntniecību. Par piemēru tam, zem kāda baltā teroraiespaيدا atradās pat inteligentā sabiedrība, „Pēt. Lapa“ pieved Juliya Dievkociņa likteni. Kad rakstnieks bijis kritis par upuri soda ekspedīcijas rīcībai, tas pats laikraksts, kuŗš ilgus gadus drukājis viņa ražojumus, ne ar vārdu neieminējis par šo gadījumu, un tikai kādu laiciņu vēlāk par rakstnieka nāvi paziņojis tā garam ejot — pēc kāda galvas pilsētas laikraksta ziņām — trijās vai četrās rindiņās**). Bet šim atgadījumam un tamlīdzīgiem ar Dobeles pag. vecāko telegramu liela starpība. Ka Dobeles pag. galvas jūta sevīm atbalstu saimnieku masās, nevar būt ne mazāko šaubu. To jau mēs redzējām no augstāk pievestiem piemēriem no dažādiem Latvijas novadiem.

Vispāri mazgruntniecības starpā bija daudz reakcijas piekritēju. To pierāda arī pirmās domes vēlēšanu rezultāti (pirmās domes vēlēšanas tika no strādniecības boikotētas). Kā deputats no Kurzemes mazgruntniekiem tika ievēlēts „Tēvijas“ redaktors Čakste. Neskatoties uz tām pārestībām, kādas sodu ekspedīcijas nodarīja tai pašai mazgruntniecībai, Latvijas deputāti pirmā domē neizrādīja ne mazāko protestu. Viņi prata tikai klusēt. Tāpēc dobel-

*) „Mūsu Laiki“, 1906. g. no 12. jūnija.

***) „Pēt. Lapa“ 1907. g. no 1. jūnija.

nieku telegrama par stāvokli Baltijā nav uzlūkojama kā atsevišķa parādība.

Visus šos gadus „Latvija“ nodarbojas ar proletariata šķiras nicināšanu. Dienu no dienas mēs atrodam atkārtojamies šādas domas: „Interese priekš pašvaldības lietām tautas viszemākās šķirās ļoti vāja. Šī šķira prasa tikai „maizi“, valdīt lai valda, kas grib un spēj. Kas tautas viszemākai šķirai visvairāk sola — tas viņai labākais draugs“ *).

Luteraņu mācītāji svētdienu no svētdienas la-māja un gānīja visnejaukākiem vārdiem kritušos revolucionarus un revoluciju vispāri, bet darba dienās sērsa pie sodu ekspedīciju priekšniekiem, palīdzēdami pēdējiem, kopā ar muižniekiem, sastādīt listes. Cilvecīgāk rikojās pareizticīgo popi, kuŗi tomēr vienā otrā gadījumā aizstāvēja revolūcijas cīnītājus.

Še mēs nevaram nepievest dažu vīru darbus šai reakcijas laikmetā, kuŗi kā šakaļi skraidīja apkārt ošņādami pēc asinīm. Par tādu atrodam sekošas ziņas „Cīņa“:**) „Viens no tādiem dižtautiskiem liķu vilkiem — un pēc mūsu ievāktām ziņām visriebīgākais — ir kāds Jelgavas advokats. Caur saviem aģentiem šis goda vīrs izplatījis uz laukiem baumas, ka viņš ar ģenerālgubernatoru esot pa draugam. Ko viņš gribot glābt, tas esot glābts, un ko viņš gribot samaitāt, tas esot samaitāts. Uguns un zobina trenkātie zemnieki brauc rindām tagad uz Jelgavu pie viņa, kā māņticīgi muŗiki pie brīnumdarītājas dieva mātes. Lai tas runātu, vispirms vajadzīgs nolikt 75 rbļ. galdā. Tad viņš brauc uz ģenerālgubernatora pili. Ja nu izrādas, kā pret palīdzības lūdzēju nav nekas sūdzēts un viņa vārds nestāv „listē“, tad tas pasaka, ka mierīgi izrunājies un lūdzējs varot braukt mājās. Ja stāv listē, pasāka: „Ja, pret jums ir tikdaudz

*) „Latvija“, 1906. g. no 7. febr.

**) „Cīņa“, 1906. g. no 7. marta (№ 26).

sasūdzēts, ka es vairs neko nevaru līdzēt. Atliek bēgt.“

No visa atzīmētā mēs redzam, ka zinama daļa mazgruntniecības, reakcijas uzvarai nostiprinājoties, bij noskapota kontrrevolucionari un, neskatoties uz visiem sodu ekspedīciju šausmu darbiem, pie pirmā mājiena nostātos valdības un muižnieku pusē, ar uguni un zobinu lūkotu palīdzēt iznīcināt revolūcijas dīgļus ar visām saknēm, ja no viņas tas būtu prasīts, bet pateicoties tam, ka vācu muižniecība gribēja sarīkot pirti visai latviešu tautai un pārāk pārvērtēja savus un valdības spēkus, šis rūgtais biķeris gāja garām darba tautas slāņiem: ar briesmām un šausmām, ar lodēm un karatavam, ar rīkstēm un nagaikām vācu junkuri terorizēja to pašu mazgruntniecību, kuŗa revolucionaro apstākļu dēļ tika ierauta revolūcijā, bet kuŗa ar zinamiem līdzekļiem no junkuru puses varētu arī būt kontrrevolucionāra. Tikai pateicoties pārāk ārprātīgai vācu muižnieku atriebšanās kārei — pārmācīt visu latviešu tautu, piespiest to tupēt baronu priekšā uz ceļiem — darba ļaudis, kuŗi ņēma dalību revolucionārā kustībā, cieta samērā daudz mazāk, kā tie būtu cietuši, ja sodu ekspedīcijas un to vadītāji būtu daudz maz politiski tālredzīgāki. Par laimi priekš revolucionārāskustības turpmākām gaitām vācu junkuri bija muļķi un savā atriebšanās kārē negribēja izšķirt, kas viņu draugi un kas ienaidnieki.

Reakcijas uzvara atstāja neizdzēšamu iespaidu mazgruntniecībā. Revolūcijas neveiksmes, vēl vairāk revolūcijas tālākās attīstības lozungi padarīja domīgu vienu otru mazgruntnieku, kuŗš pirmās 1905. g. kaujās gāja pirmās revolucionaru rindās. Lai gan 1905. g. revolūcijai Latvijā bija buržuazisks raksturs un tikai vairāk teoretiski tika uzstādīta sociālās revolūcijas problema, tomēr nebij grūti paredzēt, ka uzvaras gadījumā sāksies atkal jauna cīņa par sociālo revolūciju. To instinktīvi noprata

mazgruntniecība un atgriezta revolūcijai muguru. Sodu eksdediciju šausmu darbi vēl jo vairāk iebaidīja mazgruntniecību un tāpēc sākot no 1906.-7. g. g. reakcijas mēs jau neredzam nekur tādu zemniecību, kādu mēs varējam novērot 1905. g. revolūcijā. Reakcijas gadi uzskatami kā lūzuma gadi mazgruntniecībā. Sākot no šā laikmeta mazgruntniecība jau sāk iet savu ceļu — pret revolūciju, pret strādniecību.

* * *

Reakcijas šausmu gadi nevarēja neatstāt iespaidu arī uz moralisko lauku dzīvi. Tiek atkal atvērti visi krogi. Dzeršana sākas uz nebēdu. Progresīvākos laikrakstos mēs atrodam vai katrā numurā ziņojumus, kuŗu saturs puslīdz vienads: „Nava vēl sazaļojušas pirmās velenas uz kritušo kapiem, nava vēl nožuvušas asaras no pakalpalicēju vaigiem, un strazņiku nagaikas strādā savu darbu sekmīgi tālāk, bet krogus jau izdzer sausus un monopolu ved kastēm vien no Rīgas. Aizmirsti ir visi solījumi un apņemšanās un slāpušie gari atveldzē savu mēli un dvēseli. Dzer jauni, dzer veci, dzer mazi un lieli. — Sestdienās un svētdienas vakaros tiek sarīkotas bez gala un skaita puisi balles „pie labas harmonikas muzikas“. Lekts un dzerts tiek bez gala“ *).

Bet ar to vien vēl nepietiek. Demoralizejošais iespāids no teroriskiem spāidiem gāja pat tik tālu, ka priekš sodu ekspedīciju „varoņiem“ pagastu vietniekpuļki sarīkoja balles ar bagatīgu dzeršanu un deju, kur piedalījās ne mazums latviešu abēja dzimuma **). Uz to griež vērību arī „Cīņa“ ***), rakstīdama: „Mūsu jaunavas, diemžēl, dažkārt pret šiem bendes puisiem (sodu ekspedīciju zaldātiem un

*) „Pēt. Lapa“, 1906. g. no 28. jūl., ziņojums no Iecavas.

***) „Patiesība“ 1906. g. no 24. nov.

****) „Cīņa“ 1906. g. no 27. jūnija (№ 40).

oficiēriem) ir vēl draudzīgas, kā tas noticis Koknesē, Jaunpilī u. c.“

„Pēt. Lapā“ *) raksta no Gatartas: „Izrikojām — zinams — uz pag. rēķina balli, un tā kā mums gluži vai no dieva nolemts, kā pag. vecāko vārdā sauc par Kazāku (Andžs Kazāks), tad vienbalsīgi nolēmam ballei dot vārdu — kazāku balle. Ziņnesis-kazāks visā savā ātrībā „pastellēja dāmas“, un balle sākās. Ai! kas par greznību!!! Mūsu jaunkundzes nu varēja ar „švitām“ numurētām personām izlaisties pa prātam. Staduls bij kā radīts priekš „izvēsināšanās“. Nu, sak kamdēļ tad gan arī bēdāties, — vecās rētas, kuņas kazāki sita, kad bijam apgrēkojušies, mazliet aizdzijušas.“

To pašu vēl labāk attēlo Andrējs Upīts savā romanā „Ziemeļa vējš“: „Kā miglā griežas pāri pa parketu. Izpeld kā no miglāja, novirpuļo garām un nogrimst atkal kūpošos tvaikos. Tuvējās cilindra lampiņas plivošā gaismā viņš uz mirkli dabū saskatīt nekautrīgi saķērušos deļotāju pārus. Zemieku meitas pusguļus piedzērušo zaldātu rokās. Galvas atmetušas, notvikušas, izjauktiem matiem, sviedrainu roku novazātām blūzēm. — Harmonika, vijole un base gaudo kaut kur dibenā. Pagurušie pāri nokrituši uz soliem gar sienmalām. Sēd apskāvušies, galvas kopā sabāzuši. Šur tur kāda meita zaldātam klēpī, roku ap kaklu aplikusi, ļaunas viņa bezkaunīgiem glāstiem. Pastarpām — arī dažas mātes. Sēd rokas klēpī saņēmušas un vēlīgi noskatas šajā tracī. Reizu reizēm meitu kavalieri pagrābj arī viņas un izdancina. — Sākas polka. Un acumirkli visa miglainā telpa piejūk pilna neprātīgu skrejošu cilvēku, kāju rīboņas, aizkusuma elpas, aizsmakušu ķērcienu, nejauku smieklu, kostonisku spiedienu“...

Še rakstnieka fantāzija uzķēruse reti dzīvus un patiesus dzīves skatus no demoralizācijas laik-

*) 1906. g. no 2. jūnija.

meta un radījusi paaudžu paaudzēm sodu ekspedīciju drausmu laiku atspoguļošanas par godu kara spēkam sarīkotā ballē. Tādi katras reakcijas augļi: vispirms fiziska cilvēku izkaušana, tad moraliska degenerācija un pagrimšana.

To pašu mēs novērojam netik vien uz laukiem, bet arī pilsētās, kur no paslēptuvēm lien laukā liķu vilki un demoralizē sabiedrību. Šis laikmets nevarēja paiet gaŗām latviešu literaturai. Tā laika literatūras liķu vilkus sīkak apskata J. Jansons savā „Fauni vai klauni“? Uz šo klasisko darbu tad arī sūtam ieinteresētos.

Ar zināmu gandarijumu jāatzīmē, ka reakcijas briesmu dienas vienaldzīgi nepagāja gaŗām arī priekš sodu ekspedīciju priekšniekiem. Tiem pašiem, kuŗi ar savu zobīnu šķēla nošauto galvas kaušus un ar nagaīku palīdzību dīrāja dzīviem cilvēkiem no muguras ādas. Pašnāvība ārprātā bija šo asīns suņu atalgojums par nodarītiem briesmu darbiem. Tā sevi nogalināja rotmīstrs barons Korfs, Bulmerīngs, Nasimovs un daudzi citī.

To darbi atrieba viņiem pašiem.

3. Vācu muižniecība savas uzvaras augstumos.

1906.—8. g. g. vācu muižnieku vara Baltijā saīsniedza savu augstāko pakāpi. Likās, ka atkal atgriezušies tie laiki, kad pēc kāda vācu vēsturnieka vārdiem Baltija pārvērtās par muižnieku debesīm, garīdznīeku paradīzi, ārzemnieku zelta bedri un iedzimto elli. Muižniecība atradās savas uzvaras augstumos. Ar uguni un zobīnu sodu ekspedīcijas atjaunoja vācu muižniecības feodalās varas atributus: tīka atjaunotas muižniecības privilēģijas — zvejas, medību, patronata, krogu u. c. tiesības; spaidu ceļā zemnieki atkal sāka bruģēt ceļus un rakt muižu gatvju grāvjus. Kurzemes un Vidzemes guberņu augstākās administrācijas priekšstāvji un va-

Tomēr vēl tiek darīts viss, lai bruņniecība noturētos vecās pozīcijās. Ciņā dēļ savas slavas aizstāvēšanas tā ķeras pat pie smieklīgiem paņēmieniem. Piemēram, vācu baroni iesniedz sūdzību pret vācu z.-d. avīzi „Vorwärts“ par kādu minētās avīzes rakstu, kuŗā sūdzētāji tikuši apvainoti, ka par viņiem izpaustas melu ziņas, itkā viņi paši būtu aizdedzinājuši nemieru laikā savus vecos šķūņus un pilis, lai dabūtu lielās apdrošināšanas naudas. Baroni prasīja, lai Veberu, avīzes redaktoru, notiesā nevien par melkulīgu apvainošanu, bet arī pieprasa no viņa samaksāt baroniem 144.000 markas zaudējumu atlīdzību par to, ka apdrošināšanas biedrības uz avīzes izpausto ziņu pamata liedzoties maksāt. — Tiesa, protams, Veberu attaisnoja *).

Tanī pašā laikā tiek darīts viss, lai sagatavotu arī kārtīgu atkāpšanos. „Düna Zeitung“ — vācu muižniecības oficiozs atklāti paziņo, ka vāciešiem nekas nav pretīm izlīgt ar latviešiem, tikai, protams, ar to norunu, ja pēdējie to grib. Latvieši nedrīkst traucēt vācu politiskās un saimnieciskās varas atīstību, par ko vāci apsola tikai pamazam pievilkt pie vietējās augstākās pašvaldības viscienīgākos no latviešiem. Provincialās padomēs un viņu komisiju sēdēs muižnieki tikpat kā nemaz nepiekāpjas un ja no kāda monopola ir ar mieru šķirties, tad prasa par to „pilnu atlīdzību“, jo bez krogu tiesībām, piemēram, daudzas muižas nemaz nevarot pastāvēt. Nedaudzie zemnieku aizstāvji gan cenšas kādas drusciņas nokaulēt, bet viņu prasījumi paliek saucēja balss tuksnesī. Un par kalpu, bezzemnieku tiesībām neviens pat neieņem: tie netiek ieskaitīti par cilvēkiem **).

Dažas vācu avīzes, piemēram, „Rigaer Tageblatt“, „Baltische Tageszeitung“ u. c. gan ieteic latviešiem neuzstāties pret vāciešiem un klausīt tiem.

*) „Progress“. 1907. g. no 8. marta.

***) „Patiesība“. 1906. g. no 10. oktobra.

Bet kā jau teicām, prātīgākie jūt, ka bruņniecības laiki guļ pagātnē un pieliek visas pūles, lai savas kārtas privilēģijas pārdotu par tīru zeltu. Un ne privilēģijas vien. Vācu muižnieki pieprasa no valdības atmaksu par ciestiem no revolūcijas zaudējumiem. Piemēram, Vidzemes landrātu koleģija uzicina jau tūliņ pirmos 1906. g. mēnešos bruņniecību muižu īpašniekus iesniegt visdrīzakā laikā atbildes uz sekošiem jautājumiem: 1) kādas ēkas muižā no revolucionariem nopostītas vai nodedzinātas; 2) vai saimniecības inventars nav izpostīts, sadedzināts, aplaupīts vai aizvests; 3) vai rūpniecības ierīkojumi nav ar varu slēgti vai darba laikā kavēti; 4) vai lauksaimniecības un lopkopības produkti nav iznīcināti vai nolaupīti un 5) vai mežkopība no revolucionariem nav cietuse? Par visiem šiem zaudējumiem liek uzdot arī padarīto zaudējumu lielumu naudā.

Ar lielu steigu tiek aprēķināts, cik visi šie zaudējumi iztaisa skaidrā naudā. Tiek uzdota pasakaini liela zuma — 11 milj. rubļu, un baroni vai paliek stulbi, kad valdība sola tiem tikai 8 miljonus.

Savā laikā, vēl pirms 1905. g. revolūcijas, cara valdība izmaksāja no valsts kases Baltijas baroniem par monopola tiesību atņemšanu, t. i. tiesību tirgoties krogos ar šņabi, 10 milj. rubļu skaidrā zeltā. Kapēc tad baroni nevarēja prasīt no valdības zumas par savām privilēģijām — medību, zvejas tiesībām? — Un prasīja. Bruņinieku tiesībām vajadzēja tikt no valsts atpirktām.

Par šiem muižniecības centieniem toreizējais z. d. puslegalais laikraksts Pēterburgā „Patiesība“ raksta*): „Taisni tāpēc, ka tauta tagad apspiesta, domā feudālu kungi paglābt vēl dažas savas priekšrocības, lai nākotnē nebūtu jādzīvo tikai kā lielgruntniekiem. Momenta galvenais uzdevums ir viņiem izdabūt savus projektus bez valsts domes,

*) „Patiesība“ 1907. g. no 9. janv.

saņemt savās rokās valdību par Baltiju un kamēr nav par vēlu, apspiest demokratisko kustību tautā. Pēterburgas vācu organs „Herold“ saka nupat vārdu pakaļ vārdam: „Kas šodien vēl ir iespējams, ir ritu varbūt jau par vēlu, tad, kad z. d. būs plašāk uzbūvējuši savu organizāciju. Pēc mūsu domām valdība var, palikdama uzticīga valsts ieturētiem principiēm, iet tikai vienu ceļu: tai vajag ievest reformas Baltijas provinču pašvaldībā, izdodot tūliņ pagaidu likumus, kuŗi vēlāk būtu apstiprināmi no valsts domes. Pamatlikuma 87. pantā dod šim nolūkam pilnīgi likumīgu pamatu.“

Kāda ir šī provinču pašvaldība, rāda sekošais vācu muižnieku projekts par pag. pašvaldībām: balss tiesības pag. vispārējās sapulcēs tiek piešķirtas tikai tiem vīriešiem (vismaz 25 g. veciem), kuŗi jau divus gadus dzīvojuši pagastā, ir savu nodokļi samaksājuši, paši ved savu saimniecību, nesaņem no pag. pabalstu, nav zaudējuši tiesības un pieder pie kristīgas ticības. No tādām personām, kuŗas nedzīvo pastāvīgi pagastā, var tomēr piedalīties pag. sapulcēs tie, kam pag. atrodas ne mazāk par 10 dālderu zemes vērtības liels zemes vaj cits nekustams īpašums, kas nodokļus noteicot, novērtēts uz 1500 rubļu. Tiesības būt pag. sapulču pilntiesīgiem locēkļiem nav, beidzot, tādiem, kuŗi ved piedauzīgu (anstäss.) dzīvi. Pēc tam nāk vissvarīgākais noteikums: vismaz pusei no pag. sapulces balsīm jāpieder zemes īpašniekiem, kam ne mazāk par 10 dālderu vērtīgas zemes vai ne mazāk par 1500 rubļu novērtēts cits nekustāms īpašums. Mazgruntniekiem un kalpiem, ja tie sapulcēs sanāk vairāk nekā puse no visiem sapulces locēkļiem, jāizvēl no sava vidus delegāti noteiktā skaitā. No izvēlētiem pag. amata viriem ir atkal vismaz pusei jābūt no gruntnieku vidus. Pag. nodokļi jāsaņem tādā kārtībā, ka tikai viena trešā daļa nodokļu būtu jāmaksā gruntniekiem, bet

divas trešdaļas — mazgruntniekiem un kalpiem. Visas tiesības un pienākumi, kuņi pag. valdei ir pag. robežās, patur muižas īpašnieks savas muižas iecirkņos. Bet augstākā uzraudzība pār pag. pašvaldībām, kā arī pār muižu iecirkņiem pienākoties „apriņķa valdei“ (Kreis Amt), kurai ir pat tādas tiesības, kā apstiprināt pēc sava ieskata vēlētos pag. amata vīrus, atcelt tos no amata, kad patīkas, un sekot visai pag. pašvaldības iestāžu darbībai.

Apriņķa kā arī guberņas (provinces) valdes sastāv galvenām kārtām no muižniekiem un lielāku zemju īpašniekiem. Pēc barona Meiendorfa Rīgas ģenerālgubernātoram iesniegtā projekta, provinces domes locēkļi (16 muižnieku, 16 zemnieku-gruntnieku un 12 pilsētnieku) netiek ievēleti sevišķās tam nolūkam sarīkotās vēlēšanas sapulcēs, bet jau pastāvošās sapulcēs, kuras iedzīvotājiem jau labi pazīstamas un aprastas un tādēļ atstāj iespējamību mazāk vietas vēlēšanu aģitācijai. Muižu īpašnieki var vēlet savās apriņķu sapulcēs, zemnieki savās pagastu. Pēc Meiendorfa domām, priekš zemniekiem taisni „veselīga“ divkāpeniska vēlēšanas kārtība, jo pag. sapulcēs vēlē tikai vēletājus.

Tādu projektu izvešana dzīvē nozīmēja vienu — faktiski vācu muižnieku varas nostiprināšanu, šoreiz jau „reformas“ ceļā. Tiesa, arī mazgruntniecības projekti par pag. pašvaldību arī nebij nekādi progresa soļi. Piemēram, no igauņiem un latviešiem arī ir ticis izstrādāts pag. pašvaldību projekts, kuņš noteic, ka pag. pilnas sapulces ievēl pag. vietnieku pulku: to locēkļiem jābūt ar balsstiesībām vismaz 25 gadus veciem un 1 gadu jau dzīvojošiem pag. robežās; ne mazāk kā puse no vietniekpulka locēkļiem ievēlama no nekustāmas mantas īpašniekiem vai rentniekiem.*) — Tomēr arī šī projekta sastādītājus nevarēja apmierināt Meiendorfa projekts par pagastu un provinces paš-

*) „Pauesība“ 1906. g. no 21. nov.

valdību. Tāpēc vācu projekti tika arī kritizēti pat no reakcionārās mazgruntniecības puses un plašās, kaut arī terorizētās masās neatrada nekādu piekrišanu.

Ar tamlīdzīgu knifu palīdzību vācu muižniecība savas uzvaras augstumos mēģināja vēl noturet savu faktisko varu, kaut vai uz pāris desmit gadiem. Kā to redzēsīm turpmāk, arī šie knifi neko nelīdzēja un 1905. g. revolūcija bij devuse nāves triecienu vācu bruņniecībai.

To nevarēja nejust arī atsevišķi muižnieki, kuŗi tad arī līdz ar sodu ekspedīciju briesmu darbiem iesāka savu īpašumu „likvidāciju“. Pa visu Baltiju iesākās lielos apmēros mežu izciršana. Pa lielākai daļai nodegušās pilis vairs netika atjaunotas. Daudzi muižnieki turēja par izdevīgāku savu muižu zemes izrentēt, ielikt tajās graudniekus, rentniekus, īrniekus. Daudzu muižu lauki palika gluži vienkārši neapstrādāti. Viņos auga puķes.

1905. g. revolūcijā nāvīgi ievainotā muižniecības vara tuvojās savai pēdējai dzīves stundai.

4. Savs kaktiņš, savs stūris kā glābiņš no revolūcijas.

„Sīksaimniecību dibināšana ir pareizākais, radikālākais līdzeklis pret mācībām par kopīpašuma ierīcību, komunismu, jo pavairo īpašnieku skaitu. Zemes īpašums, kaut arī neliels gabaliņš, parāda labdarošu iespaidu uz strādnieka gara attīstību: tāds strādnieks izrādas garīgā ziņā attapīgāks, taupīgāks, mierīgāks un uzticamāks par visiem citiem strādniekiem“*) — Lasot šo vārdu tirādi, liekas, ka mūsu priekšā kāds Latvijas laikraksts no 1920. g., vai no 1926. g. gara ražojumiem, kuŗā Latvijas filistri lauza galvas par to, kā „izravēt“ mācības par kopīpa-

*) „Balss“ 1906. g. num. 89.

šumu un pārvērst laukstrādniekus par zemes stūrīša īpašniekiem, par privatīpašuma stutētājiem. Līdzšinēš sīksaimnieku vietā lieto vārdu „jaunsaimnieki“, bet visu citu ņem no 1906. g. reakcionarās mazgruntniecības preses un izbīda kā jaunu ideju.

Kā 1920. g., tā 1906. g. reakcijas laikmetos latviešu buržuazija ir sapratuse diezgan labi savus uzdevumus: dezorganizēt strādniecību, maitāt laukstrādnieka psichi ar vecu veco zemniecību pievelkošo lozungu — savu kaktiņu, savu stūrīti. Uzplūdu laikmetā, kad šķiru cīņā krustojās pretinieku šķēpi, šim buržuaziskam lozungam nav pievilksanas spēka. Normalos šķiru cīņas apstākļos sīksaimniecību ideja no strādniecības tiek atmesta atpakaļ, kā reakcionarās zemniecības apgarojums. Nevar būt šaubu, ka sīksaimniecību organizēšanas idejai 1906. gadā reakcijas laikmetā būtu daudz plašāka nozīme un uz reakcionarās mazgruntniecības laikrakstu slēpām tā nāktu kā aktuels dienas jautājums, ja vācu junkuri būtu izpratuši 1905. g. revolūciju, būtu pratuši rast sev draugus arī latviešu buržuazijas un sikgruntniecības aprindās. Bet tā kā vācu muižniecība reakcijas gadus gribēja izmantot, lai pārmācītu visu latviešu tautu, jo cerēja ar ložu un karatavu palīdzību atrisināt visas problemas, ko revolūcija bij izbīdījuse muižniecības priekšā, tad sava kaktiņa sava stūrīša ideoloģijai nebij lemts palikt par dienas jautājumu un tikai vēlākos gados, kad reakcijas viļņi jau bija tālāk atgājuši jūrā, sīksaimniecību ideja panāca savu izveidošanos dzīvē, pie kam šo ideju sāka ievadīt paši mazgruntnieki, nodalīdami pa maziņam zemes gabaliņam priekš tā saucamām meža mājiņām, lai tādejādi saistītu pie sava īpašuma cauru gadu strādniekus. Bet atkārtotam, 1906. g. reakcijas gados sīksaimniecību dibināšanos idejai bija vairāk teoretisks raksturs, jo kā jau redzējām, arī latviešu buržuazija un mazgruntniecība pārāk lielā mērā tika terorizēta no soda ekspedici-

jām, bet vācu muižniecība agrako kārtību gribēja nodibināt ar uguns un zobens palīdzību. Tāpēc arī sava kaktiņa, sava stūrīša, ideoloģijai kā glābiņam no revolūcijas, vairāk prožektorisks raksturs, un kā tāda viņa šē arī atzīmējama.

Laukstrādnieku masas bija galvenās 1905. g. revolūcijas notikumu virzītājas uz laukiem. To redzēja un saprata katrs, kas vien bij spējīgs ko redzēt un saprast. Skaidri bija arī tas: sociāldemokrātijas idejas uz laukiem atrada tik nedalamu piekrišanu tāpēc, ka $\frac{9}{10}$ iedzīvotāju uz laukiem bij bezzemnieki. Samazināt šo bezzemnieku skaitu, ja ne pavisam iznīdēt — lūk par ko sapņo reakcionārā mazgruntniecība. Laikrakstos jo plaši tiek pārrunāts jautājums par z.-d. un sīkgruntniecību. Sociāldemokrātijas iespaidam tiek uztiets pat tas, itkā bezzemnieki pieslietos z.-d. tāpēc, ka viņi no tiem cerot dabūt zemi un tapt par sīksaimniekiem. „Tēvija“ *) šo domu formulē tā: „Mums Latvijā ir par daudz bezzemnieku un gandrīz nekādas sīkgruntniecības, tikai lielās un vidējās saimniecības. Nevarēdami iegūt par savu mazākus zemes gabalus caur valdības gādību, kalpi un pārējie bezzemes zemnieki labprāt pieslejas katram, no kuŗa tie cerē savu dibināto prasību pabalstīšanu. Par tādiem tie nu uzskatīja z.-d. (Z.-d. un sīkgruntniecība)“.

Cik šādas domas bij nepareizas, mēs redzējām iepriekšējā nodaļā. To it labi zināja arī reakcionārā mazgruntniecība. Bet vai tad viņa pirmo vai pēdējo reizi meloja, lai kaitētu savam ienaidniekam. 1905. g. revolūcijā, kā arī vēlākus gadus, latviešu z.-d. uzstājas pret zemes jebkādu dalīšanu un zemes stūrīša lozungs nesaistīja bezzemnieku un laukstrādnieku masas 1905. g. revolūcijā pie sociāldemokrātijas.

*) „Tēvija“ 1906. g. no 14. janvāra.

Kādā garakā rakstā *) Latviešu konstitucionelās dem. partijas laikraksts nāk pie tādām domām: revolūcijas laikā mierīgi palikuši tie krietnākie (pēc laikraksta domām revolūcijā ņemusi daļu nekrietnākie un palaidnīgākie), kuri vēl palāvušies uz valdības gādību par bezzemnieku apgādāšanu ar zemi. Ja nebūtu bijis šādu cerību, nemiera gaita būtu gājusi daudz ļaunākus ceļus.

Liekas, ka nav pavisam i vērts apstrīdēt izteiktās domas, jo krietnākie taisni ņēma daļu revolūcijā un tikai vecās māmiņas un muižnieku rokļaiži sēdēja mājās, un ne nu „cerībās“, bet gan aiz bailēm un politiskas neapzinības dēļ.

Tas pats laikraksts atzīmē, ka kronis spējot izdalīt Baltijas latviešu daļā, apmēram 150.000 desetinas, jeb apmēram 450.000 pūrvietas derīgas zemes. Tanī varēšot pie intensīvas saimniecības labi pārtikt 15.000 ģimenes ar kādām 75.000 dvēselēm (cik iluziāras un dumji naivas ir bijušas tam līdzīgas domas, liecina 1920. g. izvestā zemes reforma, kur 1926. g. ir atkal pāri par 200 tūkstošu laukstrādnieku nerunājot jau nemaz par bezzemniekiem).

Nezin no kādiem avotiem (toreiz vācu muižniecība par tādām lietām nedomāja) tā pate „Latvija“ raksta, ka arī muižniecība esot ar mieru pirkšanai piedāvāt bezzemniekiem par mērenu cenu daudz zemes. Avīze uzrāda arī citus avotus: atdot bezzemniekiem, protams, par naudu, muižām pievienotās zemnieku zemes un labprātīgi šim nolūkam nošķiramās privatzemes. Cik daudz bezzemnieku dvēseles tikšot tādā ceļā ieceltas gruntnieku kārtā un padarītas par revolūcijas ienaidniekiem, to „Latvija“ nemin.

Kāds ir latviešu konstitucionalās dem. partijas ideāls: „Mums paprāvs skaits lielo saimniecību

*) „Latvija“, 1906. g. no 11. un 13. febr.

(muižu), mums laba tiesa vidējo saimniecību (zemiņu māju ap 25—150 desetiņu lielu), mums ir kādi tūkstoši sīko saimniecību (1—3 des.), bet ļoti neievērojams skaits mazo saimniecību, t. i. tādu, kuŗās nodarbina un spēj uzturēt vienu laukstrādnieku ģimeni.“

No šīs pievestās citātes mēs redzam, ka konstitucionelās demokrātiskās partijas programma pilnīgi piesienas reakcionārai mazgruntniecībai, kuŗa, kā to jau redzējām, arī centās pēc tiem pašiem ideāliem.

Lai parādītu, cik neapstrīdami skaista ir sīksaimnieka dzīve, laikraksti dien no dienas drukā garlaicīgi gaŗus „apcerējumus“ par sīksaimnieku pārpilnības pilno dzīvi. Kā uz ideālām sīksaimniecībām tiek norādīts uz Vec-Piebaldzenu „pusasmītēm (30—35 pūrvietu lielas zemes) un „Latvijas“ uzrādītos numuros kāds raksta: „Man apgalvojuši daži Vircavas zemtuŗi, kuŗiem tikai 15 pūrvietas zemes, ka viņi, pateicoties pamatīgai zemes kopšanai, iegūstot to pašu raŗu, ko lielie saimnieki no 150 pūrvietām.“

Tamlīdzīgi apgalvojumi, protams, bij vairāk kā aplami. Vec-Piebaldzenu „pusasmītes“ taisni tajos gados nevarēja nekādā ziņā saukt par tādām jau priekšzīmīgām māsaimniecībām, kuŗās nodarbotos tikai ar zemkopību. „Pusasmīšu“ īpašnieku galvenais maizes avots bij mājŗūpniecība — piebaldzeni palaikam slaveni dreimaņi, audēji, un taisni kā tādi bij arī puslīdz labi pārtikuŗi. Tāpēc slavas dziesmas „pusasmīšu“ māju īpašniekiem bij vairāk kā pārspilētas, bet aizrādījumi uz 15 pūrvietu zemēm Vircavā aburds, jo kas gan nopietni var ņemt apgalvojumus, ka 15 pūrvietas zemes raŗojot tikpat cik 150 pūrvietas, pie kuŗu apstrādāšanas tiek lietotas zemkopības maŗinas u. t. t.

Tās pašas avīzes, likās, nopietni apgalvojam, ka katrs kalpa cilvēks ar savu sievu varot palikt

par mazsaimnieku. „Latvija“ rakstīja: „Neprecēts puisis un neprecēta meita pie tagadējām algām (runa iet par 1906. g.), ja dzīvo puslīdz taupīgi, var ik gadus atlicināt labu tiesu. Puisis var ietaupīt savus 70 rbļ. un meita 40 rbļ. Ja tādi taupīgi ļaudis dodās ap 25. g. laulībā, tad tiem abiem var būt savs 7—800 rbļ. kapitāls, ar kuŗu gluži labi var uzsākt mazu saimniecību.“

Pievestais piemērs ļoti raksturīgs. Taupību un vēl reiz taupību buržuāzija ir vienmēr ieteikusi kalpa vīram. Vēl pāris gadu desmitus pirms 1905. g. revolūcijas tika izcelta kalpa taupība, kā augstākais ideāls. Vēlākos gadu desmitos mēs novērojam to pašu. Tikai dzīves tiešamība runāja pavisam citu valodu. Ar visu savu taupību 99/100 kalpus vecuma dienās ēda utis nabagu mājās, jo nolādētais kalpa liktenis nu bij tāds, ka tikai ar taupību vien lauku proletariāts pie mantas un bagātības (tāpat kā pilsētu strādnieks) nevarēja tikt. Kalpu algas Latvijā vienmēr ir bijušas saknāpinātas uz pēdējo un iekrāt naudu priekš zemītes iepirkšanas, protams, tie nebij spējīgi. Melu dziesmas par kalpu labo dzīvi, iespējamību „ietaupīt“, no buržuāzijas tika dziedātas zināmu politisku aprēķinu dēļ: vajadzēja saistīt kalpu pie saimnieka zemes un iepotēt viņā pārliecību, kā arī viņš var būt tāds pats saimnieks, savas paša zemes īpašnieks. Kā viss tas bij tirās pasakas — bija saprotams pats par sevi.

Bet visām šīm buržuāzijas pūlēm nebij nekādu panākumu. Revolūcijas iespaidi laukstrādniekos bij atstājuši pārāk dziļu iespaidu, lai ar sava kaktiņa, sava stūriša idiles palīdzību bremsētu revolūcijas tālāko attīstību uz laukiem.

5. Kalps un saimnieks reakcijas gados.

Šķiru pretišķības asums starp kalpiem un saimniekiem mazliet atslāba 1905. g. revolūcijas kaujās pret kopējo ienaidnieku — vācu muižniecību, bet uzliesmoja no jauna līdz ar pirmiem sodu ekspedīciju šāvieniem un visspēcīgo reakcijas vilni, kuŗš noskaloja revolūcijas ieguvumus un uz brīdi nodeva varu pār Latviju vācu junkuru rokās ša vārda pilnā nozīmē. Jau pirmās 1906. g. janvāra dienās, kad vēl sodu ekspedīcijas izdarīja savas pirmās „operācijas“, progresīvo saimnieku laikraksts „Baltijas Vēstnesis“*), kā Pēteris atteicās no Kristus, noliedza kuŗu katru saimnieku līdzdalību revolūcijas cīņās, tādējādi gribēdams atpestīt no muižniecības atriebības bārdzības taisni tos, kuŗi pirmie jūta 1905. g. revolūcijas iekarojumus. „Baltijas Vēstnesis“ rakstīja: „Mēs esam pārliecināti, ka mūsu tautas kodols un sevišķi saimnieki uz laukiem nav un nevar būt nemieru piekritēji, tāpēc ka ar nemieriem līdzī apdraudēta arī viņu manta un dzīvība. Ja viņi kur piedalījušies, kā par piemēru pagasta valžu (baidās pat rakstīt — rīcības komiteju) vēlēšanās, tad tas noticis zem draudu, terora vai acumirkliņa apjukuma iespaidiem.“

Kas baidīja tik lielā mērā mazgruntniecību? Kāpēc jau laikus vajadzēja viņas laikrakstiem „nokratīt“ no kājām revolūcijas pīšļus un sākt runāt par draudiem, teroru u. t. t.? — Izskaidrojums var būt tikai viens: arī progresīvai mazgruntniecībai nekas nebija pretim izlīgt ar muižniecību un, vainu uzkrājot kalpiem, pārmācīt pēdējos. Citādu izskaidrojumu nav.

Saimnieki bija atkal pirmie, kuŗi, sodu ekspedīcijām trakojot, atjaunoja šķiru cīņu uz laukiem. Saimnieki arī no savas puses ņēmās pārmācīt kalpus: vilcinājās ar derēšanu, mēģināja nosist

*) „Baltijas Vēstnesis“, 1906. g. no 7. janv.

algas u. t. t. Piemēram, no Jelgavas apkārtnes ziņo:*) „Uz laukiem darba algas krīt, vai labāki sakot, neviens saimnieks negrib īsti gada kalpus ligt, grib palikt uz algādžiem, lai nebūtu jābaidas no lielajiem zaudējumiem streikojot.“

No Jaunpils ziņo:**) „Pat kalpus neviens jaunpiliets nav derējis. Pēdējo apstākli mūsu saimnieki pamato uz bailēm, ka pēc zaldātu aiziešanas neizceļoties jauni nemieri ar senākām sekām, tas ir, ka kalpi jāalgo būšot, bet strādnieku nebūšot — pa mītiņiem vien dzīvošot.“

Turpat līdzās tamlīdzīgiem ziņojumiem mēs sastopam korespodences, kuŗās tiek norādīts uz šķiru pretišķību pieaugšanu. Par to runā visa prese puslīdz vienbalsīgi. Reakcionārā „Rīgas Avīze“ (***) šķiru antagonismu izskaidro ar „teroru“: „Terors iesakņojies viszemākās ļaužu masās, mūsu gājējos un vaļeniekos, tādā mērā, ka to grūti iedomāties. Z.-d. visvarenībai ir tik liels svars, ka no kādas uzstāšanās no mūsu mazgruntniekiem šimbrīžam nav ne jausmas.“

Ja iz Veinberga vārdu virknejuma atmetam tā parastos denunciacijas elementus par teroru un visvareno z.-d., tad pamatos ziņojums tomēr pareizs. Šķiru antagonisma pieaugšanu un paasināšanos pastrīpo tanī pašā laikā arī citas avīzes. Piemēram, no Svirlaukas un apkārtnes (Kurzeme) lasam:****) „Tagad te nomanams stiprs antagonisms (nāids) starp kalpiem un saimniekiem. Kas vainīgs? „Rīgas Avīzes“ domu biedri īsi atbild: z.-d. sakūdījuši kalpus, sasolījuši tiem lielas algas u. t. t. — Neviens nenoliegs, ka pie mums šis laids bij nomanams jau pāris gadus atpakaļ. Kas

*) „Latvija“, 1906. g. no 7. febr.

**) „Pēt. Lapa“, 1906. g. no 1. marta.

***) „Rīgas Avīze“, 1906. g. no 16. apr. Vēstule no Vestienes.

****) „Pēt. Atbalss“, 1906. g. no 7. aprīļa.

gan nezinās, ka pie mums saimnieks mēdz skatīties uz kalpu, kā uz zemāku radījumu. — Antagonisms starp kalpiem un saimniekiem sasniedzis visaugstāko pakāpi.“

To pašu pastiprina z.-d. puslegalais laikraksts „Patiesība“*), rakstīdams, ka reakcija bez visa cita paātrinājusi šķiru nodalīšanos, diferencešanos uz laukiem, nostādīdama laukstrādniekus iepretim sīkgruntniekiem un muižniekiem, tā parādīdama tos par patstāvīgāko un darbīgāko sabiedrības daļu. Ja arī sīkgruntnieki izlīgtu ar muižniekiem un listu zem viņu jūga, laukstrādnieki nebūs apmierinami ne ar zemes gabaliņu pārdošanu kroņa mežos, ne provincialpadomēm, ne tautskolu inspektoru konferencēm. Viņu prasības pieaugs un tās spiedīs arī mazgruntniekus aizstāvēt tiesības iepretim muižniecībai. Ar laukstrādniekiem Baltijas lauku dzīvē gaidams nākotnē visdzīvākais ferments jeb raugs, kas neļaus iemigt iedzīvotāju masai. Jau tagad gara stāvoklis ir taīs apgabalos vīsmošāks, kur visplašāki organizēts lauku proletariats.

Uz krasu šķiru pretešķību pieaugšanu norāda arī kāds cits Latvijas agrāko apstākļu pazinējs: 1906. g. kontrrevolūcijai sekoja visai stipra šķiru pretišķību paasināšanās starp kalpiem un saimniekiem. To noteikti uzsvēra Latvijas z.-d. str. partijas 1907. g. pavasara konferences rezolūcija.

Šķiru antagonisma pieaugšana jo plaši tiek pārrunāta arī reakcijas gadu z.-d. ilegalā presē. Pievedīsim dažus izvilkumus: „Šķiru pretišķības tika slēptas līdz šim zem kopīgas kārtu segas. Kā vieni, tā otri pieder pie zemnieku kārtas! Abi apkrauti visādām nastām un klausiēm. Kāmēr viss gāja pa vecam, tikām vecās tenkas, ka „mēs visi latvieši — brāļi savā starpā“, atrada ik uz soļa dzirdīgas ausis. — Tagad vecie kārtu iežogojumi

*) „Patiesība“, 1906. g. nn 10. oktobra.

irst un drūp. Revolucionārā proletariata brašais spars gāzis jau drupās muižniecību. Tās atpakaļnākšanai netic neviens. Tādēļ arī pelēkie baroni sāk justies daudz pārāki par saviem „tautas brāļiem“ kalpiem. Tie sāk daudz pilnīgāk apzināt savas šķiras intereses un to pretišķības — kalpu intereses. Tie redz, ka kalpi prasa ne tikai politiskas tiesības vien, bet arī isāku darbdienu, lielākas algas, labāku uzturu u. t. t.“ *)

Un tiešam, mēs jau redzējām, ar kādām gavilēm un līgsmību mazgruntniecība apsveica revolucijas pirmās uzvaras. Lielais vairums no viņiem brauca šķūtīs u. t. t. Bet tiklīdz tiem likās skaidri, ka muižniecības vara satriekta, saimnieki meta kažokam vilnu uz otru pusi un atņirdza zobus pret revolucionāro lauku proletariatu — pret kalpiem.

Lauku buržuazija sāka nožēlot „grēkus“ līdz ar pirmām sodu ekspedīciju flinšu zalvēm. Turpat „Cīņa“ mēs atrodam pārmetumus: „Nodevība izplēšas tādā plašumā, kā vēl nekad. Trenkātie, vajātie brīvības kareivji neatrod vairs mājvietas agrāko draugu mājās. Beidzot nāk balsošana. Salasas saimnieki un kalpu desmitnieki un izbalso revolucionāros kalpus.“ **)

Tanī pašā laikā mēs novērojam uz laukiem vēl vienu interesantu parādību. Salīdzinot ar agrākiem gadiem, mainas lielā mērā z.-d. lauku organizācijas: saimnieku skaits sašļūk, bet toties kalpu skaits vairojas. Saimnieki maz pa mazam atraujas no organizācijām, baidas apmeklēt sapulces. No otras puses, kalpi izrāda neuzticību pret saimniekiem un rauga no tiem atdalīties. ***)

Kādā citā „Cīņas“ numurā ****) tiek rakstīts,

*) „Cīņa“ 1906. g., no 18. marta (№ 28.)

**) „Cīņa“ 1906. g., no 18. marta (№ 28.)

***) Turpat 1907. g. no 25. maija (№ 74.)

****) Turpat 1907. g., no 20. febr. (№ 64.)

ka dažās vietās, kur nesen vēl z.-d. organizācijas sastāvēja gandrīz vienīgi no saimnieku dēliem, tie negribot ņemt revolucionāru lapiņu ne rokā, turpretim kalpi, kuņi bijuši tur taisni piemirsti (Valmieras, Ventspils apr.), parādot dzīvu interesi pret z.-d. literatūru, neskatoties uz represijām, un aizvienam ciešāk pieslienoties z.-d. organizācijām. Turpat tiek no Madlienas organizācijas pievesti fakti, ka kalpi pieņemot lēmumus nestāties kopējos z.-d. pulciņos ar saimniekdēliem.

Dažus gadus vēlāk šķiru antagonisms vēl vairāk pieaug. „Cīņa“ *) noteikti pastrīpo, ka pelēkie baroni topot ar katru dienu reakcionāri un visu savu žulti izgāžot uz z.-d. organizācijām, tāpēc ka pēdējās uzstājoties par laukstrādnieku stāvokļa uzlabošanu. Zem štiku apsardzības tie nonākuši pat tik tālu, kā piemēram, Piebalgā jau galīgi sabrāļojušies ar Ģildes pagraba Frici (tā toreiz tika saukts Fricis Veinbergs), bet Skrīveros un Aizkrauklē tie stiepjot ar strazņiku palīdzību savus strādniekus uz policijas moku kambariem, kad tie uzstājoties par savām cilvēciskām tiesībām.

Tā maz pa mazam z.-d., kā strādnieku partijai, krasi pretim nostājas saimnieki, 1905. g. cīņu biedri, kuņi „savus grēkus“ izpirkuši ar naudu (Vidzemē — Skrīveros, Kurzemē — Tukuma apkārtnē u. t. t.), provocē savus kalpus par 1905. g. notikumiem, ja tie uzstājas daudz maz patstāvīgāki. **)

Kā viens no iemesliem šādai saimnieku rīcībai minams sodu ekspedīciju draudi, reakcijas laikmeta šausmu apstākļi uz laukiem, piemēram, notikumi Drustos 1906. g. vasarā un citi tamlīdzīgi. Tāpat kā visa Latvijas buržuāzija terorizēta bija arī mazgruntniecība, tās revolucionārakie elementi, kuņi

*) Turpat 1908. g., no 15. jūlija (№ 97.)

**) „Cīņa“, 1908. g., no 15. maija (№ 94.)

1905. g. revolūcijas dienās ar lielāko pašreizējā bij piedalījušies revolucionārā kustībā. Bet tas bij tikai viens iemeslis — galu galā visniecīgākais.

Pa daļai mazgruntniecības progresīvāko elementu naids pret revolūciju izskaidrojams arī ar to, ka revolūcija prasīja tik daudz upurus un līdz ar reakcijas uzplūdu laikmetu nevienam vien revolucionārās kustības dalībniekam likās, ka uz priekšdienām nav vairs ko cerēt, ka revolūcijas spēki sakauti uz laiku laikiem.

Viena daļa no mazgruntniekiem - saimniekiem, kuŗi bij ņēmuši aktīvu dalību revolūcijā, savu aiziešanu no revolucionārās kustības motivēja ar to, „ka revolūcijas dzenošie spēki esot pilnīgi iznīcināti: partija provocējuse lauciniekus uz aktīviem soļiem, bet pate pilsētās neesot nekā darijuse“ *). Bet tā jau bij tikai aizbildināšanās.

Viens no galvenākajiem iemesliem bija tas, ka saimnieki atkal sāka baidīties par savu ādu. Revolūcijas cīņās pret kopējo ienaidnieku uz brīdi tika aizmirstas šķiru pretešķības, kas jau pirms 1905. g. bij sasniegušas diezgan augstu pakāpi. Reakcijai sākoties tomēr likās redzams diezgan skaidri, ka muižniecības vara ir tomēr lausta. Turpretim kalpu šķiras apziņa izauguse. Sapulcēs jau šur tur sāka pārrunāt jautājumu par savstarpējām kalpu un saimnieku attiecībām. Kalps prasīja dzīves un darba apstākļu uzlabošanu. Priekš saimnieka tas nozīmēja atteikties no savām priekšrocībām un saimnieciski just, ka ar kalpu algas paaugstināšanu tukšāks paliek arī naudas maks. Kāmēr kalps savas prasības grieza pret muižnieku, tikmēr saimniekam nebija nekā daudz ko iebilst, bet tiklīdz prasības tika uzstādītās arī pret viņu pašu, šķiru „sadarbība“ sāka svārstīties, un vēl jo sevišķi pēc tam, kad muižniecības saule likās norietam. Tā no jauna uzliesmoja šķiru antagonisms un no revolucionāriem saimnieki

*) „Cīņa“ 1907. g. no 31. decembra (Nr. 92).

palika par reakcionāriem — pelēkiem baroniem. Priekšā gan vēl stāvēja kopējā cīņa pret patvaldību, vācu muižniecības varas atliekām, bet šo cīņu jau katra šķira sāka saprast, izejot no savu interešu viedokļa.

Šķiru cīņas uzliesmošanu novērojam arī lielā mērā jau otrās domes vēlēšanās, kurās ņēma dalību arī z.-d. 1907. g. z.-d. lauku organizāciju konferencē*) ziņojumos no vietām atzīmē, ka uz laukiem aizvienam vairāk un vairāk differencejas kalpi no saimniekiem un pat jau bagatākie saimnieki no nabadzīgākiem. Šī šķirošanās ļoti spilgti parādījās vēlēšanās. Tā kādā Valmieras apr. pagastā saimnieki tādēļ vien izgāzuši cauri darba grupas uzstādīto kandidātu, ka tas esot zocialists, tā tad privatīpašuma apkaŗotājs. Turpat Valmieras apriņķa vēlēšanās melnsimtnieku saimnieku grupa no 24 cilvēkiem bija cieši noslēguse bloku un balsoja pret katru progresīvu kandidātu. Malienā dažos pagastos melnsimtnieki — bagātie saimnieki bija izveduši cauri valsts domes vēlēšanās savus kandidātus (Ļaudonas-Odzienā). Tukuma apriņķī saimnieki iepriekšējā vēlēšanu sapulcē pieņēmuši rezolūciju, ka viņu izvēlētie nedrīkst prasīt valsts domei pēc Sātversmes sapulces un demokrātiskas republikas.

Še jau mēs vispāri redzam, kādā mērā „pelēkais barons“ zem reakcijas iespaida savos uzskatos gājis uz labo pusi.

* * *

1905. g. revolūcija ne ar ko neatvieglināja grūto kalpa dzīvi. Reakcijas gados stāvoklis palika vēl sliktāks. Tā 1908. g. Latvijas z.-d. lauku organizācijas V. konferencē visi konferences dalībnieki aizrāda, ka lauku proletariats tiek ekspluatēts vislielākā mērā: algas mazas, darba laiks pārāk ilgs, nenoteikts un pilnīgi atkarajas no lielkungu un pe-

*) „Cīņa“ 1907. g. no 20. februara (Nr. 64).

lēko baronu žēlastības. Tādos apstākļos strādnieki panikstot miesīgi un garīgi*).

Pakavēsimies taisni pie konkrētiem kalpa dzīves apstākļiem. Lūk, kādas muižas kalpa parakstītais kontrakts**): „No Jurgiem līdz Miķeļiem par dienu dabū 45 kap. — par ziemu 30 kap.; brīvs dzīvoklis, malka pašam jāpērk, t. i. jāpiecērt, jāsamaksā celma nauda un pašam ir ar savu zirgu jāpieved. Visi lauku darbi uz gabala. Vienā dienā jāzar 2 pūrvietas ar 2 zirgiem un vienlemeša arklu, un 7 pūrvietas ar 4 lemešu arklu, ar federēcēsām — 12 pūrvietas. Ar 4 zirgiem un vienkāršiem „dzelzu egļiem“ par dienu jānoecē 40 pūrvietas. Agrāk šie darbi bij nenoteikti; cik spēja strādāt, tik bij labi: noecēt ar 4 zirgiem 40 pūrvietas ir kas ārkārtīgs. — Tad pūrvietā labības jānopļauj, jāsakrauj un jāsanes šķūnī par 1 rbl. Par siena pļavas pūrvietu dabū 1 rbl., bet jānocērt visi krūmi, kas tur atrodas. Ja to neizdara, tad dabū tikai 75 kap. — agrāk par to pašu darbu maksāja vairāk, bez tam dabuja deputatu, brīvu malku un vēl šo to. Tad nāk tas trakākais: ja kalps saslimst un nevar iet pie darba, tad katra diena tiek atrēķināta trīsreiz tik daudz, cik tas saņem vesels būdams, t. i., vasarā 135 kap. un ziemā 90 kap. Bērnus par 10 gadiem vecākus nav brīv pie sevis turēt, bet ja tādus grib turēt, tad no muižas uz to žēlīgāko jāizlūdz atļauja un jāmaksā par katru atsevišķi“.

Lasot šo dokumentu slienas mati stāvus. Liekas ka ko trakāku gan laikam divdesmitā gadu simtenī maz kas varēs izgudrot. Tas jau desmitām reižu sliktāks kā kļaušu laiku dokuments, kurā atzīmētas visas kungu tiesības uz savu dzimtcilvēku.

Ne labāka bij kalpu dzīve pie saimnieka. Par

*) „Cīņa“ 1908. g. no 15. jūlija (Nr. 97).

***) „Nēvas Viļņi“ 1907. g. no 13. februāra. Ziņojums no Cēsaines.

libniekiem, nodevējiem un visiem citiem, kas sniedz palīdzības roku vācu junkuriem viņu atriebības darbā. Vairāk leģendara nekā faktiskā aizvienam tiek tēlota meža brāļu cīņa pret vācu muižniecību un tās pabalstītājiem. Pats šis reakcijas laikmets ir šausmu pilns un leģendarie revolūcijas cīnītāji, kuŗu dzīvība katru mirkli karajās dziedziņa galā, pārak tuvi un miļi, bieži vien fantastiski, lai pie viņiem pieliktu dzīves tiešamības mērauklu. Un taisni tāpēc šis laikmets vismazāk vēsturiski apgaismots. Leģendarie meža brāļi un to varonīgās cīņas klāti ar fantastikas plivuru, kuŗš neļauj pietiekoši gaiši redzēt drausmu dienu varoņu darbus, to nozīmi, kā arī ēnainās puses, kuŗas savā laikā tika no reakcionāriem izmantotas, lai leģendaros meža brāļus kompromitētu.

Parasti tiek domāts, ka 1905. g. revolūcijas cīņas izbeidzas līdz ar soda ekspedīciju darbības iesākšanos. Daudzi revolūcionāri aizbēga, daudzi krita sodu ekspedīciju rokās un tika nošauti, pakārti. Latvijā iestājas uz brīdi nāves klusums. Tāds ieskaits ir maldīgs un nepareizs.

Nevar būt divu domu, ka soda ekspedīciju darbība bija sķēps revolūcijas sirdī. Bet tas nenozīmē, ka revolūcijas ķermenis tūliņ sastinga un neraustījās konvulsijās. Pārmeklējot reakcionārā laikmeta materialus, mēs redzam, ka nomierināšanās nebūt neiestājās ar sodu ekspedīciju pirmajiem lielgabalu šāvieniem. Pagastos, atsevišķos novados revolūcijas dzirksteles kvēloja joprojam un nodzisa tikai tad, kad melnā reakcijas nakts ietina Latvijas kalnus un lejas melnā liķu segā, lai no jauna iedegtos gaisās liesmās, kad pēc drūmās šausmu nakts rītos parādījās pirmās gaismas švītras.

Revolūcijas brīvības dienas radija brīvāku garu arī latviešu zemniekā. Šo brīvības garu vienā — divās nedēļās nevarēja nomākt arī sodu ekspedīciju priekšnieku asiņainā roka. Tikai ar lielu bārdzību

zemniecība tika piespiesta paklausīt sodu ekspedīciju rīkojumiem. Reakcionarās avīzes ne par velti žēlojās par nepaklausību. „Latvija“ ziņo no Stukmaņiem: uz 26. decembri izlaisto apkārtrakstu, ka jāierodas visiem pagasta locēkļiem ar ieročiem, kam tādi būtu, kā arī bez ieročiem pagasta namā, ļoti maz bij ieradušies; uz atkārtoto uzaicinājumu tāpat. Tāda nepaklausība radija ļaunas sekas: notiek kratišanas, apcietināšanas, māju dedzināšanas u. t. t.*).

Nepietiek ar nepaklausību vien, tiek atriebta arī kritušo asinis. „Galvas Pilsētas Avīze“ raksta: dažās vietās zemnieki pēc tam, kad zaldāti pabeiguši savus varas darbus pie revolucionariem, paši nosodot spieģus un nodevējus. Bēnes tuvumā vairāki barona spieģi nošauti un viņu mitekļi nodezīnāti**). Par spieģu nogalināšanu ziņo citi laikraksti no Skrīveriem — nošauts pagasta vecākais Krūmiņš, par ko pagasts tika sodīts ar 3000 rbļ. soda naudas, nošauts Vezetas muižas īpašnieks, izlaupīts un nodezīnāts no „dumpiniekiem“ Vestienas Kālu krogs, 30. maijā ap plkst. 12 dienā izlaupīts Krapes pagastā Stāķu monopols no 4 apbruņotiem vīriem, pudeles sasistas u. t. t.***).

Sevišķi krogu un monopolu dauzīšana nāk spēkā 1906. g. vasarā soda ekspedīciju darbības pašā trakumā. Par to ziņo: Cēsu apriņķī uzbrukumi monopoliem un krogiem, kuŗi pagājušā rudenī uz iedzīvotāju vispārīgu vēlēšanos tika slēgti, bet tagad atkal atvērti, notiek diezgan bieži. Naktī uz 4. aug. izdarīts uzbrukums Jumurdas Sarkanģalvju krogam; krogam tika pielaista uguns, bet to izdevās nodzēst.****) Turpat no Vestienas: krogi un monopoli pie mums tiek iznīcināti citi pēc cita.

*) „Latvija“ 1906. g. no 3. janvara.

***) „Galvas Pilsētas Avīzes“ 1906. g. no 13. janvara.

****) „Tēvija“ 1906. g. no 14. janvara.

*****) „Tautas Tiesības“ 1906. g. no 11. augusta.

No Lielās muižas: ap Jāņa dienu mūsu apkārtnē tika demoleti beidzami krogi — Lauberis „Šmaidis“ krogs un Ozolmuižas „Vērsītis“. Katrā vietā izdauzīti logi, atņemta nauda un pie nāves soda aizliegts tirgoties ar reibinošiem dzērieniem. Krodzinieki paklausa.

No Vietalvas Odzianas ziņo: naktī uz 23. sept. no nepazīstamiem „revidentiem“ slēgts Odzianas muižas krogs un Vietalvas Lejas krogs. Uzbrucēju bijis līdz 10 labi apbruņojušos cilvēku. Pudeles sadauzītas. Aizliegts kroģēt.)*

„Nēvas Viļņi“ **) ziņo, ka Lubānes un apkārtnes krogos dežurējot zaldātu patruļas, lai atbaidītu dumpiniekus no krogiem un tādā kārtā nodrošinātu netraucētu žūpošanu.

Revolucionaru darbība izplešas arī tālāk. Tiek izplatītas proklamācijas, atņemti pag. namos savestie ieroči, dedzinātas grāmatas. Tā „Latvija“ ziņo: ***) Annas muižas pag. namā nodotos ieročus apbruņojusēs banda nolaupija; tas pats notika arī Bīkstos. Lestenes mācītāja muižā apbruņota banda sadedzināja baznīcas grāmatas u. t. t. To pašu lasām no Valtaikiem „Tautas Tiesībās“.

No Birziem (Kurzemē) raksta: ****) Febr. pēdējās dienās Biržu pag. locekļi sanesa pag. namā viņiem no ģenerālgubernatora uzlikto kontribuciju — 1000 rbļ. un 500 rbļ. par baronam aplaustiem telefonu stabiem. Nauda tika kārtīgi kvītēta un noglabāta pagasta naudas skapī un pie pag. nama durvim tika nostādīti 6 apbruņoti „stražņiki“. Naktī ieradās bars bruņotu revolucionaru, apcietināja un atbruņoja stražņikus, paņēma naudas skapī noguldīto naudu, ap 500 pasu blankas, štempeles un aizgāja.

*) „Tautas Tiesības“ 1906. g. no 3. okt.

**) 1906. g. no 6. febr.

***) 1906. g. no 8. febr.

****) „Cīņa“ 1906. g. no 7. marta (№ 26.)

Laiku pa laikam arī baznīcās parādās no 1905. g. vasaras pazīstamie revolucionāri, un reakcionārās avīzes nevar vien tikt gudras, no kurienes šie ļaudis varot celties, un „Latvija“, „Tēvija“ un citas ieteic nevilcināties un pēc iespējas ķert vainīgos un nodot „likumīgai“ tiesai.

Neskatoties uz sodu ekspediciju briesmīgo rīcību, tiek noturētas arī masu sapulces, kurās pārrunā par degošiem dienas jautājumiem. Par tādu masu sapulci, piemēram, ziņo z.-d. ilegālais laikraksts „Arājs“ no 24. jūl. 1906. g. (Nr. 1.) no Tukuma apkārtnes.

1906. g. rudenī laikraksti ziņo par rekrūšu nemieriem. Rekrūši dzied revolucionāras dziesmas, uzvedas izaicinoši pret policiju, kas liecina, ka nekāds kaŗa stāvoklis un lauku kaŗa tiesas nelīdz. *)

Tiek konstatēts pat šāds fakts, Liel-Sesavas pag. pilna sapulce vienbalsīgi nolēmj: 1) griesties pie valdības ar lūgumu, lai atceļ kaŗa stāvokli; 2) lai tiktu dota amnestija visiem politiskiem; 3) lai reformas tiktu bez kavēšanās ieviestas, 4) lai valdības iestādēm nodotos ieročus iedzīvotājiem atdotu atpakaļ vai samaksātu viņu vērtību. **)

Kaŗa spēka nodaļu priekšnieki un vietējā policija — uradņiki un prīstavi pieliek visas pūles, lai revolucionāri tiktu izķerti un pret viņu darbiem saceltu kājās visus pag. iedzīvotājus. No Aizkraukles ziņo: ***) „Mūsu uradņiks paziņoja, ka pēc ģenerāļa Vendta pavēles katrā mājā jāierīkojot norunāta saziņošanās zīme, — jāturot gaisā izcelta nodarvota muca un gadījumā, ja parādītos kāds „zocilists“, tad minētā muca jāaizdedzina un kaimiņiem, kuŗi ierauga mucu degot, jādara tas pats. Tā tad nedaudz minūtēs visi pag. iedzīvotāji zinās

*) „Pēt. Av. Cīņa“ 1906. g. no 17. nov.

**) „Mūsu Laiki“ 1906. g. 19. jūnija.

***) „Pēt. Atbalss“ 1906. g. no 4. jūlija.

par dumpiniekiem un ar to zocalisti būšot aizbiedēti.“

Nomierinātāju statistika klusē, cik sādā ceļā zocalisti aizbaidīts, bet jāšaubas, vai jel viens zoclists ar mucas palīdzību ir ticis nošauts vai sagūstīts. Pārāk vēl masas bij revolucionaras, lai klausītu policijas kvekšķiem, bet paši tie ar savu palīdzību, kaut vai ar pašiem drakoniskākiem līdzekļiem nebij spējīgi iznīdēt un iznīcināt revolucionarus.

Plašās zemniecības masās glabājās zināma godbijība pret brīvības cīņām un kritušiem varoņiem. Krišu kapi — lūk piemiņa, kuŗa katru mirkli atgādināja varoņigo cīņas laikmetu. Progressivos laikrakstos 1906., 1907. g. mēs nereti lasām šādus ziņojumus: *) Sāk zaļot ezera lejas, ar zaļu mauru klājas Klosterkalns, nāk pavasars par asinīm laistīto leju... Ir apdzijušas ložu urbtās ābeles un priedes, ir apsveķojuši krusti Antīņu eglēs, — tik neapaugušas stāv varoņu kapu kopas, stāv kā dzeltenas mālu kaudzītes... Gan jau ir tie apaugš... Bet vai apaugš arī atmiņa par šiem asinsdarbiem? — jūs domājat — apaugš? — Nē! Mūžam tie dzīvos, kaut smiltis tos klāj!

Sodu ekspedīciju sistās brūces bij pārāk dziļas, brīvības kustības dienas pārāk spilgtas un aizraujošas, lai varoņu kopas varētu tikt aizmirstas kaut vai sodu ekspedīciju šausmu darbu laikmetā.

* * *

Nepareizi še būtu neminēt tā saucamos meža brāļus, kuŗu rīcība ne mazumu revolucionaras vīrišķības piedeva plašām tautas masām. Ar meža brāļu vārdu saistas daudzas 1905. g. leģendas, bet nav noliedzama arī meža brāļu varoņība un revolucionarā pašai dziedība.

*) „Progress“ 1907. g. no 16. maija (no Talsiem).

No kā vervejās šie meža brāļi, kas tos spieda palikt par meža zvēriem, kuŗi tika dzenāti un vajāti dienām un naktīm? Trakojošā reakcija ar neredzētu bārdzību ķēra un kāva meža brāļus, reakcionari — tautiskā prese tos sludināja par negodniekiem, zagļiem, slepkavām, laupītājiem.

Pievedisim še dažus izvilkumus iz kāda meža brāļa vēstules, kuŗā šis meža brālis pastāsta, kādā ceļā viņš tapis par tādu. Tas raksta: Viņa nelaime bijuse tā (kā to cienģtēvs un muižas kungs paziņojis viņa sievai), ka viņš brīvības dienās sasaucis (ar policijas atļauju) mītiņu, kuŗā spriests un lemts 1) ka muižai esot tāpat jātaisa ceļi, kā saimniekiem, 2) ka muižai tāpat esot jāsūta pasti priekš zaldatu un policistu vadāšanas, kā saimniekiem, 3) ka muižai tāpat jāpiedalās pie pagasta maksām, kā saimniekiem, 4) ka skolās esot mācama arī latviešu valoda, 5) kā mācītājs ievēlams no visas draudzes, 6) kā zaķus varot šaut katrs uz sava īpašuma, 7) ka katrs uz sava īpašuma drikst taisīt sudmalas, vilnas kārstuves u. t. t. — Hier liegt der Hund begraben! — še slēpjas Baltijas asiņaino lietu pamats: muižniekiem tāpat kā saimniekiem, lielkungiem kā mužikiem, baroniem tāpat kā bauriem — saka autors un piemetina: tas ož pēc brīvības, brālības, vienlīdzības. Tāļak: Manas mājas dega, mājas, kuŗās mans tēvs, tā sakot ieplēzdamies mežā un atmatā un pie tam kungam maksadams ap 40 rbļ. par pūrvienu, bij zaudējis savus spēkus un veselību un caur to agrak ticis kapā; kuŗās es jau gadus 30 saimniekodams un ar trūkumu kaudamies biju tiktālu uzlabojis un ēkas sabūvējis, ka nu būtu varējis mierīgi savu mūža vakaru nodzīvot. Te lūk viņas nodedzina, nodedzina par to, ka centos pēc brīvības, vienlīdzības un brālības u. t. t.

Tas pats meža brālis izsamisis raksta tāļak: Lūk, tā šie godģgie nonāk „negodģgo“ rindās, to

rindās, kuņiem nav vietas tagadējo cilvēku sabiedrībā, kuņiem jāmīnājas starp zvēriem, uz kuņiem tiek izriekotas tādas pat medības, kā uz meža zvēriem, priekš kuņiem tiek dresēti tāpat muižnieku suņi, kā priekš zaķiem. Kas japārcies šiem no sabiedrības izdzītiem locekļiem, šiem meža brāļiem, mūžīgi vajātiem un tramditiem, no „goda“ policistiem, piespiesti aukstākā ziemas salā mitināties zem klajām debesīm, ciest badu vaj grauzt sasalušo koku zariņus, — to gan zina vienīgi paši meža brāļi. — Pamodos, kad saule patlaban nāca augšā, sākdamā spīdet lielo koku galotnēs. Uguns pusē miesa vēl silta, bet otra puse bij apsalusi ar ledu, kas pie katras kustēšanās grabēja kā skārds. Caur roku un kāju dauzīšanu raudzījām kaut cik sasildīties, uguni kurt vairs neuzdrošinājāmies, jo bij sagaidāms, ka zaldāti tiks uz mežu sūtīti mūs medīt.*)

Savā ziņā šī vēstule ļoti raksturīga. Viņa rāda diezgan izplatītu meža brāļa tipu, kurš nav nekāds revolucionārs pēc savas pārliecības, bet palicis par tādu revolūcijas laikmetu pārdzīvotāms un ņemdams dalību vienā, otrā cīņā pret vācu muižniecību. Pilnīgāku meža brāļa izskaidrošanu dod „Cīņa“**): „Meža brāļi ir vajāti miliči, strādnieki, ricības komitejas locekļi — visi, kas gāja brīvības cīņā. Daudzreiz viņu teoretiskie uzskati vēl nav pietiekoši noskaidroti, dažiem trūkst iepriekšējās sagatavošanas.“

Ar vārdu sakot, meža brāļi vervejas no visdažādākiem elementiem, kuņi nebij paspējuši aizbēgt, vai kuņi baidījās rādīties atklātībā, lai netiktu arestēti.

Sevišķi 1906. g. vasarā meža brāļu iespaids uz apkārtnes iedzīvotājiem liels un ne bez pamatiem reakcionārā prese žēlojas, ka meža brāļi esot

*) „Atbalss“. 1906. g. № 6. „Meža brāļa vēstule“.

***) „Cīņa“ 1906. g. no 7. aug. (№ 45).

uzmetušies par kakla kungiem un ieveduši jaunu verdzību: „Viņi izdod savas pavēles un ar brauniņu rokā gādā, kā viss tiktu uz matu izpildīts.“*)

1906. g. vasarā dažos Latvijas apvidos meža brāļi pat sastādīja savas organizācijas, ar saviem obligatoriskiem noteikumiem, centriem u. t. t. Vislabāk meža brāļu darbība izpaužas sekošos no tiem izdotos obligatoriskos noteikumos: 1) Neviena nedrīkst izpildīt nekādu policijas pavēli, kuŗa varētu kaut kādi kaitēt revolucionāriem. Vainīgiem būs jāatbild ar mantu un dzīvību; 2) kalpiem jāboikotē spiegi — saimnieki un saimniekiem jāboikotē spiegi — kalpi; 3) krogi un monopoli, kā arī slepenas dzertuves jāslēdz; 4) visas baznīcas jāslēdz, mācītāji, kuŗi tagad gāna brīvības cīnītājus, jānošauj; 5) atlaisto skolotāju vietas nedrīkst ieņemt, jāmaca skolās pēc jaunās programmas; 6) atlaisto un aizbēgušo muižu kalpu un arendatoru vietas jāboikotē; 7) pag. amatvīru pienākums pabalstīt un paslēpt no zaldatiem meklētos brīvības cīnītājus, pie kam tiem jārikojas saziņā ar vietejo z. d. organizāciju; 8) spiegi, huļigani un melnsimtnieki jāpublicē „Ciņā“ un proklamācijās, slepenas rakstītas draudu vēstules neatīt, bez organizācijas štempeles naudas nevienam nedot.**)

Meža brāļu iespaids bija nenoliedzams. To pat atzīst „Düna Zeitung“ rakstīdama, ka meža brāļiem esot jādod amnestija, vaj vismaz vieglāki sodi, lai tie spētu ar godīgu darbu maizi pelnīt, jo ne kaŗaspēks, ne policija nevarot aizsargāt iedzīvotājus no revolucionāriem — tiem uz laukiem vislielākā autoritate.

Meža brāļu ķeršanai dažreiz tika mobilizētas lielas partijas policistu. Lūk kā apraksta vienas tādas medības: naktī no 13. uz 14. nov. salasījās

*) „Latviešu avīze“ 1906. g. no 3. zēpt.

***) „Ciņa“, 1906. g. no 7. aug. (№ 45.) — „Madlienas centra obligatoriski noteikumi.

Rīgas 3. Maškavas priekšpilsētas rajonā 80 bruņotu vācu selbstšucnieku, 60 gorodovoju, 11 okolodočņiku un plkst. 12 naktī visi devās pristava un mežsarga S. vadībā. Pēdējais bija ceļa rādītājs un solīja novest lielo bandu uz Biķernieku mežu, tā saukto „Kauču silu“, kur uzrādīt milzīgu „meža brāļu“ lēģeri. Un tā viņi gāja 5 stundas līdz zināmai vietai, meklēja stundām ilgi un kad plkst. 11 posās atpakaļ, bija salījuši līdz ādai, noguruši, izsalkuši, bet neviena meža brāļa nebija redzējuši. Kāds namiņš mežā ticis izkratīts, viss mežs izostīts, apkārtejie purvaji izbradāti, tikai dzīvas dvasas nav atrasts.*)

Un ilgi vēl būtu Latvijas mežos mitinājušies meža brāļi un terorizejuši vācu junkurus un to pabalstītājus, ja pašu meža brāļu organizācijas nebūtu iznikušas pašas no sevis. Daudzi no meža brāļiem emigreja, daudzi aizlaidās zem cita vārda uz Krievijas tāļakiem novadiem, bet vēl vairaki soda ekspedīciju darbībai atslābstot ieradās tiesas priekšā un saņēma sodu. Tā iznīka citkārt diezgan liela organizācija, kuŗa gandrīz veselu gadu turpināja 1905. g. uzsāktu cīņu pret vācu muižniecību un ar ieročiem rokās cīnijās pret reakciju. 1906. g. rudens latviešu z. d. lauku organizāciju konference pieņēma jau rezolūciju, ka partijas organizācijām ar meža brāļiem kā tādiem nav vairs nekā kopeja un ieteic partijas centram tautai izdot uzsaukumu, kuŗā būtu paskaidrota meža brāļu organizāciju izcelšanās un izbeigšanās.**)

Šis solis izskaidrojams ar to, ka meža brāļu vārdu jau sāka piesavināties dažādi tumši elementi, kā hulīgani un laupītāji, kuŗi zem agrako meža brāļu maskas sāka piekopt no Latv. z. d. nosodītos uzbrukumus personām un īpašumam.

*) „Patiesība“ 1906. g. no 17. nov.

***) „Cīņa“, 1906. g. no 17. nov. (№ 57).

Tajā pašā rezolūcijā tiek teikts, ka z. d. biedri, kuŗi no policijas apstākļiem spiesti arī joprojam dzīvot un darboties ilegali, nebūt nav jakopo sevišķās meža brāļu organizacijās.

Ar to izbeidzās varonīgais un tanī pašā laikā leģendarais meža brāļu cīņas laikmets.

Latvijas lauki imperialistiskā kara priekšvakarā

(Kapitalisma iespaids zemkopībā.)

1. Kapitalistiskās liel- un mazsaimniecības uz laukiem.
2. Vidējās un sīksaimniecības.
3. Kapitalistiskās lauksaimniecības otrā puse — laukstrādnieku jautājums.
4. Pelēkais barons — reakcijas paudējs un balsts.

1. Kapitalistiskās liel- un mazsaimniecības uz laukiem.

1905. gada revolūcija satricināja vācu muižniecības varu pašos pamatos. Neskatoties uz gūto uzvaru, revolūcijas cirstās brūces Baltijas bruņinieci-
cības miesās bij pārāk dziļas un nāvīgas, lai varētu runāt par muižniecības ķermeņa agrāko spirtumu un veselīgumu. 1905. g. revolūcijas viļņi bij tie, kas deva 1917. g. revolūcijas devīto vilni, kuŗš nogremdēja pēdējās feudalisma atliekas un noska-
loja muižniecību kā netīrumu blāķi, kas gadu simteņus bij spiedis pie zemes tautas dzīvo miesu.

Notāļus lūkojoties pēc 1905. g. revolūcijas viss gan palika pa vecam. Muižniecībai nekādas privileģijas no revolūcijas netika atņemtas. Tiesiskā vara atrodas joprojām baronu rokās. Landtaga tiesības arī pēc 1905. g. paliek neierobežotas. Landtags ir vienīgā pašvaldības iestāde, kuŗa bauda pilnīgu vārda un rīcības brīvību no patvaldības iestādēm Baltijā. No 688 Vidzemes landtaga locekļiem tikai 1/9 (ap 60—70 cilvēki) ir nemuižnieki. Tie ir tās nedaudzās baltās vārnas — latvieši vai krievi — kas nopirkuši bruņinieci-
skās muižas un kas tādā ceļā ir ieguvuši pret dārgu samaksu (ap 50—100.000 rbļ.) tiesības ierasties uz landtagiem apspriest dažus jautājumus. Turpretim visos atbildīgos amatos — piemēram, landrātu koleģijās un konventu delegatos — var vēlēti tikai vietējās muižnieku korporācijas locekļus — matri-

kuletus muižniekus jeb fonus. Šinī ziņā muižniecības rektes paliek neaizskārtas.

Arī ekonomiski muižniecība liekas nav neko cietusi. Piemēram, brūži un alkoholisku dzērienu pārdošanas atrodas muižnieku rokās. Pēc speciālas anketes ziņām (Rīgas, Valmieras, Valkas un Cēsu) krogu, traktieru, bufešu u. t. t. uz bruņinieku muižu zemēm 1911.—12. g. ir 400, no kuriem tīrais ienākums (caurmērā pēdējo 2 gadu laikā) — 315.875 rbļ. Bruņinieku muižu alus brūžu 37, kuņi nodevuši 155.193 mucas alus, priekš kam patērēts 301.342 pudi miežu.

1900. g. Baltijā tika ieviests degvīna monopols. Par slēgtiem krogiem (patiesībā par muižniecības privilēģijām tirgoties ar reibinošiem dzērieniem un atvērt krogos) Baltijas muižniecība saņēma ap 7 miljoniem rbļ. par atņemtām tiesībām tirgoties ar degvīnu. Vēlākos gados muižnieki atkal atjaunoja krogus dažādu alus božu un traktieru veidā. Turpretim paši muižnieki cieši skatījās uz to, lai alus bodes netiktu atvērtas uz zemnieku zemes. Piemēram, 1910. g. janvārī Dobeles apr. reibinošu dzērienu pārdošanu turētāji saņēma no akcizes valdes cirkulāru, ka no 1. janvāra 1911. g. tiks slēgtas visas reibinošu dzērienu pārdošanas, kuņas atrodas uz zemnieku zemes. *)

1905. g. revolūcija neatņēma muižniekiem viņu rektes. Taisnība, patronāta, zvejas un medību tiesību problēmai nav vairs tās nozīmes, kāda tām piederēja 1905. g. priekšvakarā, bet muižniecība pie viņām turas joprojām. Asi joprojām stāv jautājums par ceļu klausām, kuņas par 95—99% gulstas uz zemniekiem un tikai 1 vai augstākais 5% uz muižniekiem.

*) Šo faktu pieved „Zemkopis“ no 3. marta 1910. g., piemētinādam: „Tā tad nākošā gadā minētā aprīnķi paliks tikai tie krogi, kuņi atrodas uz muižu zemi, tāpat kā tas bij priekš ļaužu apdzirdīšanas privilēģiju pārdošanas.“

Vietējās valdības iestādes nostājas joprojam muižniecības pusē un tulko visus likumus par labu muižniecībai. Piemēram, Kurzemes zemnieku lietu komisija no 24. dec. 1914. g. zem № 5460 dod šādu principielu paskaidrojumu.

„Izklausījusi savā sēdē 19. decembrī 1914. g. Popes saimnieka Friča Sprugevica sūdzību par pirkšanas kontrakta grozīšanu, gub. komisija atrada, ka mācītāja un baznīcas likumīgi noteiktās kļaušas, kas uzliktas zemnieku zemes gabalu īpašumam, ir jāatzīst par pilnīgi pielaižamu noteikumu un tādu, kas nekā nepareiza sevī nesatur.

Līdzīgā kārtā muižas īpašums uz likuma pamata paturā sev pēc kontrakta vienīgās medišanas tiesības uz pārdotiem zemes gabaliem, t. i. šī tiesība pieder muižas īpašniekam uz vietējo likumu 892. punkta pamata un nevar tikt pārnesta uz zemnieku zemi. Pie tādām pat sevišķu muižas īpašnieka tiesībām pieder degvīna dedzināšana un alus brūvēšana, kā arī krogu un šēņu atvēršana, kāpēc šajā daļā lūgums atzīstams par nedibinātu.“

Kā redzam, viss palicis pa vecam. Jaunas vēsmas izjūtamās tikai „paskaidrojuma“ otrā daļā, kuŗš skan tā:

„Kas turpretim attiecas uz aizliegumu būvēt fabrikas un dzirnavas uz zemnieku zemi, tad ievērojot, ka noteikumi par muižas īpašnieku sevišķām tiesībām (вотчинном праве), ierīkot un uzturēt dzirnavas, un aizliegums, pārnest šo tiesību uz zemnieku zemi ir aizliegti no 892. panta, un tādā ceļā šīs tiesības ir pieskaitītas vispārējām tiesībām, kas minētas 882. pantā un kuŗas pieder katram zemes īpašniekam, neatkarīgi no viņa kārtas, tā tad arī fabriku ierīkošana. Tāpēc ir jāatzīst, ka muižas īpašniekam nebij tiesības ievest pirkšanas kontraktā aprobežojumus par dzirnavām un fabriku ierīkošanu uz pirtās zemes.“*)

*) „Zemkopis“ № 19 no 13. maija 1915. g.

Ja mēs šo paskaidrojumu salīdzināsim ar paskaidrojumiem, kādi šinī pašā jautājumā tika doti no zemnieku lietu komisijam 1905. g. revolūcijas priekšvakarā, tad redzēsim, ka revolūcijas iespaids ir laidis saknes arī še. Bet tomēr muižniecības pamatprivileģijas — medības, zvejas, krogu un citas paliek neaizskaramas. Baltijā joprojam valda vācu muižniecības varenā roka, kuŗa pēc sava ieskata tulko vietējos likumus. Muižnieku zemes atsvabinātas no nodokļiem, kas jāmaksā no zemnieku zemēm priekš dažādām vajadzībām. Muižnieki neņem nekādu dalību skolu un citu pagasta iestāžu uzturēšanā. Pat sevišķi nodokļi, tā saucamās „riterschafts“ nomaksas, kas tiek maksātas no dālderiem priekš satiksmes un citām „labierīcībām“ — pa lielākai daļai un vai gandrīz priekš muižniecības (pasta zirgu un staciju uzturēšana), gulstas galvenām kārtām uz zemnieku zemēm. Tas jo sevišķi jūtams bij vecu vecai dālderu zistamai pastāvot, jo pateicoties tai privato muižu zemei 72°/o bij atsvabinātas no nodokļiem, kvotes tikai 8°/o, zemnieku — 31°/o. *)

*) Baltijas dažādos apvidos zeme dažādi novērtēta. Tā Kurzemē pēc desetiņām, Vidzemē — dālderiem, Sāmu salā pēc revīzijas rubļiem un Igaunijā pēc hakeniem.

Vidzemes savadā novērtēšanas zistema pastāvēja vēl no zviedru karaļa Kārļa XI. laikiem. Pēc toreiz izdotajiem likumiem (1687. g. un 1688. g.) dālderis nav vis mēraukla zemes plašuma mērišanai, bet ienākumu noteikšanai. Dālderis bij tāds zemes daudzums, kuŗš pēc visu zemes apstrādāšanas izdevumu atskaitīšanas dod peļņas vienu mucu rudzu viena dāldera vai 90 grašu (apm. 115 k.) vērtībā. Šādā kārtā toreiz novērtēja aramo un krūmu zemi. Tiklab zemnieku zemi, kā arī klaušu nodevas ierakstīja sevišķās pagastu vaku grāmatās, un divi ierēdņi, no kuŗiem viens dzīvoja Rīgā, otrs Tērbatā, raudzījās uz to, ka nepārkāptu minētās grāmatās ierakstītos noteikumus. Pļavas un sakņu dārzus atstāja toreiz bez novērtēšanas. Zemniekiem nācās par to izdarīt dažus „pakalpojumus“, kuŗu lielums nekad nebij noteikts, un caur ko zemniekus dažādi izmantoja.

Tāds zemes novērtējums pastāvēja līdz pat 1917. g. revolūcijai. 1804. un 1809. g. novērtēšanu papildināja ar to,

Arī ekonomiski muižniecība bij vēl spēcīga. Agrākie Vidzemes likumi noteica, ka bruņniecības muižām dibinoties vajag būt zinama daudzuma (900) pūrvieta derīgas zemes. Ja caur muižu zemes pārdošanu arī dažas muižas tika samazinātas un tādā kārtā pārvērstas par vienkāršām lauku muižām (Landesgat), tad tomēr muižnieki cieši vēl turās pie „savām“ muižām. Lūk daži dāti:

Muižu un viņu īpašnieku skaits 1915. g. Vidzemē.

(Rīgas, Valkas, Valmieras un Cēsu apr.)

Mācītāju muižu	61	
Kroņa „	34;	5 zemes un 29 meža gabali.
Bruņinieku muižu (vāciešu)	366;	3 atsevišķi zemes gabali un 1 lauku muiža.
Latviešu īpašumā atradās .	14 muižas	(43.603 pūrvietas)
Krievu „ „	17 muižas	(107.306 pūrvietas)
Poļu „ „	4 muižas	(64.299 pūrvietas)
Zemnieku agrarbankas	2 muižas	(2.996 pūrvietas)
Pilsētu	10 muižas	(106.524 pūrvietas)
Rīgas biržas komitejas	1 muiža	(1.997 pūrvietas)
—————		
Kopā	414 muižas	3 zemes gabali un 1 lauku muiža.

ka novērtēja arī sakņu dārzus un pļavas; krūmu zeme tika sadalīta sevišķās šķirās. Nederīgā zeme, ganības un meži tādējādi palika nenovērtēti pat līdz pēdējam laikam. Tā kā muižu zemē meži un ganības ieņēma vairāk kā $\frac{3}{4}$, tad dālderu nauda muižniekiem caurmērā iznāca daudz mazāka, nekā zemniekiem.

No tām muižniekiem pieder 50 muižas ar 170.477 pūrvietām. Ja mēs ņemam vērā, ka Vidzemēs muižu kopplatība bij, atskaitot kvotes zemes, 1.664.315 desetiņas, t. i. apmēram 4.992.945 pūrvietas, tad redzam, ka arī imperialistiskā kara priekšvakarā var teikt, ka muižas atradās gandrīz vai pilnīgā vācu baronu īpašumā un nemuižniekiem piederēja tikai niecīga daļa. *)

Pakavēsimies vēl pie Vidzemes. Ja no 1.664.315 desetiņām muižu zemes atskaitam 67.027 desetiņas, kuņas bij pārdotas zemniekiem, tad tieši baronu rīcībā atradās 1.597.288 desetiņas muižu zemes, no kuņas tikai apmēram 551.835 desetiņas tika lietotas zemkopības nolūkiem. Vēl jo interesantāku ainu, kā jau aizrādijam kādā no iepriekšējām nodaļām, novērojam Kurzemē. Tur joprojam mēs redzam vācu baronu „karaļa“ valstiņas — Dundagu ar 66.700 desetiņām, Popi — 46.500, Puzi, — 10.000, Puseniekus — 19.500, Ēdoli — 10.600, Zlēku — 13.900, Zūras — 14.900, Nurmuižu — 14.400, Kabili — 12.100, Stendi — 10.300 desetiņām**). Turpretim apstrādātie muižu lauki reti kad pārsniedz 200—300 desetiņas, ierēķinot aramo zemi ar piederīgām pļavām. Tā tad, no vienas puses mēs redzam veselas latifundijas, no otras samērā mazas saliņas aramas zemes. Arī kroņa zemes aizņem meži. Piemēram, no 874.416 desetiņām kroņa zemes Kurzemē 423 000 desetiņas meža.

Tādi faktiskie dati par zemes platību tā saucamās lielsaimniecībās. Kādu valodu šie dati runā?

*) Kurzemē skaitījās 570, Latgalē 315 muižas; visā Latvijā 1300 muižas. Muižu zemes kopplatība sniedzas pāri par 2 $\frac{1}{2}$ miljoni desetiņu. Šai škaitli neietilpst ne kroņa, ne mācītāja muižas.

**) Pēc 1905. g. vispārējās reģistrācijas Krievijā caurmērā muižām piederēja 26 proc. no visas zemes platības, Latvijā 48 proc., kopā ar Igauniju 54 proc. Vidējais muižas lielums Latvijā sniedzas pāri par 2000 desetiņām, Krievijā — 564 desetiņām.

— Vispirms to, ka vācu baronu latifundijas nav kulturēlas saimniecības ša vārda pilnā nozīmē. Viņas drīzāk atgādina vidus laiku feudalo kņazu valstiņas, nekā kulturelus centrus. Vienīgais, kas atzīmējas, tad tas, ka šīs latifundijās mēs varam nereti novērot diezgan kulturelu mežu saimniecību un tikai *). Lauksaimniecību kā tādu muižu milzu zemes gabali neveicināja un šinī ziņā baronu saimniecībām sākot no 1900. gadiem, kad sāka augstākā mērā attīstīties sīkgruntniecību saimniekošanas veidi, vairs nekādas nozīmes nebija. Muižu saimniecības paliek iepakāš pelēko baronu saimniecībām un ne tuvu nevar soļot līdz pēdējo attīstībai.

Muižniecība gan pieliek pūles, lai radītu kulturelas saimniecības. Lielās muižu platības tiek sadalītas pusmuižās jeb lopu muižās, kuŗās tiek vesta atsevišķa saimniecība. Kurzemē atrodas pāri par 900 pusmuižu, Vidzemē — 800, Latgalē ap 750 foļvarku**), nerunājot jau nemaz par dažādiem citiem zemes gabaliem, kuŗus muižnieki iznomā vai izdod uz pusgrauda.

Muižu saimniecības jau ilgi pirms 1905. g. bija kapitalistiska tipa saimniecības. Viņās tika nodarbinātas desmitiem tūkstošu laukstrādnieku armijas. Muižās ražotie produkti nāca uz tirgus, un vēl 60 līdz 70 gados ieņēma tur redzamu vietu. Kurzemes kvieši un Vidzemes rudzi un mieži, kas tika eksportēti caur Rīgu uz ārzemēm, bij pa lielākai daļai muižu saimniecībās audzēti. 80—90. g. muižu saimniecības sāk iet uz leju. 1905. g. muižas zemes noplicinātas un mazauglīgas. Pirmskaŗa gados muižas saimniecības jau tik tālu pakliduŗas, ka neraŗo

*) Vidzemē, piemēram, pastāvēja 118 īpaŗas muižu mežu saimniecības, nerunājot jau nemaz par tiem mežu gabaliem, kuŗus apsaimniekoja tieŗi no muiŗas.

**) Latgales forvarka caurmēra zemes platība līdzināŗas 50 desetiņām. Vidzemes un Kurzemes pusmuiŗa — 35 pūrvietām.

pat priekš sevis pietiekošā mērā maizi. Kā izņēmums būtu minamas tās muižas, kurās nodarbojas ar lopkopību. Bet arī šīs muižas labi ja tika cauri un tō īpašnieki pie tam nepiemaksāja. Muižu saimniecību nikuļošana bij par pamatu dažādām sīkpilsonisku partiju un grupu teorijām par mazzaimniecību pārākumu un lielsaimniecību neizdevīgumu. Latvijas sīkburžuazijas laikraksti dziedāja slavas dziesmas mazzaimniecībām, līdz ar to domādami apgāzām marksisma pamatdomu par lielsaimniecību pārākumu arī lauksaimniecībā. Un tiešam, likās diezgan savādi! Muižu rokās atradās visas saimnieciskās iespējamības — labākās zemes un pļavas, nerunājot jau nemaz par privileģijām, kas netik vien stiprināja muižniecību, bet arī deva neskaitamās saimnieciskās priekšrocības, kā tirgošanos ar reibinošiem dzērieniem tikai uz muižas zemes un citas tamlīdzīgas tiesības. Tanī pašā laikā muižu saimniecības bieži vien nikuļoja un savā attīstībā ne tuvu nevarēja sacensties ar mazgruntnieku saimniecībām.

Mēs jau iepriekšējās nodaļās aizrādijām, ka viena no visīpatnakām Baltijas savādībām bij muižniecības feodālās tiesības, kas nevarēja neatstāt savu iespaidu arī uz muižu saimniecībām. Muižas Baltijā atgādināja vidus laiku kņazu valstiņas, kurū pastāvēšanai bij vajadzīgas sevišķas privilēģijas. Ja Krievijā, kurā bij arī muižnieku valsts, pēdējos pirmskaŗa gados muižniecības zemes īpašumi plašos apmēros likvidējas, pāriet citu iedzīvotāju grupu īpašumā, tad Baltijā to nemaz vai nevaram manīt*). Pateicoties prjvilēģijām un rektēm še vācu muižu īpašumi paliek nedalīti un joprojam, ar ļoti maz izņēmumiem, atrodas muižnieku rokās. Bet pateico-

*) 1887. g. Krievijas muižniecībai piederēja 73.169.000 desetiņas, 1905. g. — 53.169.000 desetiņas, t. i. par 27 proc. mazāk. Pēdējos pirmskaŗa gados muižniecības iziršanas process turpinājās vēl ātrākā tempā. Tanī pašā laikā Vidzemes muižnieku zemes pamazinājušās tikai par nepilnām 10 proc. un Kurzemē tas pat nemaz nav novērojams.

ties šim apstāklim muižu saimniecības varēja pastāvēt, bet ne attīstīties. Kapitalistiskās saimniecības veidi, lai izturētu konkurenci, prasīja jaunu ražošanas metodes pielietošanu. Lauksaimniecība prasīja intensīvāku saimniecības vešanu. Lai ražotu lētāku preci, bij jāiegādājas jaunas lauksaimniecības mašīnas, dzīvais un nedzīvais inventars daudz plašākos apmēros, kā tas bij 60—80 gados, kad vienīgā lauksaimniecības nozare bij graudkopība. Vajadzēja izvest meliorācijas darbus, paplašināt sējumu platību u. t. t. Viss tas prasīja kapitālus. Bet muižniecība vēl dzīvoja vecu laiku atmiņās. Vācu baroni nevarēja vien beigt sapņot par veciem laikiem un savās iegribās stāvēja tuvāk vidus laikiem, nekā kapitalistiskam laikmetam. Nerunājot jau nemaz par to, ka muižniecībai trūka kapitālu priekš tālākas lauksaimniecības attīstības, vācu baronu personīgā dzīve ņēma pārāk lielus izdevumus, kuņģus nekādā ziņā nevarēja segt muižu ienākumi. Lepnās pilis, izbraukumi u. c. tamlīdzīgi prieki gulēja kā slogs uz muižu saimniecībām. Piemēram, viena pate Cēsaines pils uzturēšana*), t. i. kalpotāju algas, zirgu, parku, siltumnicu uzturēšana izmaksāja gadā apmēram 25.000 rubļi. Pats par sevi saprotams, ka muižas saimniecība tādas zumas nevarēja ienest. Tāpēc naudas līdzekļi bija meklējami no citiem avotiem. Un muižniecība cenšas tos atrast. Lielos apmēros tiek izcirsti meži. Ja nevar sadabūt tādā ceļā naudu, tad gluži vienkārši taisa uz muižas parādus. Pirmskaņa gados muižu parādi lieli. Uz Vidzemes muižām ar 2.883.257 pūrvietām zemes guļ 36.337.990 zelta rubļi + 720.000 vācu markas + 1650 angļu mārciņas vai uz 1 pūrvietas 10 rubļi 60 kap. + 0,25 markas; uz Kurzemes muižām, bez Ilukstes un Jaunjelgavas apriņķiem ar 854.830 desetiņām platības guļ 24.142.397 rubļi + 1.270.900 vācu markas

*) Cēsaines pils būve izmaksāja pāri par 1 miljonu rubļu.

+ 2700 dālderī. Kurzemē uz 1 desetiņas kopplā-
tības 28,24 rubļi + 1,49 markas parādu*).

Lielā mērā muižu saimniecību kārtīgu apstrā-
dāšanu apgrūstina laukstrādnieku trūkums. Rūpnie-
cības centri aizviļina laukstrādniekus. Pievedīsim
dažus skaitļus, kas rāda rūpniecības attīstību Latvijā:

Latvijā 1910. gadā bija:

A p g a b a l i .	Fabriku skaits	Strādnieku skaits	Ražojumu vērtības
Vidzemē	466	68.641	151.075.452
Kurzemē	251	18.801	37.701 711
Latgaiē	65	5.901	7.949.160
Visā Latvijā 1910. g. .	782	93.343	196.726.323
Visā Latvijā 1900. g. .	478	62.603	120.994.495
” ” 1884. g. .		27.227	
” ” 1874. g. .		11.798	16.295.654
” ” 1864. g. .		5.670	5.390.576
” ” 1834. g. .		1.593	

Tanī pašā laikā Rīga, Liepāja, Ventspils izaug
par lielām Krievijas ostām. Piemēram, caur Vents-
pils ostu labības eksports aug:

1902. g. — 3.300 000 pudī.

1909. g. — 13.800.000 ”

Šie skaitļi, šķiet pietiekoši rāda rūpniecības
attīstību, kas nevarēja nedarīt iespaidu uz darba
spēka aizplūšanu uz pilsētu, kur bija kā nekā cil-
cilvēcīgāki darba apstākļi. 30,5% no visiem Vidze-
mes iedzīvotājiem dzīvo pilsētās. Pēc oficiālās gub.
statistikas ziņām 1898. g. Vidzemē uz katriem 1000
iedzīvotājiem caur dzimšanu (atskaitot mirušos) nāca
klāt 30 jauni cilvēki, 1908. g. vairs tikai 24,2,
1910. g. — 23,6. Cēsu apriņķī uz vienu kv. versti
dzīvo tikai 22 cilvēki, Valmieras 23.

*) M. Skujenieks — Latvija. Zeme un iedzīvotāji
306 lap. pusē.

Tāpēc ne bez iemesla lauksaimnieki pirms kaŗa žēlojās par laukstrādnieku trūkumu. Lai gan muižās laukstrādniekiem darba apstākļi daudz labāki nekā pie pelēkiem baroniem, tomēr darba spēka trūkums sajūtams arī še, un muižniekiem jāķeras pat pie kļaušu laiku zistēmas. Piemērām, 1912. g. Trikates muižas īpašnieks uzteic muižu māju saimniekiem kontraktus; uz priekšu atlaiž visu renti un samērā ar līdzšinējo uzliek pildīt kļaušas*). Un dibināti laikraksta korespondents jautā: bet ja jau saimniekiem nācās grūti sadabūt vajādzigos strādniekus priekš savu māju saimniecībām, kur tad nu viņi vēl dabūs tos, ko raidīt muižas tīrumos un gaitās?!

Šinī ziņā mazgruntnieku saimniecības nostādītas daudz labākos apstākļos. Viņās daudz vieglāk ekspluatēt nepilngadigos, vecus, kā arī pašu ģimenes piederīgos. Tāpēc mazgruntnieku saimniecības var ražot lētāk. Viss tas kopā ņemot bij par iemeslu tam, ka muižas jau no 1900. gadiem sāk nīkuļot. Turpretīm mazgruntnieku saimniecības uzplaukst un pārvēršoties par kapitalistiskām, soļo priekšā baronu lielsaimniecībām.

Ņemsim sējumu platību. Mazgruntnieku saimniecībās pirms kaŗa atradās lielākā daļa Latvijas sējumu platības. No 306.000 desetiņām reģistrētu ziemas rudzu apaļos skaitļos 248 tūkst. desetiņas atradās zemnieku saimniecībās; no 189.000 desetiņām — 159 000 des. — mazgruntnieku; no 21.000 linu — 19.000; no 115.324 desetiņām auzu Vidzemē — 94.000 desetiņas u. t. t. Tā tas ir arī ar citiem augiem.***) Vispāri jāsaka, ka muižu sējumu platība, salīdzinot ar zemnieku sējas platību, bij niecīga. Muižas sevišķu vērību piegrieza sakņaugiem, zālēm un āboliņam- 1916. g. Vidzemes mazsaimniecībās bija 3825 desetiņas viengadīgu un 61.673

*) „Zemkopis“ Nr. 8 no 22. februara 1912. g.

**) M. Skujenieks. Latvija, Zeme un iedzīvotāji 384. l. p.

desetiņas ilggadīgu zāļu sējumu, kopā 64,498 desetiņas, turpretīm muižās 2013 desetiņas viengadīgu un 18.828 des. ilggadīgu, kopā 20.841. Tas izskaidrojams ar to, ka muižas jo sevišķu vērību piegriezta lopkopībai. Bet ņemot vērā arī šo apstākli, jāsaka, ka pēc sējas platības muižu saimniecības tāļu palika aiz maza saimniecībām, lai gan pēdējās ieņēma mazliet vairāk ka $\frac{1}{3}$ daļu no visas platības.

Vispāri jāsaka, ka pirms kara Vidzemes un Kurzemes mazgruntniecības aramās zemes procenti tikpat augsti, kā kultūrelākās Vakar-Eiropas zemēs; muižu saimniecībās tas turpretīm uzkrītoši zems un uz pusi zemāks, kā mazgruntniecībās.

Vidzemes zemnieku saimniecībās un muižās:*)

	Aramzeme	Plāvas	Ganības	Meži	Nederīga zeme
zemn. saimn.	37,62 ⁰ / ₀	23,23 ⁰ / ₀	21,62 ⁰ / ₀	11,83 ⁰ / ₀	6,21 ⁰ / ₀
muižas	18,99 ⁰ / ₀	14,21 ⁰ / ₀	9,05 ⁰ / ₀	40,77 ⁰ / ₀	16,98 ⁰ / ₀

Kurzemes zemnieku saimniecībās un muižās:

zemn. saimn.	47,19 ⁰ / ₀	26,99 ⁰ / ₀	20,17 ⁰ / ₀	1,85 ⁰ / ₀	3,80 ⁰ / ₀
muižas	23,95 ⁰ / ₀	16,03 ⁰ / ₀	8,20 ⁰ / ₀	41,58 ⁰ / ₀	10,94 ⁰ / ₀

Priekš zemnieku saimniecībām raksturīgi augstais aramzemes procenti un ievērojama plāvu un ganību platība. Muižās turpretīm daudz meža un nederīgas zemes.

Apskatisim tagad, kādu deva ražu sējumu platība Latvijā. Pēdējos desmit gados pirms kara zemes apstrādāšanā, mēslošanā, lauku sadalīšanā u. t. t. novērojam lielu progresu. Īsi pirms kara

*) Ja ņemam tikai muižu centru saimniecības, atmetot nost pusmuižas dzirnavas, krogus u. t. t., bet ieskaitot meža saimniecības, tad muižām (Vidzemē) aramzemes ir tikai 9,45⁰/₀, plāvu 8,83⁰/₀, ganību 3,31⁰/₀, mežu 57,03⁰/₀, nederīgas zemes 21,38⁰/₀.

Latvijā darbojas ap 200 lauksaimniecības biedrības ar pāri par 5 miljoni rbļ. apgrozījumu. Šo biedrību biedru skaits sniedzas līdz 22.000. Bez tam pastāv 150 lauksaimniecības mašīnu biedrības ar 13.000 biedru 1 miljonu apgrozības, 250 kredītbiedrības ar 100 miljonu rbļ. apgrozības, vairāk par 100 kopmoderniecības, 225 lopu pārraudzības biedrības. Daudzas no šīm biedrībām apvienojas Baltijas Lauksaimnieku Biedrībā, Ekonomiskā Sabiedrībā, Kauguru Lauksaimnieku Biedrībā un daudzās citās. *) Priekuļos, Jelgavā tiek atvērtas lauksaimniecības skolas, kuŗu nolūks ir sagatavot mācītus zemkopjuš priekš „pašu“ mājām. No mājas uz māju, no saimniecības uz saimniecību ceļo piena lopu pārraugi. Visur runā tikai par moderno zemkopību. Katru vasaru tiek sarīkotas desmitām lauksaimniecības izstādes, kuŗās lauksaimnieki demonstrē savus sasniegumus. Lekcijas, lauksaimnieciski kursi**) dažādās speciēlās nozarēs ir ikdienišķa parādība. Parasta parādība jau ir vaislas stacijas uz laukiem, ar kuŗu palīdzību kultivē labākas sugas lopus. Lauksaimnieku biedrībās tiek izcīnītas cīņas jautājumā par angelnu vai vietējās sugas govu pārkumu. Mazgruntnieku turība aug ar katru gadu ***)

*) Кооперация в Латышском крае до Великой Европейской войны, 1917 г. Рига.

**) Šinī ziņā raksturīgus skaitļus rāda R. L. Centralbiedrības 1913. g. pārskats: agronomu un instruktoru 1906. g. — 0, 1907. g. — 1; 1908. g. — 3; 1909. g. — 6; 1910. g. — 13; 1911. g. — 25; 1912. g. — 36; 1913. g. — 60; priekšslāsiņu 1908. g. 10, bet 1913. g. 177; kursu 1908. g. — 13; bet 1913. g. 59.

***) Par mazgruntniecības, turību it sevišķi liecina sekoši skaitļi: piemēram, no Jelgavas Lauksaimniecības Biedrības Krāšanas-Aizdošanas Sabiedrības bilances redzams: 1900. g. — 109 500 rbļ.; 1908. g. — 535 703 rbļ.; 1911. g. no 3.846.107 rbļ. iepriekšējā gadā līdz 5.119.150 rbļ.

To pašu valodu runā Latviešu Savstarpējās Apdrošināšanas Biedrības pārskats par 1911. g.: 1907. g. biedrībā apdrošināts par 2.662.730 rbļ. 1911. g. — par 17.660.086 rbļ.

un pēdējie jau tagad ar lepnumu pieņem agrāko palamu — pelēkie baroni. Lai gan vēl šad tad pēc vecās parašas kāds sūdzas par grūtiem laikiem, tad pat pelēko baronu ideoloģijas izteicējs un aizstāvis spiests atzīties: „Modernais saimniekošanas veids ar mašīnām, mākslīgiem mēsliem, lopbarības audzēšanu laukos u. t. t. daudzos apgabalos sāk stipri izplatīties, palīdzēdams pārspēt visus tagadējās saimnieciskās dzīves grūtumus.“ *)

Par lauksaimniecības intensifikaciju runā arī mākslīgo mēsļu lietošanas daudzums. Latvija no teikti pieder pie tiem Krievijas apgabaliem, kur visvairāk lieto mākslīgus mēsļus. 1913. g. vienā pašā Rīgas ostā ievests 8,4 milj. pudu mākslīgo mēsļu, no tiem pa dzelzsceļu un upēm no Latvijas izvesti 4,5 miljoni pudu, tā tad priekš Latvijas palikuši Rīgā vien 4 milj. pudi. Bez tam ievesti mākslīgie mēsli arī pa citām ostām un ražoti vietējās fabrikās. Mākslīgu mēsļu lietošana katrā saimniecībā ir parasta parādība. Sevišķi tas sakams pēc 1907. g., kad plašos apmēros sāk darboties lauksaimniecības biedrības.

1899. g.	Krievijā	ieveda	5,8	milj.	pudu	māksl.	mēsļu
1906.	„	„	7,8	„	„	„	„
1907.	„	„	9,4	„	„	„	„
1908.	„	„	10,2	„	„	„	„
1909.	„	„	15,4	„	„	„	„
1910.	„	„	22,8	„	„	„	„
1911.	„	„	26,4	„	„	„	„
1912.	„	„	35,3	„	„	„	„

Smiltenes - Palsmanes . Aumeisteru - Gaujienes krāj-aizdevu kasei 1911. g. ir 1066 biedri ar 46358 r. 05 k. biedru dalības naudas. Balance — 1.008.955 rbļ. 61 kap., gadu agrāk — 866.433 r. 54 k.

Ļaudonā 1911. g. bilance augusi par 85.000 rbļ.

Kabiles krāj-aizdevu kase pelņījusi 1911. g. 3817 rbļ. u. t. t., u. t. t.

*) „Līdums“ no 28. febr. 1914. g.

Tā tad, 6—7 gados mākslīgo mēsļu ievedums pacēlies gandrīz pieckārtīgi. *) Kā jau teicām, mākslīgie mēsli visplašākos apmēros tika lietoti Latvijā; daudzumu noteikti konstatēt tomēr nav iespējams. Bet ka tas tiešam tā, par to liecina 1913. g. augstāk pievestie dāti, kā arī šo gadu laikrakstu pievestās korespondences no vietām, iz kurām redzams, ka mākslīgo mēsļu lietošana pieaug ar katru gadu desmitkārtīgi. **)

Tas pats sakams arī par lauksaimniecības mašīnām un rīkiem. Arī šinī ziņā konstatējami lieli sasniegumi. Pēc 1914. g. speciēlas lauksaimniecības mašīnu un rīku anketes materiāliem uz katru zemnieku tīpa saimniecību iznāk 12, uz muižu 43 lauksaimniecības mašīnu un rīku: (sk. tab. № 1.)

Ja mēs pievestos zemn. saimn. un muižas skaitļus salīdzinām savā starpā, tad redzam, ka starpība tomēr liela. Muižās mēs redzam daudz tādu modernu zemkopības mašīnu, kādu nav zemnieku saimniecībās. Bet še mums jāņem vērā šo saimniecību kontrasti: vienas mazsaimniecības ar 30—40 desetīņām caurmēra zemes, otras lielsaimniecības, kuŗas kopplatība sniedzas tūkstošās desetīņās. Un tādi panākumi konstatējami pēdējos gados.

Bet pievedīsim vēl dažus datus. Pēc 1910. g. Viskrievijas lauksaimniecības mašīnu skaitīšanas rezultātiem mēs redzam, ka Latvijā ir: (sk. tab. № 2 nāk. lapp.).

Šos skaitļos ietilpst arī Latgale, kur lauksaimniecības kultura arī pirmskaŗa stāvēja ļoti zemu.

*) M. Skujenieks, Latvija. Zeme un iedzīvotāji 387. l. p.

**) Cik ātri iet uz priekšu lauksaimniecības attīstība atsevišķos apgabalos liecina sekošie pievestie no „Līduma“ (11. jūl. 1914. g.) skaitļi M a d o n e s (Vidzemes) apkārtņē:

	levests mākslīgu mēsļu pudos	raušu pudos	plaujmašīnu
1911. g.	14.400	1.500	7
1912. g.	24.000	9.000	45
1913. g.	55.000	17.000	180
līdz 1. jūl. 1914. g.	80.000	25.000	240

Tāpēc kopējie apstākļi samazina Latvijas moderno lauksaimniecības riku skaitu attiecīgā proporcijā, bet tas nekrit svarā. Tani pašā brīdī nav jaaizmirst ka tie ir 1910. g. skaitļi*). 12—14. gados pirms kara turpretim lauksaimniecība savā attīstībā taisija milzu lēcienu. Pagātnē aiziet riju kulšana. 1910. g. Latvijā jau 13.000 kuļmašīnu. Pamazām tiek izskausta pļaušana ar rokām. Vienā pašā Vidzemē 1916. g. skaitās ap 5.900 labības pļaujamo mašīnu, 7000 zāļu pļāvēju, 2000 sējmašīnu, 4¹/₂ tūkstoši zirgu grābekļu u. t. t.

Sakarā ar lauksaimniecības intensifikāciju, pieaug arī raža. Pievedīsim tikai dažus datus:

1861.—70. gados no deset. ražoja Balt. gub.	52 pud.
1871.—80. " " " " " "	51 " "
1881.—90. " " " " " "	51 " "
1891.—900. " " " " " "	56 " "
1901.—1910. " " " " " "	58 " "
1912.—1914. " " " " " "	62 " "

Tani pašā laikā jāņem vērā, ka jau sākot no 1906.—07. g. Latvijas lauksaimnieki no graudkopības pāriet uz lopkopību. Kādu lomu pirmskara gados spēlēja lopkopība redzam no šīs tabeles.

Cēsu aprīņķa 800 saimniecību sastāda**):

	Piens	Liellopi	Cūkas	Labība	Lini
Mazās (144 māj. ar 21—82 pūrv.)..	34,4 ⁰ / ₁₀₀	17,1 ⁰ / ₁₀₀	10 ⁰ / ₁₀₀	7,6 ⁰ / ₁₀₀	23,7 ⁰ / ₁₀₀
Vidēj. (576 māj. ar 81—181 pūrv.)..	35 ⁰ / ₁₀₀	12,4 ⁰ / ₁₀₀	7,8 ⁰ / ₁₀₀	6,7 ⁰ / ₁₀₀	23,8 ⁰ / ₁₀₀
Lielās (126 māj. lielāk. par 181 p.)..	42,1 ⁰ / ₁₀₀	13,4 ⁰ / ₁₀₀	7 ⁰ / ₁₀₀	7,1 ⁰ / ₁₀₀	20 ⁰ / ₁₀₀

*) Статистика Российской Империи. С. х. машины и орудия в 1910 г. в Европейской и Азиатской России 1913 года.

***) „Lidums“ no 28. marta 1914. g.

Mēs redam, ka viens no galvenākajiem saimniecības ienākumiem ir lopkopība. Tāpēc dabīgi, ka ļoti liela vēriba tiek piegriesta taisni lopkopībai. Še jāmin, ka uz lopkopības attīstību zināmu iespaidu atstāj muižu saimniecības, kuŗas uz lopkopību pāriet daudz agrāk. Tas izskaidrojams ar to, ka Latvijas ģeogrāfiskos un saimnieciskos apstākļos (bagātas pļavas, lēta labība no Krievijas) lopkopība bija daudz izdevīgāka. Bez tam priekš lopkopības attīstības vajadzēja daudz mazāk darba spēka, kuŗa trūkums bij sajūtams sevišķi pēdējos 10 pirmskaŗa gados.

Ja 90 tos gados tikai muižās tiek reģistrēti sugu lopi, tad 1915. gadā jau sevišķās ciltsgŗamatās ierakstīti:

Lauksaimniec Cent-				Kopā	
ralbiedrībā	352	buļļi	8.793	govis	9.145
Ekonomiskā S.-bā . .	160	„	3.883	„	4.043
Kopā	512	buļļi	11.676	govis	13.188

Turpretīm muižnieku saimniecībās līdz 1909. g. ierakstīti 31,051 sugas lops. Ja ņemam vērā, ka mazgruntnieku „ciltsgŗamatās“ nav ierakstīti krustojumi vai arī vietējo sugu lopi, tad jāatzīst, ka nedaudzu gadu laikā jau sasniegti lieli panākumi.

Vēl spējāku attīstību rāda skaitļi par pārraudzības biedrību attīstību Latvijā. Vēl 1900. gados Latvijā nav nevienas pārraudzības biedrības. Pirmās parādās 1903. g. Kā vispārēja parādība — pārraudzības biedrības sastopamas sākot no 1908. gada, sevišķi — 1911.—14. gados. 1913. g. beigās jau pastāv 281 loppārraudzības biedrības, kuŗas apvieno 4.600 saimniecības ar 85.000 kontrolējamiem lopiem*).

Lielos apmēros sāk attīstīties arī sakņkopība, āboliņa un timotiņa sēšana, pļavu uzlabošana u. t. t. Latvijā tiek ievesti priekš lopu pastiprinātas baŗo-

*) Baltijas mazgruntnieku pārraudzības biedrību pārskats 1913. g.

šanas eļļas rauši. Rīgas Lauksaimniecības Centralbiedrība 1911. g. ievēd jau 103.452 pudi, Ekonomiskā sabiedrība ap 300.000 pudu eļļas raušu. Līdz ar to lielā mērā paceļas piena un sviesta raža. 1912. g. mazgruntnieku loppārraudzības biedrību govys ražoja 224 mārciņas sviesta un 1913. — 14. g. — 236 mārciņas (lielgruntnieku biedrību govys tāi pašā laikā 213 mārciņas). Arī piena tauku procents ievērojami augsts; pēc trešās Baltijas mazgruntnieku sugas lopu ciltsgēramas angelnas lopiem tas bija 3,80 proc., pusasiņu — 3,76 un vietējiem lopiem 3,99 proc. Atsevišķos gadījumos tauku procents paceļas līdz 5 (lielgruntnieku saimniecībās tauku procents 3,3 un 3,45). Pēdējos pirmskaņa gados spēji attīstas sviesta eksports uz ārzemēm, uz Angliju. 57 piena pārstrādāšanās kooperatīvi 1913. g. caur Rīgas Lauksaimniecības Centralbiedrību vien eksportēja 553.817 mārciņas sviesta, bet 1914. g. jau 1.218.639. Gandrīz tikpat daudz eksportēja arī pārējās savienības. Ievērojamu daudzumu sugas lopu izveda arī uz Iekškrīevijas guberņām*).

Lielākais daudzums liellopu atrodas mazgruntnieku saimniecībās. Piemērām, Vidzemē 1913. g. no katriem 100 liellopiem 34 atradās muižas robežās (še tiek ieskaitītas arī kalpu un citu muižas kalpotāju govys), visi pārējie mazgruntnieku mājās.

Mēs šē neturam par vajadzīgu tuvāk pakavēties pie citām lopkopības nozarēm. Mūsu nolūks bij tikai parādīt intensīvo lauksaimniecības attīstību pēdējos gadu desmitos Latvijā, līdz ar to salīdzinājot šai attīstībā divus pretstatus — muižu un mazgruntnieku saimniecības. Pats par sevi saprotams, ka līdz ar lauksaimniecības attīstību pieaug mazgruntniecības turīgums. Viņu saimniecības pamazam pārvēršas no naturalām par kapitalistiskām un pēdējos pirmskaņa gados jau ir tīri kapitalistiskas ar visām šim attīstības posmam piemītošām

*) M. Skujenieks — Latvija. Zeme un iedzīvotāji.

īpatnībām: algota darba spēku un preču ražošanu priekš tirgus. Tas rada pārmaiņas arī mazgruntniecības agrarās attiecībās ar muižniecību. Ekonomiski izaugusē mazgruntniecība no vienas puses, ar katru gadu vājāka paliekošā muižniecība dabīgi vairs nav tie divi pretstati, kas raidīja cīņā vienu pret otru 1905. gada revolūcijā. Apzinādamās savu spēku, mazgruntniecība zin, ka agri vai vēl muižniecības privilēģijas izdzīvos savu laiku un muižnieks būs viņa draugs — cīņas biedrs nākošās kaujās ar šķiru pretinieku — kalpu. Tāpēc pēdējos pirmskaņa gados no mazgruntniecības puses nedzirdam vairs tik daudz sūdzības par muižniecību. Šie divi agrākie ienaidnieki sāk saprast viens otru.

Formeli vēl muižniecība aizstāv savas privilēģijas. Baltijas baroni vēl visiem spēkiem mēģina noturēties savās pozīcijās. Lai stiprinātu vācu iespaidu, dažos Baltijas apvidos no muižnieku puses tiek ieviesta kolonizācija; no Iekškrievijas vācu baroni izraksta vāciešus, iedala tiem zemes un tādējādi domā radīt muižniecības piekritējus. Piemēram, Aizputes apriņķī, kādā draudzē, kuŗu apdzīvoja tikai latvieši, pēc mācītāja jauna gada dātiem 1912. g. jau atrodas 15.000 ienācēju vāciešu. *) Laikraksti žēlojas, ka vācu baroni par kolonizācijas objektu izvēlējušies: Lejas-Kurzemi, Ziemeļ-Vidzemi un Vidzemes Malienu, lai — „kolonizācijas riņķi savilktu aizvien ciešāk ap latviešu centru — Vidzemes latviešu daļu.“ **)

Bet arī šis solis maz ko dod. Rūpniecībai attīstoties, mazgruntniecībai izveidojoties, ar katru gadu vājāka paliek muižniecība. Vācu baronu spēks īsi pirmskaņa gados nav tas, kāds tas bij 1905. g. revolūcijas priekšvakarā. No 1905. g. revolūcijas cīņām vācu muižniecība izgāja stipri vien applūcināta. Līdz ar kūpošām seno baronu pilim

*) „Latvija“ no 10. maija 1913. g.

**) Turpat.

1905. g. revolūcijā izkūpēja muižniecības feodalās tiesību atliekas. Pēc 1905. g. viņas lielā mērā bij formelas. Viņas balstījās vēl tikai uz Krievijas patvaldības cietuma režīmu. Un vajadzēja nākt kādam vētras brāzienam, lai no šīs citkārt brammanīgās vācu baronu varenības nepaliktu nekas pāri.

2. Mazās un siksaimniecības.

Deviņpadsmitā gadu simteņa agrarreformām bija viens mērķis: radīt Baltijā tādus apstākļus, kuri joprojam nodrošinātu vācu muižniecības feodalo varu. Vācu baronu ideologu galvas pielika visas pūles, lai nepieciešamās reformas būtu kā pamats muižniecības varai un priekšrocībām arī uz priekšdienām. Tāpēc katrs solis, kas tika sperts pa agrarreformu ceļu, tika mērīts un apdomāts un tikai tad izvests dzīvē, kad šīs reformas priekšrocības priekš muižniecības bij vairāk kā nosvērtas un nodrošinātas. Še vācu baroniem kā palīgs un neat-sverams padomdevējs bij Prūsijas agrarreformas. Atrodoties tādos pat apstākļos kā Prūsijā, Baltijas baroniem vajadzēja vienu otru savu cilts brāļu — vācu junkuru soli vēl reiz pārdomāt un, piemērojot jau dzīvē izvestām dažām jaunlaiku prasībām, izveidot to priekš Baltijas. Tādā ceļā „dienas gaismu“ ieraudzīja ne viens vien Prūsijas junkuru likums arī Baltijā.

1840. gadu zemnieku nemierus tālredzīgākie vācu baronu ideologi pareizi uzskatīja kā brīdinājumu. Vācu muižniecības stāvoklis 1840. gados bij jau tik tālu apdraudēts, ka to spēja uzturēt tikai brutala vara. Baltijas bruņniecības vadopi bij pietiekoši saprātīgi, lai redzētu, ka tādām agrarattiecībām pastāvēt agri vai vēl muižniecībai var pienākt gals. Tāpēc dabīgi muižniecība sāka meklēties pēc palīga. Prātīgākie muižniecības priekšstāvji izbīdīja

jautājumu par šī palīga meklēšanu pašā zemniecībā. Bet lai palīgu rastu, vajadzēja ievest dzīvē dažas agrarreformas. Šīs reformas mērķis bija radīt skaita ziņā nelielu, saimnieciski nodrošinātu zemniecību, kuŗa pēc savas pārlicības būtu konzervatīva. 1849. gadā tika izdots zemnieku likums, kurš noteica minimālo un maksimālo zemnieku mājas lielumu, kuŗām par dārgu naudu vajadzēja nākt turīgākās zemniecības rokās kā privatīpašumam uz „mūžīgiem laikiem“. Pēc 1849. g. likumā zemnieku māja nedrīkstēja būt mazāka par $6\frac{2}{3}$ dālderiem un lielāka par 80 dālderiem. 1860. g. mājas minimālais apmērs pēc zemnieku likuma tika noteikts uz 10 dālderiem. Sakarā ar augšā minētiem likumiem vidējais zemnieku mājas lielums Vidzemē sniedzās līdz 43 desetiņām, jeb apmēram 125 pūrvietām, Kurzemē — 38 desetiņām, turpretīm Latgalē tikai 7—8 desetiņas*).

Pēc 1905. g. Krievijas īpašumu skaitīšanas materiāliem Latvijas zemnieku māju vidējais lielums bij *):

Zemes lielums		Skaitis		Platība des.	
desetiņās					
Līdz 10	14.668	jeb 18,27 ⁰ / ₁₀₀	107.609	jeb 5,42 ⁰ / ₁₀₀	
11 — 20	20.001	„ 24,92 ⁰ / ₁₀₀	248.649	„ 12,53 ⁰ / ₁₀₀	
21 — 30	14.837	„ 18,48 ⁰ / ₁₀₀	326.552	„ 16,45 ⁰ / ₁₀₀	
31 — 40	14.694	„ 18,30 ⁰ / ₁₀₀	493.095	„ 24,85 ⁰ / ₁₀₀	
41 — 50	8.798	„ 10,96 ⁰ / ₁₀₀	375.289	„ 18,91 ⁰ / ₁₀₀	
51 — 100	7.210	„ 9,98 ⁰ / ₁₀₀	424.058	„ 21,37 ⁰ / ₁₀₀	
Vairāk par 100	72	„ 0,09 ⁰ / ₁₀₀	9.394	„ 0,47 ⁰ / ₁₀₀	
		80.270 jeb 100 ⁰ / ₁₀₀	1.984.624 jeb 100 ⁰ / ₁₀₀		

*) Kurzemes kā arī Vidzemes caurmēra māju lielums daudz lielāks. Šai caurmēra māju lielumā uzskaitītas arī tā saucamas zaldātu desetiņu zemes, kuŗu samērā daudz bij Kurzemē.

*) Šīs statistiskās ziņās nav ieskaitītas rentes mājas un ne visas izpirktās, kā arī atsevišķi zemes gabali. Piemēram, Vidzemes izpirkto māju skaits uzdots gandrīz uz pusi mazāks u. t. t.

Šī tabele dod ne visai pilnīgu ainu par vidējām un sīksaimniecībām Latvijā. Tomēr skaidrs tas, ka sīksaimniecības ieņem (līdz 10 desetiņām) tikai 18,27 proc., vidējās — (no 11—20 des.) 24,92 proc. un zemnieku lielsaimniecības — (no 21—100 un vairāk des.) 57,81 proc. pēc saimniecību skaita. Daudz lielāku starpību mēs redzam no šīm saimniecībām ieņemtā zemes platībā: sīksaimniecības ieņem tikai 5,42 proc., vidējās 12,53 proc. un lielsaimniecības 82,05 proc. Tā tad, lielum lielais vairums zemnieku saimniecības ir lielsaimniecības. Saimniecības ar 21 un vairāk par 100 desetiņām ieņem 82,05 proc. no visas platības.

Pēc 1905. g. līdz pašam 1914. gadam pieaug sīksaimniecību skaits. Tam divi iemesli: pirmais, cerībās novērst laukstrādnieku trūkumu daudzi lauksaimnieki un muižnieki attālakos novados iedala zemes gabalus un iznomā tos uz tā saucamo mūža renti, t. i. 99 gadiem; otrais, dzīdamās pēc naudas, muižniecība sāk dalīt gabalos dažus savu muižu novadus un izpārdot tos zemniekiem.

Pēdējos pirmskaļa gados Latvijas lauksaimnieku sapulcēs un kongresos viens no aktuelākiem jautājumiem ir laukstrādnieku jautājums. Lai atrisinātu pēc sava prāta laukstrādnieku jautājumu, lauksaimnieki izbīda domu, ka laukstrādnieki esot jāsaista pie zemes. Tā laika lauksaimnieku laikrakstos tiek plaši pārrunāts jautājums par laukstrādnieku apgādāšanu ar zemi tādos apmēros, lai pēdējie būtu pie tās saistīti kā pie „sava kaktiņa, sava stūriša“, kuŗš tos atturētu no aiziešanās uz pilsētu.

Kāds no lauksaimnieku žurnāliem*) raksta: „Laukstrādnieku saistīšanas dēļ visai ieteicams būtu dibināt mazas saimniecības, 10—20 pūrvieta, un viņas izdot nomā uz ne visai īsu laiku, — Daudziem mazgruntniekiem ir attāļaki guloši gabali zemes, kuŗi šim nolūkam īsti noderīgi un dotu

*) „Zemkopis“ № 34 no 21. aug. 1913. g.

brangu nomu, kamēr tagad viņus nav viegli mēslojot un apstrādāt.“

Otrs lauksaimnieku žurnals*) ieteic lauksaimniekiem izdalīt priekš laukstrādniekiem bandu gabalus: „Vaj latviešu bezzemnieks, kurš alkst pēc sava stūrīša nevarētu pieķerties bandu gabaliem. Man zināmi kalpi, kuŗi desmitiem gadu nodzīvojuši uz vietas par svētību sev un saimniekiem. Vaj tie un vēl daudz citi nebūtu daudz ciešākām saitēm saistīti pie sava saimnieka, ja tiem būtu bijis savs iekopts un iemīļots zemes stūrītis, — tad tiem rastos cieša interešu vienība ar savu darba devēju. Gluži dabīgi, ka tāds bandnieks labāki mācīsies atzīt savu darba nopietnību un ar daudz lielāku uzcītību un apzinību apkops arī saimnieka laukus.“

1910. g. vispārējā latviešu lauksaimnieku sapulcē referents par laukstrādnieku trūkumu un tā novēršanu — advokats A. Stērste „izskaidro“, ka laukstrādnieki izceļojot un bēgot uz pilsētām tikai tāpēc ka necerot uz laukiem tikt pie bagātības. — „Un kas viņus sagaida vecumā?“ — saka Stērste: „Nabagu nams vai izdošana ūtrupē jeb mazāksolīšanās, attiecoties uz apgādību vecuma nespēkā.“ Lai sekmīgi izšķirtu laukstrādnieku jautājumu — „vispirmā kārtā jāgādā, ka lai varetu piepildīties laukstrādnieku bezzemnieku paaudžu paaudzēm lolotā vēlēšanās — iegūt „savu kaktiņu, savu stūrīti zemes.“

Stērste tālāk saka: „Ieskatu par saimnieku neatliekamam pienākumam, uzlikt sevīm labprātīgu nodokli**), lai rastos naudas līdzekļi, ko sapirkt visu apgrozībā nākošo zemi, to izdalot starp centi-

*) „Baltijas Lauksaimnieks“ № 16 no 15. aug 1911. g.

**) Šis idilista projekts, protams, netika realizēts. Bet viņš pietiekoši raksturo pirmskara pelēko baronu idiliskos noskaņojumus.

gākiem laukstrādniekiem un tam pašam nolūkam izlietot visus dikā stāvošos zemes gabalus.“*)

Tanī pašā sapulcē tiek izteiktas domas, kuŗas tiek apstrīdētas, ka siksaimniecību skaitam jābūt lielākam par normalsaimniecību skaitu. Turpat tiek aizrādīts, ka šo siksaimniecību kulturu vajadzīgs attīstīt tik tālu, lai viena desetiņa dotu 2000 rbļ. ienākuma.**)

Lauksaimnieku aprindās pat tiek izteiktas domas par mazgruntniecību sadalīšanu mazākās saimniecībās. „Baltijas lauksaimnieks“ raksta: „Pie laika būtu jāpieradina ar domām, ka arī tagadējā mazgruntniecība būs reiz jāsadala sīkākās saimniecībās, tā kā katru saimniecību var apstrādāt viņas īpašnieku ģimene.“***)

Kā uz kavekli tiek norādīts uz zemnieku likumiem, pēc kuŗiem uz laukiem nevar nodibināt saimniecības, kas mazākas par 10 dālderu zemes vērtības. Tiek izteikta vēlēšanās, lai šī aprobežošana likuma kārtībā tiktu atcelta. Pagaidam uz mazākiem zemes gabaliem noslēgt dzimtnomas līgumus, ar tiesību vēlāk izpirkt zemi par dzimtu, kad minētais ierobežojums būs atcelts.

Kāds no tam celsies labums? — „Ja siksaimnieks arī negribēs pie saimnieka strādāt kā algadzis, tad tomēr labprāt ies dienas „aizkalpot“. Nav jāaizmirst, ka mazajiem saimniekiem būs pieauguši bērni, kas ies labprāt pie kaimiņa peļņā.“****)

Latviešu lauksaimniekiem iepakaļš nepaliek

*) Vispārejā latviešu zemkopju sapulce Rīgā 1910. g. 18. un 19. febr. 167—169 l. p.

**) Tā nu bij vislielākā utopija. Piemēram, pēc „Liduma“ aprēķina (Lidums“ no 28. marta 1914. g.) videjas 100 pūrv. saimniecības gada ienākums līdzinājās 925 rbļ.

***) „Baltijas Lauksaimnieks“ №2. no 1914. g.

****) Vispārejā latviešu zemkopju sapulce 18. un 19. febr. Rīgā 1731 p.

vāciesi. „Rig. Zeitung“*) ieteic „zemes kalpus“. Zemes kalpam esot jādod viena daļa no gada, kuŗā tas varot būt brīvs kungs — rīkoties pats savā saimniecībā. Vienu nedēļu zemes kalps varot strādāt muižā, otru pats priekš sevis, apkopdams savus laukus, novākdams savas pļavas. Caur „zemes kalpu“ zistemu tiekot panākts: 1) kalpam tiekot dota savā ziņā neatkarība; 2) čaklam kalpam tiekot dota iespēja pavairot ienākumus, 3) caur to nodibināšoties konzervatīva šķira.

„Rig. Zeitung“ raksta**): „Visās muižās ir attālāki stāvoši zemes gabali, pļavas un ganības. Šos zemes gabalus var izrentēt uz ilgāku laiku strādnieku ģimenēm, uz 30—40 gadiem, bet ne pārdot, jo zemes pārdošana nebūt neaizkavejot laukstrādnieku aizbēgšanu uz pilsētu.“

Šiem „Rig. Zeitung“ padomiem seko ne viens vien muižnieks. „Zemes kalpus“ sāk praktizēt arī saimnieki. Piemēram, — „Popeniešos stipri piekopj zemes izdošanu vienam vai vairākiem tā saucamiem zemes kalpiem. Tāds kalps dabū 10—20 pūrvietas aramas zemes un pļavu, kā arī nelielu dārza gabaliņu; ganības kopīgi ar saimnieku. Par zemi saimniekam atlīdzina naudā un darbā, nostrādājot nolikto nedēļu skaitu saimnieka darbā. Gadas, ka mājā bez saimnieka vēl saimnieko uz saviem zemes gabaliem 3—4 zemes kalpi. — Ši pati kārtība, tikai mazākā mērā, tiek piekopta arī kaimiņu Dundagas pagastā.***)

Vēl 1915. g., kad visu Latviju jau pārņēmis kara troksnis, lauksaimnieku laikraksti spriedelē par — „visienesīgākām un parocīgākām 40—60

*) „Zemkopis“ № 37. no 14. septembra 1912. g.

**) „Balt. Post“ jau 1907. g. rakstīja ka Aizputes baroni taisoties pārdot laukstrādniekiem mazus zemes gabalus, uz kuŗiem varētu izturet 2 govīs, bet ne zirgu, jo tad bijušie kalpi katru dienu varēšot strādāt muižā.

***) „Lidums“ no 21. febr. 1914. g.

pūrvietu lielām saimniecībām, kuņas varetu apstrādāt ar vienas ģimenes spēkiem. Tādas zemes viegli varētu iepirkt vairāki mūsu dēvētie laukstrādnieki, kas ar to tiktu atkal saistīti pie zemes.*)

Cik nu šīs cerības tika realizētas — tas cits jautājums. Kā mēs redzēsim vēlāk, laukstrādnieki „savu kaktiņu, savu stūrīti“ labāk pārmainīja pret kūpošām pilsētu fabrikām, bet tomēr jāpastrīpo tas, ka mazgruntniecība pielika visus spēkus, lai pieaugtu sīksaimniecību skaits kā zinama rezerve, kas nodrošinātu darbaspēku kuņā katrā gadījumā, no vienas puses, un rastos sīkgruntniecība ar tādu pašu pelēko baronu ideoloģiju, kā viņu pielūdzējs — lielgruntnieks, no otras puses.

Tanī pašā laikā sīksaimnieku skaits vairoja tīri ekonomiskas tieksmes — izdot 3—5 pūrvietas uz mūža renti kādā nebūt nomalē un uz to labi nopelnīt. Tādā kārtā rodas būdenieki, kuņi no tā saucamiem „dvēseļu“ kroņa zemniekiem atšķiras ar to, ka bij padotī pilnīgi saimnieka varā. Atrazdamies pa lielakai daļai tālu no apdzīvotām vietām, būdeniekiem grūti bij atrast citur darbu, izņemot „pašu“ saimnieku, kurš tad arī tos kalpināja gan pie grāvju, gan purvu susināšanas darbiem, malkas ciršanas u. t. t. Uz mazās zemītes labi ja varēja izturet gotiņu, nerunājot jau nemaz par zirgu. Grūti nācās uztaisīt arī mājiņu un citas piebūves. Ja tāds būdenieks gribēja nodarboties ar zemkopību, turēt zirgu, tad viņam zeme bij jāirē no tuveja muižnieka vai saimnieka,**)

Kas dzina laukstrādnieku, rokpelni palikt par būdenieku? — Vispirms laukstrādnieku, sevišķi precējušos, grūtais stāvoklis. Arī pirmskaŗa Latvijā

*) „Zemkopis“ № 99. no 13. maija 1915. g.

**) Tā laika laikrakstu ziņojumos no vietām nereti dzirdamas žēlabas par būdenieku grūto stāvokli. Piemēram, no Pilsberģes (Aizputes apr.) ziņo: Daudziem būdeniekiem zeme ļoti tālu no mājas un tā daudz laika aiziet priekš turp un atpakaļ braukšanas („Zemkopis“ № 11 — 1910. g.)

laukstrādnieks pārdzīvoja neredzēti smagu dzīvokļu krīzi. Precējušamies laukstrādniekam bij grūti dabūt īres vietu. Neskatoties uz saimnieku sūdzēšanos par laukstrādnieku trūkumu, precētam kalpam nācās grūti nometināt ģimeni pie saimnieka. Vienīgais, kur laukstrādnieks varēja rast patvērumu — bij muiža. Dzīvokļu „problema“ uz laukiem jo sevišķi paasinājas, kad pēdējos pirmskaņa gados laukstrādnieki sava stāvokļa atvieglināšanu redz palikšanā uz īri. Liels daudzums laukstrādnieku nelīgst pie saimnieka uz visu gadu, bet lūko noīrēt istabiņu un strādā kā rokpeļņi. Agrāk to darīja vienīgi darba sagrauzti vecīši. Tagad tiem sāk pievienoties arī puīši. *) Tas rada zināmu dziņu — iegūt savu kaktiņu, kur piemesties.

Tā rodas dienas, nedēļas, mēneša algadži, kas vēl reta parādība bij 90. gados. Pa lielākai daļai tie ir vecāki laukstrādnieki, kuņi vairs nevar dažādo baronu jūgu vilkt. Šie algadži dzīvo vai nu saimnieku mājās, vai baronu muižu tukšos „ērbeļos“, vecos krogos, dzirnavās. Īres nauda dažāda: ir, piemēram, jāmaksā 25 rbļ. gadā par dzīvokli, pie kam dod $\frac{1}{4}$ pūrvietas zemes. Parasti šie algādži pavasarī un vasarā iet pie saimniekiem vai muižā strādāt. Vasarā caurmērā maksā pa dienu (bez zirga) 100 kap. un dod paēst. Ziemā dabū 50—60 kap. Un vispāri ziemā nekādu darbu nav, vienīgi mežu ciršana. Strādāt liek uz asīm. **) Šis algadžu kadrs, bez šaubām pie pirmās izdevības paliek par būdenieku, jo viņam savs kaktis vajadzīgs kā pieturas punkts, kur novietot ģimeni, „darba rīkus“ un svētdienām atpūsties no smagā darba. Saimnieki tādu algadzi ne labprāt ņem īrē, muižās ne vienmēr ir tukši krogi — atliek meklēt pēc zemes gabaliņa, kur uzcelt savu būdiņu.

*) „Jaunais Arodnieks“ № 5 no 25. okt. 1914. g.

**) „Jaunais Arodnieks“ № 5 no 25. okt. 1904. g.

Šo tieksmi izmanto muižnieki un miesti, un izdod lielāku rosības centru tuvumā pa 3—4 pūrvietas zemes uz mūža renti. Tas arī palielina būdenieku skaitu.

Tikt pie zemes stūrīša tiko arī pusgraudnieki — šie nošēlojamākie zemes un darba apstākļu vērgi. Par $1/2$ ražas viņi ar savu inventāru apstrādā paklīdušu saimnieku mājas. Izdzen līdz pēdējam savus ģimenes locekļus un velk pa lielākai daļai bada pilnu dzīvi. Pusgraudnieka vienīgā cerība — laba raža, ar kuņas palīdzību izkulties kaut kādi par rentnieku un tad tikt pie „savas“ zemes. Pusgraudnieki ir vienmēr sava kaktiņa, sava stūrīša tīkotāji un kārotāji.

Pusgraudniekiem seko rentnieki. Viņu stāvoklis nav neko daudz labāks par pusgraudnieku. Pa lielākai daļai viņi rentē saimnieku nolaistās mājas, atsevišķus muižas zemes gabalus u. t. t. un gadu no gada klist no vienas vietas uz otru. Kā saimnieku māju rentnieki viņi nevar domāt par zemes ilggadēju uzlabošanu, saimniecības kultivēšanu, jo uzlabotu saimniecību atņems atpakaļ mājas saimnieks; kā muižu māju rentnieki, viņi nav aizsargāti ne ar kādiem likumiem, lai muižas saimniecībai attīstītos neuzliktu jaunus rentes paaugstinājumus. Rentnieki kuņas kā pliki pa nātrām un sapņo par savu zemi un no saules un lietus vēro savu labklājību.

Tādā ceļā rodas pietiekoši daudz zemes gribetāju un tie, kam ir zeme, iesit labu grasi. Pirmskaņa Latvijā notiek diezgan plaša muižu zemju sadalīšana. Tas izskaidrojams arī ar to, ka prātīgākie vācu muižnieki tomēr jūt, ka pie pirmās revolūcijas pieklauvējuma labākā gadījumā muižu zemes būs jāpārdod par daudz zemākām cenām. Par to kādi laikraksti, ar pietiekoši labu informāciju iz lielgruntnieku aprindām, atzīmē:*) „Cēsu

*) „Latvija“ no 2. febr. 1913. g.

apriņķī kāds muižas īpašnieks*), kuŗš pazīstams, kā veikaliski domājošs cilvēks, ir nodibinājis uz muižas zemes 30 sīkgruntniecības. Šāda muižu sadalīšana drīz ies plašumā, kā tas jau pieredzēts Vācijā. Kurzemē, it sevišķi Aizputes apriņķī, šāda muižu sadalīšana arī ir jau iesākusies. Tikai tur zemi pārdod vienīgi vāciešiem. (Ir zināmi piemēri, kur latviešu muižas īpašnieki sadala muižu zemi un to izdod latviešu bezzemniekiem. Vibiņu muižas īpašnieks J. Zanders pārdod 25—40 pūrvietas gabalus, Dzirmas muižas tāpat u. c.)“

Daži muižnieki turpretim tikai iznomā. Laikraksti ziņo, ka fon Aureps — Omuļu muižas īpašnieks sadalījis 600 pūrvietas no Vērtas pusmuižas, kuŗu līdz šim apstrādājis ar kalpiem, 40 pūrvietas lielos gabalos un izdevis tos rentniekiem.***) Tādus pašus ziņojumus varam lasīt no citiem novadiem tā laika presē.

Par nožēlošanu tā laika statistiskie materiāli ļoti nepilnīgi un pēc tiem nevar stādīt sev priekšā tiešu ainu par mazgruntniecību pieaugšanu pirmskaŗa gados. Mums jāapmierinājas ar 1920. g. skaitīšanas materiāliem, kuŗa izdarīta Latvijā īsi pirms zemes reformas izvešanas. Šie skaitļi arī nav uzskatāmi par visai pareiziem, tāpēc ka skaitīšana tika izvesta lielā steigā, un pavirši, bet zināmu ainu tie tomēr dod.

Jā mēs salīdzinām 145 l. p. pievestos skaitļus ar pievestiem no mums 138 l. p. Viskrievijas īpašumu skaitīšanas materiāliem, tad redzam saimniecību skaita ziņā itkā lielu starpību. Pēc 1905. g. skaitīšanas materiāliem sīksaimniecību skaits, kuŗu zemes lielums sniedzas līdz 30 pūrvietām, Latvijā bij 14.668. Pēc 1920. g. skaitīšanas materiāliem tādu saimniecību imperialistiskā kaŗa priekšvakarā

*) Domāts Mēdzules muižas īpašnieks fon Pancers.

**) „Latvija“ no 30. marta 1913. g.

Saimniecību skaits pēc lieluma grupām. (1920. g.)

A p r i ņ ģ i	Līdz 6 pūrv. lielās saimn.		6-30 pūrv. saimn.		30-60 pūrv. saimn.		60-300 pūrv. saimn.		300 pūrv. un vairāk saimn.		P a v i s a m	
	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0
	Rīgas	2.290	23,85	1.521	16,43	651	7,03	4.477	48,34	403	4,35	9.201
Cēsu	631	6,51	687	7,09	845	8,71	7.207	74,33	326	3,36	9.696	100,00
Valmīeras	548	9,89	347	6,26	358	6,46	3.719	67,12	529	10,27	5.541	100,00
Valkas	569	7,44	468	6,12	615	8,04	5.692	74,39	307	4,01	7.651	100,00
Vidzemē	3.957	12,31	3.023	9,41	2.469	7,68	21.095	65,61	1.605	4,99	32.149	100,00
Liepājas	1.000	19,62	1.763	34,58	602	11,81	1.582	31,03	151	2,96	5.098	100,00
Aizputes	356	10,61	721	21,48	408	12,16	1.692	50,42	176	5,33	3.356	100,00
Kuldīgas	372	8,95	804	19,34	750	18,04	2.047	49,24	184	4,43	4.157	100,00
Ventspils	1.132	31,95	614	17,33	385	10,87	1.273	35,93	139	3,92	3.543	100,00
Talsu	1.013	23,06	744	16,94	528	12,02	1.898	43,22	209	4,76	4.392	100,00
Kurzemē	3.873	18,85	4.646	22,61	2.673	13,01	8.492	41,33	862	4,20	20.546	100,00
Tukuma	342	10,90	583	18,58	249	7,93	1.808	57,62	156	4,97	3.138	100,00
Jelgavas	849	16,12	1.096	20,81	414	7,86	2.727	51,78	181	3,43	5.276	100,00
Bauskas	296	8,74	551	16,27	271	8,00	2.155	63,63	114	3,36	3.387	100,00
Jaunjelgavas	392	7,62	1.041	20,23	676	13,14	2.927	56,89	109	2,12	5.145	100,00
Ilukstes	49	3,18	157	10,20	435	28,25	860	55,84	39	2,53	1.540	100,00
Zemgalē	1.928	10,44	3.428	18,55	2.045	11,07	10.477	56,70	599	3,24	18.477	100,00
Kurzemē u. Zemgalē kopā	5.801	14,87	8.074	20,69	4.718	12,09	18.969	48,61	1.461	3,74	39.023	100,00
Daugavpils	4.208	16,24	15.620	60,23	4.209	16,25	1.767	6,82	119	0,46	25.905	100,00
Rēzeknes	4.485	19,97	13.531	60,26	3.186	14,19	1.101	4,90	152	0,68	22.455	100,00
Ludzas	2.814	12,68	12.935	58,29	4.021	18,12	2.319	10,75	102	0,46	22.191	100,00
Latgalē	11.507	16,31	42.068	59,63	11.416	16,18	5.187	7,35	373	0,53	70.551	100,00
Visa Latvija	21.265	15,00	53.165	37,51	18.603	13,13	45.251	31,93	3.439	2,43	141.723	100,00

bij 74.430, jeb 52,51 proc. Šie skaitļi liecina par sīksaimniecību pieaugšanu.

Še jāņem vērā tas apstāklis, ka sīksaimniecību skaitu palielina Latgale, kur agrārie apstākļi ar daudz ko atšķiras no Latvijas un kur zemes dalīšana ne ar kādiem zemes likumiem nebij ierobežota. Kā redzam no 184. l. p. pievestiem datiem, tad sīksaimniecību skaits Latgalē, kur platība sniedzas līdz 30 pūrvietām, bij 53.565. Atskaitot Latgales sīksaimniecības, mēs redzām, ka Latvijā sīksaimniecību līdz 30 pūrvietām bij tikai 20.965. Salīdzinot ar 1905. g., tā tad pieaugums par 6.277 saimniecībām, jeb 43 proc. Ja ņemam vērā tos visus labvēlīgos apstākļus, kādos attīstījās šīs saimniecības, tad jānāk pie slēdziena, ka sīksaimniecību ideologi ne ar kādiem lieliem panākumiem tomēr nevar lielīties. To apstiprina arī tas, ka vislielākais sīksaimniecību (būdenieku) skaits, kuŗu kopplatība sniedzas līdz 6 pūrvietām, ir lielāku pilsētu tuvumā (Rīgas apr. 2.209, Liepājas 1000, Ventspils 1.132, Talsu 1.013). Apmēram tas pats sakams par sīksaimniecībām, kuŗu kopplatība sniedzas līdz 30 pūrvietām. Var rēķināt, kā no visām sīksaimniecībām vairāk kā puse atrodas pilsētu tuvumā un tikai mazākā daļa attālākos novados. Bet arī šo attālāko novadu sīksaimniecības atrodas miestu un lielāku miestīņu tuvumā, t. i. tur, kur to saimniekotājiem bij rodams darbs. Būdenieku skaits, kuŗi pārdeva savu darbu pelēkiem baroniem, ir niecīgs. Var sacīt, ka tai kņadai, ko sacēla sīkpilsoniskā prese ap sīksaimniecībām pirmskaŗa gados nebij nekādas nopietnas nozīmes. Lauku proletariats uz būdenieku zemitēm nemaz tā nekrita un, kā mēs to redzēsim nākošā nodaļā, izturējas noraidoši pret būdenieku ideoloģiju.

Tagad paraudzīsimies, kādas pārmaiņas sākot no 1905. g. līdz imperialistiskam kaŗam notikušas ar mazām (vienzīrgu) saimniecībām, kuŗu koppla-

tība līdzinas 30—60 pūrvietām. Pēc 1920. g. skaitīšanas tādu saimniecību, izņemot Latgali, ir 7.187; 1905. g. skaitīšanas materiāli atzīmē tādu saimniecību (11—20 des.) — 20.001. Tas nozīmē, ka 30 līdz 60 pūrvietu saimniecības ir samazinājušās nepilnas 3 reizes. Un tas saprotams. Ja sīksaimniecības ar 3—30 pūrvietām zemes vairojās tāpēc, ka to īpašnieki viņās meklēja kaktiņu, kur novietot ģimeni un pašiem iet peļņās, tad saimniecībās ar 30—60 pūrvietām kopplatību nekur peļņās nevarēja aiziet un vajadzēja nodarboties ar zemkopību.

Kapitalismam iesakņojoties arī lauksaimniecībā 30—60 pūrvietu saimniecības ir neizdevīgas un nevar mēroties ar 100 pūrvietu saimniecībām*). Mazās saimniecības nevar iegādāties lauksaimniecības mašīnas, vest racionālu saimniecību kapitalistiskās konkurences apstākļos un dabīgi nīkuļo un pamazām pāriet lielāku saimnieku īpašumā, vai tiek iznomātas, sadalītas sīksaimniecībās un izpārdotas uz mūža renti.

60—300 pūrvietu saimniecības tiek ieskaitītas vidējās un lielsaimniecībās. Tādu saimniecību pēc 1920. g. skaitīšanas tiek uzrādīts 39.064 — pēc 1905. g. skaitīšanas materiāliem 45.539. Tā tad, ja pat pieņemtu, ka 1905. g. skaitļi pareizi, tad arī lielsaimniecību skaits samazinājies. (1905. g. skaitījās, bez muižām, 80.270 saimniecības, 1920. g. ar visām muižām, bez Latgales, 71.172 saimniecības, bet 1905. g. statistika šai ziņā vairāk pamazināta, nekā palielināta) Šī lielsaimniecību skaita samazināšanās izskaidrojama ar to apvienošanu vienā saim-

*) Lai gan tā laika sīksaimniecību ideologi „teoretiski” lūko pierādīt, ka sīksaimniecības ienesīgākas par lielsaimniecībām, praktiskā dzīvē tie paši ideologi atzīst lielsaimniecību pārakumu. Interesanti šē atzīmēt kādu rakstu „Lidumā” (no 28. marta 1914. g.), kur ar skaitļiem tiek pierādīts, ka mājas ar 21—81 pūrvietas kopplatības nav ienesīgas, tanī pašā laikā, kad turpat, kādā citā rakstā tiek izteiktas domas, ka tikai tādām saimniecībām nākotne.

niecībā, kas bij daudz izdevīgāk priekš racionalas saimniecības nostādīšanas.

Tādā kārtā mēs redzam, ka neskatoties uz atsevišķu muižu novadu sadalīšanu un izpārdošanu, vispārējais saimniecību skaits pirmskaŗa gados samazinājas. Zemes īpašumi koncentrējas muižniecības un turīgās zemniecības rokās. Nabadzīgākā zemniecības daļa pauperizējas, zaudē savus zemes īpašumus, pārdod savas zemes, vai tiek izūtrupēta. Še lielu lomu spēlē vēl dārgā māju pirkšana. Zemnieku mājas apkŗautas ar parādiem un nāk zem āmura. Piemēram, Kurzemē uz 1. janvari 1918. g. muižnieku kredītbiedrībā bij ieķilātas 6 215 zemnieku mājas ar 295.231 des. kopplatības, uz kuŗām gulēja ap 11 miljonu rubļu parādu, 1914. g. uz 17.641 Vidzemes mājām gulēja 31 miljons zelta rubļu parāda.

Vēl jo spilgtāku ainu mēs redzam, ja salīdzinām ne saimniecību skaitu, bet saimniecību kopplatību. No tabeles 193. l. p. mēs redzam, ka saimniecības līdz 6 pūrvietām ieņēma imperialistiskā kaŗa priekšvakarā — Vidzemē 0,14%, Kurzemē 0,24, Zemgalē 0,22 no visas kopplatības; no 6 līdz 30 pūrvietām — Vidzemē 0,93%, Kurzemē — 2,57%, Zemgalē — 2,30%; no 30 - 60 pūrvietām — Vidzemē 2,11%, Kurzemē 3,75%, Zemgalē 3,60%. Turpretīm 60—300 pūrvietu saimniecības ieņem Vidzemē 52,41%, Kurzemē 37,27%, Zemgalē 55,15%; 300 pūrvietas un vairāk — Vidzemē 44,41%, Kurzemē 56,17%, Zemgalē 38,73%. Šie skaitļi runā neapstrīdamu valodu, ka ekonomiska nozīme sīk- un mazsaimniecībām Latvijā ir smieklīgi niecīga nozīme, un visām tām runām, kuŗas tika vestas par sīksaimniecību „lielo“ nozīmi ir tikai tāda tautiska izplāpāšanās.

Šinī ziņā pirmskaŗa Latvija bija daudz muiž-

Saimniecību kopplatība pēc 1920. g. skaitīšanas materiāliem.

Apriņķi	Līdz 6 pūrv.		No 6—30 pūrv.		No 30—60 pūrv.		No 60—300 pūrv.		300 un vairāk pūrv.		Kopplatība	
	desetīņas	0/0 no koppl.	desetīņas	0/0 no koppl.	desetīņas	0/0 no koppl.	desetīņas	0/0 no koppl.	desetīņas	0/0 no koppl.	desetīņas	desetīņas
Rīgas	1.423,07	0,30	8.249,47	1,77	10.196,27	2,19	220.123,97	47,21	226.302,32	48,53	466.294,80	
Cesu	495,68	0,10	4.450,68	0,87	13.877,44	2,73	306.134,55	36,09	183.475,55	36,09	508.434,20	
Valmieras	361,75	0,09	1.994,62	0,48	5.586,94	1,35	212.257,49	51,22	194.224,37	46,86	414.425,17	
Valkas	378,32	0,07	2.871,84	0,58	10.045,88	2,02	250.335,95	50,32	233.900,83	47,01	497.532,82	
Vidzemē	2.658,82	0,14	17.566,61	0,93	39.706,53	2,11	988.851,96	52,41	837.903,07	44,41	1.886.686,99	
Liepājas	717,47	0,38	11.018,48	5,90	8.861,64	4,75	64.236,99	34,41	101.863,90	54,56	186.698,48	
Aizputes	311,48	0,14	3.876,90	1,69	6.017,21	2,63	77.376,19	33,77	141.528,93	61,77	229.110,71	
Kuldīgas	411,16	0,19	5.390,69	2,47	12.254,57	5,61	110.892,44	50,80	89.343,19	40,93	218.292,05	
Ventspils	561,57	0,25	3.410,30	1,51	5.774,77	2,57	64.071,16	28,47	151.244,39	67,20	225.062,20	
Talsu	640,89	0,28	4.381,63	1,89	7.999,07	3,44	90.198,79	38,82	129.108,90	55,57	232.329,28	
Kurzemē	2.642,57	0,24	28.078,00	2,57	40.907,27	3,75	406.775,57	37,27	613.089,31	56,17	1.091.492,72	
Tukuma	226,61	0,12	3.203,74	1,76	3.622,83	1,99	90.004,74	49,45	84.951,81	46,68	182.009,73	
Jelgavas	921,99	0,42	6.732,63	3,08	6.266,60	2,87	128.754,71	58,92	75.865,85	34,71	218.541,78	
Bauskas	325,54	0,20	3.495,08	2,19	4.053,83	2,55	94.408,27	59,29	56.958,69	35,77	159.291,41	
Jaunjelgavas	371,60	0,15	5.449,57	2,72	10.094,18	4,19	137.419,81	57,09	87.393,85	36,30	240.729,01	
Īlūkstes	52,95	0,08	1.096,45	1,61	7.194,01	10,55	28.512,84	41,84	31.298,35	45,92	68.154,60	
Zemgalē	1.898,69	0,22	19.977,47	2,30	31.231,45	3,60	479.100,37	55,15	336.468,55	38,73	868.676,53	
Daugavpils	4.436,65	1,60	89.908,57	32,40	60.842,41	21,93	61.841,02	22,29	60.418,47	21,78	277.447,12	
Rēzeknes	3.816,35	1,47	77.195,40	29,68	44.902,55	17,27	39.500,60	15,19	94.640,79	36,39	260.055,69	
Ludzas	2.974,86	1,07	76.644,32	27,32	58.939,84	21,16	78.629,62	28,23	61.334,26	22,02	278.522,90	
Latgalē	11.227,86	1,38	243.743,29	29,87	164.684,80	20,18	179.971,52	22,05	216.393,52	26,52	816.025,71	
Latvija	18.427,94	0,40	309.378,37	6,63	276.530,05	5,93	2.054.699,24	44,07	2.003.854,45	42,97	4.662.881,95	

nieciskāka par Vāciju, kur pēc 1907. g. lauku saimniecību skaitīšanas redzam šādu ainu*):

		Saimniecību skaits		Kopplatība	
		0/0		(1000 ha) 0/0	
Līdz	1 hektaram	47,61	vai 2.731.055	2,86	vai 1.231
1	2	11,29	647.454	2,93	1.261
2	5	17,54	1.016.318	9,99	4.307
5	10	11,38	652.798	13,92	5.997
10	20	7,20	412.741	18,02	7.770
20	50	3,93	225.697	21,32	9.186
50	100	0,64	36.494	7,97	3.437
100	500	0,16	9.389	9,64	4.157
500	1000	0,05	3.129	6,55	2.825
Vairāk par	1000	0,01	369	1,61	694
		100,00	vai 5.736.082	100,00	vai 43.106

Mēs redzam, ka Vācijā mazo saimniecību skaits daudz lielāks, nekā Latvijā. Tur mazo saimniecību skaits līdz 30 pūrviētām sniedzas līdz 88⁰/₀, Latvijā ar Latgali, kuŗu, runājot par pirmskaŗa Latviju, būtu nepareizi ieskaitīt, 52,51⁰/₀, bet bez Latgales — 26⁰/₀. Lielākas par 100 hektariem Vācijā aizņem tikai 22,2⁰/₀. Turpretīm Latvijai sīk- un mazo saimniecību kopplatība ļoti niecīga.

To pašu mēs redzam Zviedrijā un Norveģijā, kur vidējo zemnieku saimniecības platība līdzinās 3¹/₂ desetiņām. Danijā no 289.130 īpašumiem — 212 tūkst. īpašumi 1¹/₂ pūrviētu lieli. Francijā saimniecību skaits līdz 2 hektariem ieņem 74⁰/₀ no visu saimniecību skaita, jeb 10,5⁰/₀ no visas zemes kopplatības (1¹/₂ ha caurmēra saimniecību). Francijā vairāk par 200 hektariem lielas saimniecības aizņem tikai 16,5⁰/₀ no visas kopplatības. Tikai Anglijā caurmēra īpašumu platība sniedzas līdz 20—30 akriem, jeb 9—14 hektariem, Beļģijā 9 ha, Holandē 12 ha. Turpretīm Latvijā caurmēra platība katrai lauku saimniecībai, ja pat atskaita pilsētas un miestus, ir pāri par 30 hektariem.

*) M. Skujenieks. Latvija. Zeme un iedzīvotāji.

No visiem šiem pievestiem skaitļiem izriet tas, ka pirmskaŗa Latvija bij tipiska lielsaimniecību zeme, kur sīk- un mazās saimniecības spēlēja ļoti mazu lomu. Kā noteicošais faktors bij zemnieku liel- un vidējās saimniecības (no 60—300 pūrv.), kas ieņēma ap 45% no kopplatības un muižnieku — pāri par 50%.

Kā redzējām jau iz iepriekšējās nodaļas, arī šīs zemnieku saimniecības bij kapitalistiskas un lielā mērā konkurēja ar muižu saimniecībām. Arī šīs zemnieku saimniecības atgādina muiželes un ne par velti to īpašnieki dēvēja sevi ar zināmu lepnumu par pelēkiem baroniem.

Intensīvai saimniecībai attīstoties, pieaug saimnieku turība. Imperialistiskā kaŗa priekšvakarā, caurmērā katra Cēsu apriņķa mazgruntnieka mājā ir jau turpat pie 1.250 rubļu dzīvā inventara, Valmieras apriņķī 1.780 rubļ., vai 22,8 r. uz katru pūrvietu aramās zemes, caurmērā, ja ņem visu mājas platību, tad uz katru pūrvietu, kā Cēsu, ta Valmieras nākas 9 rubļ. (apaļos skaitļos)*). Ar nederīgas zemes kultivēšanu, racionēlo saimniecības iekārtošanu, pelēko baronu priekšā atveras plašas saimnieciskas uzplaukšanas izredzes.

Turībai un bagatībai pieaugot, kapitalistiskam ražošanas procesam padziļinājoties vēl jo asāk norit nošķirošanās process, kas pirmskaŗa Latvijā sasniedz plašus apmērus.

3. Kapitalistiskās lauksaimniecības otrā puse — laukstrādnieku jautājums.

Viena no raksturīgākām Latvijas lauku īpatnībam bij lielais laukstrādnieku skaits, kādu tur jau sastopam 90. gados. Pēc 1897. g. ļaužu skaitīšanas Latvijā caurmērā uz vienu saimnieku ir 8—9

*) „B. Lauksaimnieks“ Nr. 10, no 15. maija 1915. g.

bezzemnieki. No apmēram 1000 pag. nodevu mak-satājiem saimnieku nav vairāk par 100. Še no 900 bezzemnieku jāatskaita saimnieku dēli un daži citi, kas neietilpst laukstrādnieku kategorijā. Tā tad, mēs nebūt nepārspilējam, ja rēķināsim uz vienu saimnieku 6—7 bezzemniekus. *)

Bet nevar būt arī strīds par to, ka laukstrād-nieku skaits ar katru gadu palika mazāks. Rūp-niecībai un tirdzniecībai attīstoties, uz lauku iedzī-votāju rēķina pieaug pilsētu iedzīvotāju skaits. Bez tam kapitalistiskai zemkopībai attīstoties, kuŗa sai-šīta ar mašīnu lietošanu un darba racionalizāciju, arī paši lauki izstumj savus iemītniekus. Dzīve pil-sētā ir nesalīdzināmi pievilcīgāka. Viņa vairāk attīsta strādnieku, dod viņam iespējamības būt kul-turelākam u. t. t. Pilsētā strādnieks vismaz uz brīdi ir pats sev kungs. Nepanesamie dzīvokļu ap-stākļi, mazās algas un garīgi nabadzīgā dzīve arī pamudina laukstrādnieku doties uz pilsētu. Tāpēc dabīgi, sākot no 90. gadiem un sevišķi pēc 1905. g. revolūcijas un pirmskaŗa gados laukstrādnieki lielā skaitā aizplūst uz pilsētu un lauksaimnieki ar katru gadu vairāk sāk žēloties par kalpu trūkumu.

Lauku iedzīvotāju skaits ar katriem desmit gadiem krīt uz leju. Piemēram, Rīgas apriņķī 15 gadu laikā (no 1881.—1897.) laucinieku skaits bij jau samazinājies par 14,6%, Bauskas apriņķī par 10%. **) Tikai attāļākos apriņķos lauku iedzīvo-tāju skaits mazlietiņ pieaug. Lauki paliek tukšāki un tukšāki. Bet uz pilsētu galvenām kārtām bēg laukstrādnieki. Pēc Rīgas Lauksaimniecības Cen-tralbiedrības Statistiskā Biroja ziņām ***) 800 Cēsu

*) Pie tādiem pat slēdzieniem nāk „Arodnieks“ № 6 no 20. febr. 1911. g.

**) Pēdējos pirmskaŗa gados pilsētnieku skaits palielinājies no 7,3 līdz 40,3% (1863. g. — 14,8%, 1897. g. — 28%; 1914. g. — 40,3%) un pieaudzis vairāk nekā 1 milj. iedzīv.

***) „Lidums“ 24. janv. 1914. g.

apriņķa zemnieku mājās (kas bij iesūtījuši vajadzīgās ziņas) 1912. g. bij 1420 laukstrādnieku. Desmit gadus atpakaļ tanīs pat 800 mājās bij ap 1900 laukstrādnieku. 1912. g. šie paši 800 māju īpašnieki nav varējuši dabūt 300 strādniekus, vai 21% no vajadzīgā laukstrādnieku skaita.

Pēc vispārējiem statistiskiem datiem pirmskaŗa Latvijā 591.656 cilvēki nodarbojās ar zemkopību kā algoti strādnieki, vai šo bezzemnieku ģimenes locekļi. *) Šis algoto strādnieku skaits sastādījis apmēram 108.400 ģimenes. Tā tad, ja mēs skaitīsim katrā ģimenē kā strādniekus vīru un sievu, tad Latvijā bij pāri par 200.000 laukstrādnieku. Ja ieskaita pieaugušos bērņus, nerunājot jau nemaz par ganiem, tad laukstrādnieku Latvijā mēs varam rēķināt pāri par 300.000. Bet tādu skaitli mēs varam uzstādīt, ja izejam no 1897. g. ļaužu skaitīšanas dātiem. Augstāk mēs redzējam, ka desmit gadu laikā 800 Cēsu apriņķa saimniecībās no 1900 laukstrādniekiem bij. palikuši tikai 1420, t. i. desmit gadu laikā samazinājušies par 25%. Izejot no šī procenta, mēs daudz nekļūdisimies, ja aprēķināsim pirmskaŗa laukstrādnieku skaitu Latvijā uz 225.000 cilvēkiem.

Kādi ir šie laukstrādnieku kadri? — Lielākā daļa no augšā minētiem 1400 laukstrādniekiem **) ir gada meitas (41% jeb ap 590). Otro vietu ieņem vasaras meitas (300). Puišu tikai 500 vai 34%. Puse no viņiem ir gada, puse vasaras. Pēc vecuma 1400 laukstrādnieki sadalas:

Līdz 15. g.	16.—20.	21.—25.	26.—30.	31.—40.	41.—50.	51.—60.
Puiši	13	125	88	87	80	74
Meitas	24	182	162	131	131	109
						50

Še nav ieskaitīti gani.

*) Zemes īpašnieku un to piederīgo skaitijās 486.839 cilvēki.

**) „Lūdums“ 14. febr. 1914. g. 800 lauksaimnieku anketes materiāli.

Mēs redzam, ka spriežot pēc vecuma laukstrādnieku kadri vēl diezgan spēcīgi, lai gan jaunāku par 20 gadiem visvairāk. Pēc 20 gadiem mazāk. Tas nozīmē, ka pieaugušie laukstrādnieki atstāj laukus un aiziet uz pilsētu vai citā darbā, kas nav saistīts ar lauksaimniecības algoto darbu.

Bet kas ir lauku iedzīvotāji, ja 800 mājās ir tikai 1400 laukstrādnieki? Atbildi uz to dod tās pašas anketes materiāli. 800 Cēsu aprīņķa mājās dzīvo 8400 iedzīvotāju. Puse no tiem pieder pie pašu lauksaimnieku ģimenes. Laukstrādnieku 1400 un 3000, t. i. vairāk par $\frac{1}{3}$ „iemītņieki“.

Ar ko izskaidrojama tāda parādība? — Vēl gadus 50 atpakaļ uz laukiem saimnieki ar kalpu dzīvoja gandrīz vēl patriarhalās attiecībās, jo ekonomiskās dzīves attīstība vēl starp viņiem nebija izrakusi to bezdibeni, kāds sākas ar saimnieku turības pieaugšanu un kapitalistiskās ražošanas attīstību. Toreiz vēl yisiem atmiņā bija kļaušu laiki, kad saimnieki un kalpi svīda blakus kungu piederībā ar spriguljiem rokā. Vecie laiki, kad saimnieks ar savu kalpu ēda no vienas bļodas, dzīvoja vienā istabā un kopīgi dienu no dienas strādāja vienu darbu, bija pagājuši. Saimniekam tagad savs mājas gals, kalpiem — saimes istaba. Arī kopā ēšana pie vienas bļodas un galda vairs notiek retumis. Saimniecībā, sevišķi intensīvā, saimniekam sāk piederēt gandrīz vai uzraudzītāja loma. Un starp strādnieku un uzraudzītāju jau izaug starpība.

Turībai pieaugot, saimnieks arvien vairāk sāk atdalīties no kalpa. Ņemsim no dzīvojamās ēkas. No 4—5 istabām kalpiem tiek ierādīta tikai viena istaba. Un kāda ir šī istaba? — Lūk, kā tēlo laukstrādnieku dzīvokļus pat pelēko baronu organi: *) „Nevieni dzīvokļi nav tā pārpildīti, kā kalpu „gali““. Katrā kalpu istabā dzīvo pa veselām

*) „Lidums“ 8. janv. 1914. g.

ģimenēm, atskaitot izņēmumus, kad istabu apdzīvo puīši vai meitas. — Šādos dzīvokļos ieejot no smagā neveselīgā gaisa krūtīs top smagas, un stipri jūtams, ka ar katru elpas vilcienu plaušas tiek netīru putekļu un izgarojumu pārņemtas, tā kā nav iespējams dziļi un kārtīgi elpot. — Drūms pats istabas skats: sienas no apaļiem baļķiem, kas sūnām sabakstīti, nokvēpuši melni, itkā apdeguši; griesti no drusku apslīpētām plankām un ir daudz tumšāki, kā ar darvu aplieti; grīdas vietā klons, kuŗš pastāvīgi mitrs un izverd savādu zemes smaku.“

Kāds cits laikraksts*) laukstrādnieku dzīvokļus Tukuma apriņķī tēlo šādām krāsām: „Dzīvokļi visur tie paši vecu vecie: „lielā“ istaba vai „kalpu gals“. Šinī „kalpu galā“ iekārtoti: 2 kalpi ar savām sievām un bērniem, gani un tad vēl kāds īrenieks. Ja nav pārenieki, tad divi puīši, divas meitas u. t. t. — Istabā pastāvīgi atrodas stelles, ūdens trauki, plīts, lielā maizes krāsns. Īpaša istaba ir retās mājās, turpretīm meitām nav nekur.“

Kalpu galā gar sienām tiek sakārti izzūšanai dažādi zirgu aizjūgi, kā arī teļu un jēru ādas.

Laukstrādnieku dzīvokļa jautājums pirms kara Latvijā ir viens no vissāpīgākiem un tam laikrakstos, sapulcēs tiek ziedots daudz vietas. Tikai konkrēti nekas netiek darīts. Laukstrādnieki joprojam spiesti pavadīt naktis piesmakušās telpās, bet svētdienās kautkur ārpus savas netīrumu bedres — „kalpu gala“.

Bez tam saimnieki par kalpiem negrib derēt precējušos, sevišķi tos, kam ir bērnu pulciņš. Piemēram, Tukuma apriņķī, Dūru pag. no 15 mājām tikai divās ir precēti puīši**) Precētiem laukstrādniekiem neatliek nekas cits, ka lūkot ietikt muižā vai palikt uz savu roku. Bet saimnieki ne labprāt

*) „Arodnieks“ 20. marts 1912. g.

**) „Arodnieks“ 20. marts 1912. g.

ņem īrniekus. Atliek muiža, un kaut arī tur nav vieglās dienas, tad tomēr atsevišķa istabele. Un muižām strādnieku netrūkst. To pat spiesta atzīt pelēko baronu prese. Piemēram, kāds no viņiem raksta *) „Muižās maz sajūtams strādnieku trūkums, jo tur pieņem precējušos. Ir muižas, kur uz brīvu kalpa vietu pieteicas pieci — seši, kamēr apkārtējiem mazgruntniekiem trūkst strādnieku.“

Nepanesami arī darba apstākļi. Laukstrādnieka darbs nepazīst nekādus aizsargu likumus. Laukstrādniekiem nav pat brīv organizēties arodu biedrībās. Viņi pilnīgi padoti saimnieku varai, darbs sakropļo locekļus, bezlaikā padara darba nespējīgu un izdzēs dzīvību (pie kuļmašīnām, granšu bedrēs, mežos, smagus vezumus vedot), bet atlīdzību nevaram prasīt. — „Esam modernā laika vērgi. Saimnieki nekādus pienākumus pret strādniekiem neatzīst; katrs saimnieks ir neaprobežots patvaldnieks, ko apstiprina šāds izteiciens, ar ko tie dažu reizi mēdz dīzoties: „Ko es lieku, tas tev jādara, un ko es tev dodu, tas tev jāēd.“ **)

Ēdiens pa lielākai daļai slikts: bieziens, reņģes un sausi kartupeļi brokastī, pusdienā kartupeļi ar zupu vai klāt zirņi, vai pupas, vai skābi kāposti. Visām tām zupām pieliek pāra naža galus tauku pavalgas, to pašu uzsilda vakarā. Reiz nedēļā vāra biezu putru ar kumosīņu gaļas; svētdienas rītā dod kafēju, priekš kam gādīgā saimniece cikoriņus tīrīdama sakrāj tievās asūtes. ***)

Ne labāk laukstrādniekus baŗo Kurzemē: „Ielej tik katlā pāris nēšu ūdens, ieber putrimus, pielej centrifugas pienu, vai iemet tauku piku un putra gatava — streb, ka vai lai vēders paceļas!

*) „Zemkopis“ no 22. aug. 1912. g.

**) „Arodnieks“ 10. janv. 1911. g. „Iz laukstrādn. dzīves Ziemeļu-Vakaru Vidzemē.“

***) „Arodnieks“ 10. janv. 1911. g.

Atlikušo uzsilda nākamajā ēdiena laikā; tik ilgi silda un ēd, kamēr 2—6 dienās viss lielā katla saturs izēsts. — Lai puīši neēstu daudz gaļas, tad daži saimnieki „izgudrojuši“ šādus „figorus“: gaļu pēc izņemšanas no katla iegāž tūliņ aukstā ūdenī un tad tūliņ ceļ puīšiem priekšā, lai tie sukā nu! Tāda gaļa ir nesmeķīga un to nevar ēst. *)

Darba laiks, protams, nav ierobežots. Savā laikā laukstrādnieki ar prieku apsveica kuļmašīnu ieviešanas lauksaimniecībā: atkrita gaļais nakts darbs putekļainā piedarbā. Bet līdz ar kuļmašīnu ieviešanos sākas briesmīga laukstrādnieku izdzīšana. Tā kā vienam saimniekam nav vajadzīgā strādnieku skaita, tad vairāki saimnieki sabiedrojas kopā, caur ko strādniekiem jāpiedalās arī citu saimnieku labības kuļšanā. Kuļšana notiek steigā un naktis, — tāpēc bieži arī nelaiemes gadījumi.

Vasarās darba laiks pa lielākai daļai 18 stundas. Ziemu peļņās un mežā braukšana. Svētdienas gada kalpiem nemaz neiznāk, jo ir jākopj zirgi, jāsavjūdz saimnieka zirgs, jāizjūdz viesu zirgi u. t. t.**)

Nav nekā laba muižā, bet tomēr priekš laukstrādnieka muižas darbs paciešamāks: muižā darba laiks no saules līdz saulei; vasarā stunda brokastis, 2 stundas pusdienā, $\frac{1}{2}$ palaunagā. Darba gaņums aprīlī ir 13—14 stundas, maijā — 15—16, junijā — 17—18, ziemā 7—8 stundas. Svētdienas brīvas tikai vārda pēc, jo kalpam jāzāvē priekš savām govīm siens, jāapstrādā paša vajadzībām iedalītā zeme u. t. t. Muižā kalpam tura 2 govīs. Atsevišķa istaba.

Kā redzam, laukstrādnieku dzīve muižā nav nekāda jaukā, bet tomēr nesamērojami labāka, kā pie saimniekiem. Tas nenozīmē, ka par dzīvi muižā nebūtu ko žēloties. Lūk, savā ziņā tipiska korespon-

*) „Arodnieks“ 10. maijā 1912. g. „Iz Kurzemes laukstrādn. dzīves.“

***) „Arodnieks“ 20. apr. 1912. No Liel-Sesavas.

dence*): „Kalpu dzīvoklis, kuŗš kādreiz bijis brandvīna brūzis, šķūnim līdzīgs, ar 1½ asu platu, apmēram 2½ asu garu istabu un pieliekamo — viss vienā telpā, ar šausmīgu caurvēju, bez priekšlogiem. Ziemā istabā sasalst ūdens. Ventilācijas vietu izpilda cauri logi, šķirbas grīdā un durvīs, kuŗas no žurkām izgauztas. Tad nav arī ko brīnīties, ka visādas slimības pastāvīgi piemeklē, visvairāk bērņus. Ārsts mums nav sasniedzams“.

Bet neskatoties uz to, ka muižās priekš kalpiem nebij nekāda saldā dzīve, laukstrādnieki labāk līga muižās. To zināja muižas un vienmēr izvēlējās kalpus vairāk pēc patikas, nekā saimnieki. Deramo laiku muižas iegroziņa vienmēr agrāk, lai tādā ceļā varētu izmeklēties brašakos kalpus.

Saimnieku deramās dienas, mīkumi, ļaužu ūtrupes parasti notiek februara vai marta mēnesī; lielākos pag. tās velkas vismaz divas dienas un norit pie tuvējā kroga, lai gan pēdējos pirmskaŗa gados dažas progresivakas pag. valdes deramās dienas mēdz izziņot pag. mājā, bet reti kur ar sekēm. Līgšana parasti nenotiek vis krogā, bet ārā, uz pelēko baronu kulbām. Vidū stāv saimnieki, pretīm viņiem „brīvais darba spēks“, bet apkārt viņiem bars „kopā salaidēju“**) — saimnieka paziņas, vai rada gabali, vai vienkārši magariču tīkotāji. Līgums netiek norakstīts. Noruna paliek uz goda vārda. Tikai pēdējos gados progresivākās lauku biedrības, pag. valdes, sevišķi z.-d. organizācija sāk izvest kampaņu par rakstisku līgumu noslēgšanu, bet nevar teikt, ka šini ziņā būtu lielas sekmes.

Tagad apskatīsim, kā tiek atalgots laukstrādnieku darbs. Muižas kalpi saņem tā saucamo deputatu, kuŗš apmēram ir šāds: 58 pudi rudzu, 45 pudi miežu, 38 rubļi naudas, 6 pudi zirņu, 1½ asis mal-

*) „Arodnieks“ 1. novembra 1911. g. No Aderkašiem.

**) „Arodnieks“ 20. decembra 1911. g. Skati iz Bauskas apr. laukstrādnieku dzīves.

kas, 3 sieku vietas līnēm un kartupeļiem, 4 pūrvietas pļavas; 1 pūrvieta āboliņa. Sievai jāiet 70 dienas par velti muižas darbā, pēc tam maksā 25 kap. par dienu*). Pie saimniekiem puīšu algas īsi pirms kuŗa — 150 rbļ., meitai — 80 rbļ. Ganu algas: 1) cūkganam — pūrs rudzu, pūrs miežu, pūrs kartupeļu stādīt, 5 rbļ. naudas; 2) ganam — 2 pūri miežu, 2 pūri rudzu, 3 garnicas kuŗepu, 30 galviņas kāpostu, pūrs kartupeļu stādīt, pods linu, 7 rbļ. naudas vai 2 pūri rudzu, 3 pūri miežu, pūrs kartupeļu stādīt un 25 rbļ. naudas. Tirā naudā ganus nekur nealgo. Pastalas un auti cik plīst**).

Lauksaimnieki kliez, protams, par dārgiem kalpiem. Patiesībā tam nav nekāda pamata. Tā atzīst pat daži saimnieku laikraksti. Piemēram, „Baltijas Lauksaimnieks“***) pieved sīku puīšu budžētu (līdz pēdējai kapeikai) un viņa sumējums ir tāds: Alga — 150 rbļ., izdevumi 151 rbļ. 96 kap. Meitas — alga 80 rbļ. — izdevumi 76 rbļ. 90 kap. (turpat teikts, ka atliek 3 rbļ. 10 kap. un nav ierēķināti — 2 priekšauti, lielais lakats, gultas drēbes, lietus sargs un ne kapeikas priekš laikrakstiem un grāmatām). Ganu pārenieka budžēts, kam jātur 2 gani un vīram jāiet pie darba — alga bez deputata 190 rbļ., iztrūkums 27 rbļ. 91 kap.

Šie skaiļi ne no viena lauksaimnieku laikraksta netiek apstrīdēti. „B. Lauksaimn.“ viņus pieved tāpēc, lai noskaidrotu, kāpēc laukstrādnieki bēg uz pilsētu un saimnieki paliek bez kalpiem.

Ar ko izskaidrojams tāds nepanesams laukstrādnieku stāvoklis, no kuŗa vienīgā izeja ir — bēgt uz pilsētu? — Vispirms ar laukstrādnieku beztiesīgo stāvokli. Laukstrādniekiem nav nekādu arodbiedrību, kas aizstāvētu viņu intereses. Tur-

*) „Arodnieks“ 1. janvāra 1912. g. no Dūru muižas (Tukuma apr.).

**) „Jaunais Arodnieks“ no 12. decembra 1914. g.

***) „Baltijas Lauksaimnieks“ no 15. jūnija 1912. g.

pretim saimnieki apvienojušies spēcīgās arodbiedrībās — ekonomiskās sabiedrībās, zemkopības biedrībās un cīnas ar kopējiem spēkiem pret laukstrādniekiem.

Nevar būt šaubu, ka Latvijas laukstrādnieku stāvoklis pirmskaŗa gados būtu daudz ļaunāks, ja sakarā ar straujo rūpniecības attīstību pilsētas neieņemtū sevī lauku darba spēku. Lai cik grūti arī nebūtu laukstrādnieka dzīves apstākļi, viņam atliek viena izeja — doties uz pilsētu. Kūpošie fabriku skursteņi aizviļina lauku kalpu un ir viņam par peštitāju grūtos brīžos. Laukos nav rezerves, kuŗa nodrošinātu pelēkiem baroniem darba spēku. Pēdējie gribot negribot ir spiesti vismaz domāt par laukstrādnieku stāvokļa uzlabošanu un vienu otru reizi pat to uzlabot, jo pretējā gadījumā tie var palikt pavisam bez strādniekiem.

Pelēkie baroni ķeras vēl pie viena līdzekļa — mākslīgas laukstrādnieku armijas radīšanas. Šo darbu uzņemas saimnieku biedrības, kuŗu priekšgalā soļo Jelgavas latviešu ekonomiskā sabiedrība, kuŗa jau 1909. g. ievieto latviešu laikrakstā „Druva“ uzsaukumu Latgales strādniekiem nākt uz Latviju peļņā. Ar šo soli Latvijas saimnieki cer samazināt vietējo laukstrādnieku algas, jo Latgales strādnieki strādā par daudz zemāku algu.

Pēc oficielām ziņām 1910. g., gada kalpam pie saimnieka uzturas maksāja :

Vidējā alga :		Algas svārstīšanās :
Tukuma	apr. 173 rbļ.	150—230 rbļ.
Dobeles	” 155 ”	90—250 ”
Valmieras	” 138 ”	80—200 ”
Bauskas	” 136 ”	100—185 ”
Cēsu	” 130 ”	80—250 ”
Dinaburgas	” 76 ”	40—120 ”
Ludzes	” — ”	34—100 ”
Rēzeknes	” 76 ”	40—100 ”
Vitebskas	” 50 ”	30—80 ”

Latvijas saimnieki spriež, ja viņi latgaliešam maksā 10 rbļ. vairāk, nekā tie pelna Latgalē, tad pēdejie ar lielāko prieku brauks uz Latviju. Priekš laukstrādnieku vervešanas Latgalē tiek ierīkoti sevišķi biroji — Krēslavā un Rēzeknē, kuŗi pārzin galvenos strādnieku rajonus. Un lauksaimnieku laikraksti ar zināmu lepnumu ievieto sekošus paziņojumus:

„Aizrādījums strādnieku meklētājiem: Latgalē precēti strādnieki vēl ir dabujami. Par neprecētiem jāsaka, ka tos grūti vairs sadabūt. Kas gribētu precētus strādniekus no Latgales salīgt, lai visā drīzumā ieronas Jelgavas Lauksaimniecības biedrības Konzuma veikalā, Katoļu ielā Nr. 44, kur tad tos varēs pasūtīt, kā arī dabūt sīkakās ziņas par viņiem“ *).

Un tas pats „Zemkopis“ gadu vēlāk**) atzīmē: Ekonomiskās biedrības aģenti pag. ziemā sarīkojuši diezgan nokārtotu strādnieku salīgšanu un ievietošanu pie lauksaimniekiem.

Latgales zemnieks meklē darbu. Bez peļņas viņam jāmirst badā. Daudzi no viņiem gatavi iet uz kuŗieni tos ved, ja tik tiek solīta maize. 1911. g. 2500 latgalieši aizbrauc uz Amuras dzelzsceļa būves darbiem, kur strādā kopā ar katordzniekiem. Ik gadus no Latgales iet peļņā ap 10.000 cilvēku, viņiem nekas nav pretīm doties arī uz Latviju, jo nav taču tik tāļu jābrauc. Un rezultātā Latvija, kā toreizējie laikraksti zēlojas, pārdzīvo īstus latgaliešu plūdus. Vienā pašā Dobeles apr. 1912. g. tiek nodarbināti 500 latgalieši.***)

Sevišķi Kurzemē lielā skaitā tiek ievesti arī leišu laukstrādnieki. Leišu, kā arī latgaliešu algas pirmajos gados ir zemas. Vietējie laukstrādnieki pret viņiem izturas bieži viēn naidīgi, uzskatdami

*) „Zemkopis“ 7. marta 1912. g.

**) „Zemkopis“ 9. janvāra 1913. g.

***) „Arodnieks“ 20. apr. 1912. g.

tos par saviem konkurentiem un algas nositējiem. Vēlākos gadus naidīgās attiecības starp vietējiem un ievestiem strādniekiem izlīdzinājas. Pēdējie arī pamazam nostājas vietējo strādnieku pusē, sāk pieprasīt augstākas algas un labākus dzīves apstākļus. Tā maz pa mazam arī šī karte izkrīt saimniekiem no rokām un pēdējie spiesti biežāk un biežāk pār-runāt jautājumu par laukstrādnieku stāvokļa uzlabošanu. Saimnieku laikraksti, arī konferencēs spriež par to, kā novēršams laukstrādnieku trūkums un izaudzināmi „godīgi“ un „tikumīgi“ lauku kalpi.

Pirmā kārtā tiek uzbrukts 1905. g. revolūcijai, Marksa idejām u. t. t. Pat tāds, kā „Baltijas Lauksaimnieks“, nerunājot nemaz par „Latviju“, Dzimtenes Vēstnesi“ u. c. atdara muti un runā: *) „Parunājat ar kuŗu katru lauksaimnieku un jūs dzirdēsāt no viņa vienu vienīgu atsauksmi, ka laukstrādnieki no 1905. g. ir pilnīgi samaitājušies, kas ir tiesa un pilnīgi saprotami. Norūdītu sliņķu līdz tam laikam nebij“ u. t. t. Vai otrā vietā: „Var droši apgalvot, ja pēc šīs mācības ar saīsinātu darba dienu, kas 1905. g. visos stūros no nezināmām personām tika sludinātas, un Baltijas lauksaimnieciskie pamati būtu iekārtoti pēc toreiz sludinātiem „komunistiskiem pamatiem“, — tad šie vairs nebūtu ne maizes kalpiem, ne saimniekiem“ u. t. t.

Klusos brīžos, kad pelēkam baronam atmiņā nāk „labie laiki“, viņš sapņo par to, cik vēl būtu labi, ja valdītu satiecība starp saimnieku un kalpu un pēdējie būtu krietni un tikumīgi.***) Bet paši viņi jūt, ka šie laiki ir pagājuši un nekad vairs nenāks atpakaļ. Un sapņo par to, lai kaut lauk-

*) „B. Lauksaimnieks“ 1. apr. 1911. g.

**) Kā luterāņu mācītāji un vācu baroni vienmēr ir rūpējušies par tiem miļiem latviešiem, ta pelēkie baroni rūpējās par tikumīgiem, t. i. rātniem un paklausīgiem kalpiem.

strādnieki neplūstu uz pilsētu un „nenoplicinātu“ laukus. Tiek izbīdītas neskaitamas, neskaitamas idejas par laukstrādnieku saistīšanu pie zemes u. t. t. Saimnieku laikraksti izsaka pat domas („Baltijas Lauksaimnieks“), ka tagadējās lauku mājas būtu jāsadala 20 desetiņu lielās saimniecībās un jāsadala jaunpieaugušiem saimnieku dēliem, brāļiem, lai tādējādi saistītu pie lauku dzīves darba spēku.*) Tājāk tiek izteiktas domas, ka laukstrādnieku aizplūšana uz pilsētu turpināsies tik ilgi, kamēr tie nebūs saistīti pie zemes, kamēr laukstrādnieki nebūs apgādāti ar zemi, ierīkojot sīkgruntniecības, izdalot muižas.**)

Kāds cits pastripo, kā vienu no galveniem cēloņiem, kādēļ pietrūcis laukstrādnieku, to, ka nav iespējams dibināt jaunas mazāju sīkgruntniecības, jo likumi padara gandrīz par neiespējamu zemnieku zemes dalīšanu.***)

Nereti saimnieki vaino paši sevi: „Esam vainīgi caur to, ka nerīkojamies vienprātīgi; ka viens otram, ar viltu, viens otru nopaļādami, atņemam strādniekus. Tāpēc saimniekiem vajadzīgs rīkoties vienprātīgi, iedvest cienību pret saimnieku kārtu.“****)

Kāds cits izsakas, ka kalpi bēgot uz pilsētām tāpēc, ka saimnieki ļoti nošķiroties no kalpiem. Piemēram, saimnieki aizliedzot saviem bērniem ar kalpu bērniem rotaļāties un tādējādi ieaudzinot no mazām dienām uzskatu, raudzīties uz kalpu bērniem, kā uz zemākiem. Otri: „Jāpārtrauc saimnieku nodalīšanās: viņiem jāstrādā kopīgi ar kalpiem un jāēd pie viena galda.

Nav šaubu, ka daudzi no viņiem no visas sirds vēlējas, lai tiktu atjaunotas vecās patriarchālās

*) „B. Lauksaimnieks“ 15. aug. 1910. g.

**) „Dzimtenes Vēstnesis“ 8 janv. 1914. g.

***) „Latvija“ 2. febr. 1913. g.

*****) Vispārējā latviešu zemkopju sapulce 18.—19. febr. 1910. g. Debates 37.—48. l. p.

attiecības starp kalpiem un saimniekiem. Viņi tikai piemirsa, ka tad būtu jāgriežas arī ražošanā 40—50 gadus atpakaļ; jāatsakas no racionalizācijas, mašīnām u. t. t. Bet tā kā kapitalisma attīstība zemkopībā, kā jau redzējām, taisīja ar katru gadu milzu lēcienus un nemaz nedomāja griezties atpakaļ, tad visas šīs vaimanas palika laikrakstu slejās un sēžu zālēs. Kapitalismam iesakņojoties zemkopībā, turpinājas arī nošķirošanās process. Kapitalistiskā ražošanas kārtība sadalīja arī laukus divās daļās: ekspluatatoros — izsūcējos un ekspluatējamos — izsūcamos, starp kuŗiem naidis ar katru gadu pieauga un nebij vairs nodzēšams ne ar kādām peršām un lūgšanām.

No vienas puses, paceļas lepna pelēko baronu mājas ar racionēli iekārtotu saimniecību un viņas īpašnieku kā darba devēju un rikotāju, darba augļu noņēmēju, — no otras puses, laukstrādnieki, kuŗu stāvoklis atgādina vērgu, kuŗš padots saimnieka iegribai un ir faktiskais bagatību ražotājs. Starp viņiem nav un nevar būt nekā kopēja. 1905 g. kopējās kaujas pret muižniecību aizmirstas un pēc savas būtības palikušas svešas. Saimnieki ar maz izņēmumiem atiet no revolucionārās kustības un nostājas naidīgā lēģerī pret proletariata centieniem.

Jau sākot no 1905. g. revolūcijas sakaušanas saimnieki atgriež muguru zocialdemokratijai, kā vienīgai revolucionārās kustības organizētājai. Saimnieku atkrišana turpinās — tāds z.-d. organizāciju kopslēdziens.*) Saimnieku dzimtu piederīgie arvien vairāk sāk atkrist no savas agrākās sajūsmas un atgriežas birģeliskā pieticībā un izmantotāju „pelēko baronu“ lēģerī.***) Malienā tiek likvidēti rajoni, kuŗi sastāv pa lielākai daļai no sīkgrunt-

*) „Ciņa“ № 96, 15. (2.) jūnijā 1908. g.

**) „Ciņa“ № 120, 25. (12.) martā 1912. g.

niekiem un lauku inteliģences („kaunīgā inteliģence“). Iemesls — pamodusies šķiru cīņa.*)

Lauku zoc.-dem. organizāciju biedri sāk pildīties galvenām kārtām no laukstrādniekiem, kaut gan vēl netrūkst arī šaimniekdēlu un meitu. Zem spēcīgās pilsētu strādnieku kustības iespaida, kas savukārt tiek iespaidota no socialdemokratijas, atdzīvojas lauki un sākot no 1909.—10. gadiem stājas atkal cīnītāju rindās, iz kurām tie bij strīpoti no 1906.—8. g. kontrevolucijas. Neskatoties uz to, ka laukus ar katru gadu vairāk un vairāk atstāj spēcīgākie un izturīgākie laukstrādnieki, aiziedami uz pilsētu, revolucionārā kustība uz laukiem pieaug. Starp kalpiem un šaimniekiem norisinājas asas cīņas pag. pašvaldības organu vēlēšanās, vietniekpulku sapulcēs, kur nereti ir zoc.-dem. vairākums (dažos Malienas pag., piemēram Saikavā).

Ja vēl ap 1909.—10. g. laukstrādnieki visu vēribu piegriezta gandrīz vai vienīgi algas jautājumiem, tad 1912.—14. g. jau tiek izbidīts jautājums par darba dienas saīsināšanu līdz 12 stundām, dzīvokļu jautājuma nokārtošana u. t. t.

Tanī pašā laikā Krievijas strādnieku kustība sasniedz sen nepiedzīvotus apmērus, plašumu, izturību. 1912. g. revolucionārā kustība izpaužas gan ielu demonstrācijās, sapulcēs, streikos, protesta rezolūcijās un beidzot gluži vienkārši sarkanu vai melnu karogu uzvilkšanā, vēlēšanu biļetenu nodošanā zoc.-dem. kandidātiem u. t. t. Sevišķi tas sakams par Latviju.

9. janvara ielu demonstrācijas, 1. maija svētki, pat mirušo strādnieku biedrību darbinieku apbedī-

*) „Cīņa“ № 108, 1. zēpt. (17. aug.) 1910. g.

Turpat tiek ziņots (5. L. z.-d. konference 1910. g. jūnijā), ka Malienas org. aptver 29 lauku pagastus un 1 pilsētu. Biedru skaits 242, no tiem 26 šaimnieki, 46 šaimnieku tuvinieki, 7 skolotāji, 8 fabriku strādnieki, 42 gada kalpi un 113 sikamatnieki un algadži.

šana 1912. g. jau izvēršas par politiskām demonstrācijām. Sakarā ar Ļenas notikumiem Rīgā streiko ap 65.000 fabriku, būvju un darbnīcu strādnieki*). 1912. g. novembrī protesta streiks Rīgā pret nāves sodiem izvēršas gandrīz vispārējā streikā (streikoja ap 75.000 strādnieku).

Blakus saimnieciskām prasībām tiek izbīdītas politiskas prasības — tiek pieprasīti streika, sapulču, preses un vārda brīvības. Revolucionārā kustība kāpj uz augšu visus gadus un kulminācijas punktu sasniedz Pēterburgas streikos īsi pirms 1914. g. imperialistiskā kara.

Revolucionārā kustība pilsētās nevarēja neatstāt iespaidu arī uz lauku proletariatu, kuŗš Latvijā vienmēr ir gājis roku rokā ar pilsētas strādnieku. Zem pilsētas strādniecības iespaيدا izveidojas arī laukstrādnieku ideoloģija. Pilsētas proletariata cīņas lozungi un idejas atrod vistuvāko atbalsi Latvijas laukstrādniekos.

Tagad strādniekiem jau ir arī sava legalā prese. Šīs preses stāvoklis ir ārkārtīgi grūts. Viņu apdraud nemitīgas represijas. Bet neskatoties uz to Rīgā tomēr iznāk, lai gan ar pārtraukumiem, strādnieku avīze. Tas nozīmē, ka strādniecība jau stingri stāv uz kājām un cīnas par savas šķiras labklājību.

Pilsētas proletariata cīņas piemēri pamudina laukstrādniekus arī ķerties pie cīņas līdzekļiem. Asās šķiru attiecības, kas valda starp kalpiem un saimniekiem uz laukiem, vēl vairāk sekmē šo cīņu. Uz laukiem, galvenām kārtām muižās, sāk ķerties pie streika, kā viena no cīņas līdzekļiem. 1912. g. Aumeisterē muižas kalpi uzsāk streiku, prasīdami strādnieku skaita un algas palielināšanu. Streiks ilgst 3 dienas, pie kā muiža piekāpjas un izpilda

*) „Domas“ Nr. 1. par 1913. g.

kalpu prasības*). Streiko arī kalpi Dundagas muižā**). Streiki tiek atzīmēti dažās Jaunsvirlaukas pag. mājās***), Citvarā, Liel-Iecavā, Aizkraukles mācītāja muižā. Dažos Kurzemes apvidos (Bauskas apr.) pelēkie baroni stipri uztraukti un pie liguma liek kalpiem parakstīt, ka patvarīgi darbu neatstās un nekāda sprasības neuzstādīs****). Atsevišķi streiki uz laukiem tiek atzīmēti 1913. g., galvenām kārtām pie rudens kulšanas darbiem.

Laukstrādnieki izcīna smagu cīņu arī kulturizglītības laukā. Laukstrādnieki pulcējas ap dažāda veida kulturēlām biedrībām, jo pēc pastāvošiem likumiem laukstrādnieku arodbiedrības netiek atļautas. Caur kulturēlām biedrībām legalā ceļā tiek izkopta proletariāta šķiras apziņa. Un tā kā biedrībās ņem dalību arī vietējie saimnieki, tad šie norisinājas asas cīņas, kuŗu pamats — dažādu šķiru intereses, kas saduras uz katra soļa un vēl jo vairāk paasina jau tā asās šķiru attiecības.

1914. g. uz laukiem jau ir ne viena vien leģāla biedrība, kur zoc.-dem. organizācijai pieder noteicošais vārds*****) Lauku biedrības nogrupējas divos virzienos — zociāldemokrātiskos un pilsoniskos. Aso nošķirošanos pastrīpo pat tāds pelēko baronu laikraksts, kuŗš vēl nereti skandināja slavas

*) „Arodnieks“ no 1. februāra 1912. g., apraksūdams streiku ziņo: „Muižas pārvaldnieki gan gribēja sodīt katru kalpu ar 3—10 rbl. par streikošanu un pretim runāšanu, bet kalpi nelikās iebaidīties un tūliņ taisījās aiziet. Citas izejas muižai neatlika. Vai nu palikt bez kalpiem, vai piekāpties“.

**) „Arodnieks“ no 20. janvāra 1912. g.

***) „B. Lauksaimnieks“ no 15. februāra 1911. g. raksta: Jaunsvirlaukas L. mājās, strādājot pie kuļmašīnas, vakarā saulei noejot, atskanējis svilpiens un sauciens: Feierabend! Strādnieki beiguši darbu un gājuši uz māju, bet saimnieks tūliņ braucis pēc uradņika. Turpat par tādu pašu gadījumu tiek rakstīts no Jelgavas aprīņķa.

****) „Arodnieks“ 1. februāra 1912. g.

*****) „Cīņa“ Nr. 131. no 15. janvāra 1914. g.

dziesmas patriarchālām attiecībām*): „Ka abas naidīgās šķiras nevar strādāt kopā vienā biedrībā, to jau gaiši pierāda niknās partiju cīņas, kādas notiek visur tur, kur attīstītākie kalpi un amatnieki mēģina strādāt kopā ar saimniekiem“.

1912. g. Malienā iznāk pirmā latviešu lauku avīze „Malienas Dzīve“. Vēlāk lauku avīzes sāk iznākt arī citos apvidos: „Kurzemnieks“. „Jaunā Avīze“, „Auseklis“, „Mūsu Domas“, kuŗas visas aizstāv lauku strādniecības intereses.

Tādos apstākļos Latvijas lauki atrodas imperiālistiskā kaŗa priekšvakarā. Kaŗš iznīcina un pārveido visu Latvijas ekonomisko uzbūvi un atsvieŗ Latviju atpakaļ par vairākiem desmit gadiem un nostāda Latvijas ekonomisko un politisko dzīvi pavisam savādā gaismā.

4. Pelēkais barons — reakcijas paudējs un balsts.

No 1905. g. revolūcijas līdz 1906.—1907. gadu kontrrevolūcijai ir pārak liels lēciens, lai varetu runāt par kādiem nebūt salīdzinājumiem. Tie ir divi pretpoli, kādus sevī aptveŗ pats šo vārdu nozīmejums — revolūcija un kontrrevolūcija.

Ar vārdiem — revolūcija un kontrrevolūcija, progress un regress var atzīmēt Latvijas turīgo zemniecību — pelēkos baronus, ja mēs ņemam viņus divos laikmetos — 1905. g. revolūcijā un 1910.—1914. gados, kad revolūcijas viļņi no jauna sāka celties uz augšu. Par cik un kādā mērā Latvijas pelēkais barons 1905. g. revolūcijā bij revolūcionārs, mazākais progresīvs savos centienos un cīņā pret feodālo muižniecību, par tik un vēl daudz lielākos apmēros pelēkais barons bij konservatīvs 1910.—1914. gados, kad sākās revolūcijas

*) „B. Lauksaimnieks“ no 15. februāra 1915. g.

otrais vilnis. Lēciens, kuŗu izdarija Latvijas turīgā zemniecība dažos gados, tiešam apbrīnojams un diezgan reti sastopams zemnieku kustības vēsturē. Šinī ziņā Latvijas zemniecība tiešam var tikt atzīmēta, kā ievēribas cienīga.

Tāda krasa izmaiņa zemniecības centienos izskaidrojama ar lauksaimniecības kapitalizāciju, kas pavairoja māju īpašnieku turīgumu. No iepriekšējām nodaļām mēs redzējam, kādos apmēros un par cik 3—4 pēdejos pirmskaŗa gados uzplauka pelēko baronu saimniecības. Tas bij lēciens, kas nevarēja neatstāt iespaidu uz turīgās zemniecības psichi. Nošķirošanās procesam caur to paātrinājoties, krasi izmainījās arī uzskati zemniecībā uz revolūciju un progresīvo kustību vispāri. Ar zempkības racionalizāciju kapitalistiskās valsts apjomā zemniecības priekšā atvērās pietiekoši plašas perspektīves, kas solīja vēl jo lielāku bagātību pieaugšanu. Panākumi lauksaimniecības attīstībā, sistematiska saimniecību uzplaukšana, to sacensība ar muižas nikuļojošo saimniecību bij par iemeslu tam, ka pelēkie baroni sevī dabīgi sāka just spēku un skaitīt sevi par istiem baroniem un valdniekiem.*)

Kā dūmi izkūp pārejošais 1905. g. revolucionarisms. Latvijas turīgais zemnieks nozēlo savu aizraušanos 1905. g. revolūcijā un gatavs lozņāt uz vēdera Krievijas patvaldības priekšā. Viņi apgalvo: „Latveši patstāvīgu valsti nekad nav sastādījuši, un nevienam apzinīgam latvietim vēl nekad nav galvā ienācis atdalīties no Krievijas un nodibināt patstāvīgu valsti. Ja arī drūmajās 1905.

*) Pēc „Dzimtenes Vēstneša“ (toreizējā pelēko baronu organa) sprieduma mazgruntnieks ir svarīgākais, nepieciešamākais, varenākais kultūras un visa labā, skaistā un patiesā balsts — tā vislielākā valzīvs, uz kuŗas, kā visjaunākā zinātne atkal māca, balstas zemes lode ar visu, kas tur virsū.“ — Tā Andrējs Upīts ironizeja mazgruntniecību savā pamfletā „Dzimtenes Vēstnesis“ un viņa loma latviešu sadzīvē.“ Autora apg. Rīgā 1911. g. 59. l. p.

g. dienās daudz tika kliegts un stāstīts par „latviešu republiku“, tad tas nebij un nav nekas vairak, kā latviešu niknako ienaidnieku slimās fantazijas produkts, kā tas tagad jau vispāri atzīts.*)

Revolucionarai kustībai pieaugot un attīstoties, pelēkie baroni top jo dienas reakcionārāki un visu savu žulti izgāž uz socialdemokratu organizāciju, kuŗa nostājas laukstrādnieku cīņas priekšgalā dēļ materialā stāvokļa uzlabošanas.***) Gan presē, gan sabiedrībā mazgruntniecības ideologi izteic un ietur viskonzervatīvāko virzienu. „Dzimtenes Vēstnesis“ bloķējas ar „Rīgas Avīzi“ un vieno ap sevi visus renegatus un atpakaļrāpuļus, kuŗi peļ un zākā visu to, ko sauc par progresīvu. „Dzimtenes Vēstnesis“ denuncē gan biedrības, piemēram 1913. g. Rīgas skolotāju biedrību, gan atsevišķas personas un vieno ap sevi visus tos, kas spējīgāki kaut jēl ko netīrāku izdarīt priekš progresīvākas domas nozākāšanas.***) Pelēko baronu prese apvieno visus, sākot ar degenerātu Jankavu, „demoniski-dekadentisko“ Viktoru Eglīti, beidzot ar baptistu mācītāju Fetleri un dziesmu grāmatu pārļabotāju

*) Priekš pelekiem baroniem nekas nav pretim nosūtīt no tīri „laba prāta“ un bez kādiem spaidiem šādas telegramas: „Viņa ekseļencei, Vidzemes gub. kungam! Vietejai lauksaimnieku vispārejāi sapulcei, kuŗu sasaukuse Rīgas Lauksaimn. Centralb., ir tas gods griezties pie Jūsu ekseļences ar lūgumu, nolikt pie viņa Majestates Kunga un Ķeizara kājām neizsakamās padevības un uzticīgas pavalstniecības milestības jūtas no vietejo lauksaimnieku priekšstāvjiem.“ — Telegrama, kura vienbalsīgi pieņemta Vispārejā lātviešu zemkopju sapulcē Rīgā 18. un 19. febr. 1910. g. — Sapulcē piedalās: H. Celmiņš, P. Kreišmanis, J. Laursons, A. Alberings, P. Kreišmans, V. Skubiņš, K. Zeltiņš un citi.

**) „Latvija“. Ievadraksts no 18. jūnija 1913. gada. Atbildīgais redaktors O. Nonācs.

***) „Cīņa“ № 97; 15(28.) jūl. 1908. g.

R. Bērziņu*). Tāda pelēko baronu toreizejā prese.

Mainās arī pelēko baronu iekšējā pārlicība. Kāds agrarpolitiķis to tēlo tā: „Miesas sods, klauši, vai darba rente un visadi citi brīvību aprobežojumi pret kuņiem agraki tik dūšīgi cīnijās saimnieku progresīvākie elementi — tagad atrod pie viņiem piekrišanu, tiklīdz tie ir vērsti pret kalpiem. Saimnieki, senie agrākie progresisti cīnās par savu pašu brīvību, izvērtās par reakcionāriem — pret tādas pat brīvības prasībām no kalpu puses. Tie paši saimnieki, kas agrak izrādīja savu sašutumu, kad muižnieki centās aizliegt rentniekiem lasīt opozīcijas avīzes — kļūst nu par nodevējiem, tiklīdz ierauga kalpu rokās viņiem nepatīkamā brošūrī. Viņi bieži atkārtoti pat pašus vārdus, kuņus agrak mācītāji un muižnieki lietoja attiecoties uz viņiem pašiem, proti, ka „skolas mācība padara zemnieku (šīnī gadījumā, protams, tikai kalpu) par sliņķi un sliktu strādnieku.

Saimnieki noiet pat tiktālu, ka izbīda jautājumu par cenzu, kas vajadzīgs, lai piedalītos vietniekpulku un citās pag. vēlēšanās.***) „Vietniekpulks un amata personas pag. valdēs būtu ievēlami no zināma zemes daudzuma, ievērojot pie tam saimnieku un kalpu šķiru. Turpat sūdzas, ka tagad maz- un sīksaimnieki baudot tādas pašas vēlēšanas tiesības, kā vecie saimnieki un tāpēc dažos pagastos pašvaldība esot kalpu un sīksaimnieku rokās. Ja mēs atminēsimies to pašu saimnieku cīņu pret muižniecību par tādām pat tiesībām, kuņus tagad tie mēģina laupīt sīksaimniekam, tad redzēsim to lielo lūzumu, kāds noticis turīgā zemniecībā.

*) „Zvejo visos ūdeņos — zvejo Daugavā, zvejo līnu mārķā, zvejo katrā paņķā; kur dūņaināks un neskaidrāks ūdens, tur izdevīgāka zveja.“ „Dz. Vēstn.“ un viņa loma latviešu sadzīvē. A. Upīts 9 l. p. un „Renegāti un viņu laiks“. „Vārds“ otrais sējums. 1913 g.

**) „Zemkopis“ no 6. febr. 1913. g.

Turīgās zemniecības ideologi izbīda teoriju par „tautas neizīkstošu dzīvības spēku krājumu“, kas slēpjoties latviešu mazgruntniecībā. Tanī pašā laikā tiek izteikts „protests“ pret marksisma teoriju, kas gribot šo „dzīvības spēku“ iznīcināt. Kā elks tiek nostādīta mazgruntniecība, kuŗas pastāvešanai un attīstībai vajadzīga spēcīga zemnieku gruntniecība, kas palielinājama uz lielgruntnieku rēķina.*)

Līdz ar mazgruntniecības konzervatīvismu pieaug jezuitisms. Pelēkie baroni iedomajas sevi par morales sludinātājiem un sabiedrības tikumu normu noteicējiem, (protams, tikai priekš strādniecības, atstājot sevīm, kā priekš „augstakiem radījumiem“ brīvu vaļu). Tā laika presē nereti sastopam šādas korespondences: „Tikumības pagrimšana. Netiklība Nīcā sasniegusi visaugstako pakāpi. Ja arī viens otrs apzinīgs lauksaimnieks to gribetu novērst, tad tagadejos apstākļos viņam tas grūti iespējams. Viņam jāpaliek pret paša gribu mazajā pusē, jo viņš vienkārši zin: meitas nelīgst tādās mājās, kur aizliedz puīšiem nākt.“**)

Ar lielu cītību turīgā zemniecība atminas visos sīkumos agrāko vācu baronu un mācītāju gādību par tiem, „mīļiem latviešiem“ un vai burtiski visu to pārnēs uz kalpu šķīru. Viņa sevi iedomajas muižnieku lomā attiecībās uz laukstrādniekiem, īrniekiem, pusgraudniekiem un savām attiecībām uz pēdejiem ņem piemērus no muižniecības varoņu galerijas.

Tā citkārt progresīvā šķira izvēršas par reakcijas paudēju un balstu. Kaŗš iznīcina lielā mērā mazgruntnieku turību, deklasē kalpu šķīru, bet nekādas pārmaiņas neienes pelēko baronu pārliecībā. Pelēkais barons paliek tikai vēl brutalāks, reakcionārāks un, muižniecībai krītot, ieņem viņas vietu.

*) „Dzimtenes Vēstnesis“ 5. janv. 1914. g.

***) „Latvija“ no 9. janv. 1913. g. Korespondence no Nīcas.

Saturs:

	l. p.
Priekšvārds	5
Latvijas zemnieks 1905. g. revolūcijā.	
1. Agrarapstākļi 1905. g. priekšvakarā	7
2. Šķiru pretešķības uz laukiem	30
3. Strādnieku-bezzemnieku apvienība ar zemniecību 45	
4. Kalps kā revolūcijas cīnītājs	61
5. Tautiski birģeliskā mazgruntniecība 1905. gada revolūcijā.	71
Latvijas zemniecība reakcijas gados.	
1. Sodu ekspedīcijas uz laukiem.	87
2. Reakcijas iespaidi uz mazgruntniecību	113
3. Vācu muižniecība savas uzvaras augstumos. . . 129	
4. Savs kaktiņš, savs stūrītis kā glābiņš no revolu- cijas.	135
5. Kalpi un saimnieki reakcijas gados	141
6. Cīņa ar reakciju.	149
Latvijas lauki imperialistiskā kara priekšvakarā. (Kapitalisma iespaidi zemkopībā)	
1. Kapitalistiskās liel-un mazsaimniecības uz laukiem. 163	
2. Vidējās un sīksaimniecības.	183
3. Kapitalistiskās lauksaimniecības otrā puse — laukstrādnieku jautājums.	199
4. Pelēkais barons — reakcijas paudējs un balsts. . 216	

K./S. „Daile un Darbs“ izdevumi:

- Aspazijas — Atriebēja.** Drama 5 cēl. iz Latvijas dzimtbūšanas laikiem. 144 lpp. Ls —.90
- Birnieka-Upīša, Kopoti raksti.** Ar A. Upīša ievadu.
I. 176 lpp. Ls 2.—
II. 162 lpp. Ls 1.60
- P. T. Blonskis. Darba Skola.** Tulk. K. Dziļleja.
216 lpp. Ls 1.50
- Fr. Engelss, — Ludvigs Feierbachs** un vācu klasiskās filozofijas liktenis. Pielikumā K. Marksa tēzes par Feierbachu, sarakstūtas 1845. gadā. 64 lpp. Ls —.60
- J. Jansons (Brauns) — Kopoti raksti.** I. sējums. Baltijas revolūcija I. daļa. 160 lpp. Ls 1.—
- J. Jansons (Brauns) — Kopoti raksti.** II. sējums. Domas par jaunlaiku literatūru. 144 lpp. Ls 1.20
- J. Jansons-Brauns. Kopoti raksti.** III. sēj. Kulturvēsturiski un sabiedriski apcerējumi I. 154 lpp. Ls 1.60
- J. Jansons-Brauns. Kopoti raksti.** IV. sēj. Kulturvēsturiski un sabiedriski apcerējumi II. 228 lpp. Ls 3.—
- J. Jansons-Brauns. Kopoti raksti.** V. sēj. Politiski apcerējumi I. 200 lpp. Ls 3.—
- Andrēja Kurcija — „Pasaules klajumā“.** Dzejas.
112 lpp. Ls 1.50
- Jaroslavs Kvapila. Princese Pienenīte.** Bērnu teatrs 5 ainās. 32 lpp. Ls —.60
- Linards Laicēns. Mebelīgā Rīga un pielikumi.**
96 lpp. Ls 1.20
- Linards Laicēns. Skaistā Itālija** Ls 2.50
- Lindaļa. Kara nebūs!** Drama 5 cēlienos. 80 lpp. Ls —.90
- Š. G. Lozinskis. Darba vēsture** sakarā ar saimnieciskās dzīves pārmaiņām Rietumeiropā. Tulk. Leons Paegle.
168 lpp. Ls 1.30
- H. Manna. Nabagie.** Romāns. 228 lpp. Ls 1.—
- Kāriis Markss. Astoņpadsmitais brimers.** Tulk. V.—klis.
128 lpp. Ls 1.—
- Leons Paegle — Iela.** Laikmeta prelūde 4 ainās.
72 lpp. Ls —.60
- Leona Paegles — Jauno vanagu sasaukšanās.** Jaunatnes dzeja 64 lpp. Ls —.40
- Leons Paegle. Vālodzīte.** Bilžu ābece. Ilustr. Ansis Cīrulis. Ls —.50
- „Vālodzes šūpulis“.** Ābece. Sastādījis **Leons Paegle.**
Ilustr. Nikl. Strunke. 88 lpp. Ls 1.—
Tas pats. Latgāliešu izloksnē. Latgaliskojis Edgars Ego.
- Vālodzes šūpulis.** Grāmata lasīšanai un darbam III. daļa. Pamatskolas IV. klasei. Sastādījuši **Leons Paegle** un **Linards Laicēns.** Ilustr. Jānis Liepiņš. 224 lpp. Ls 2.—

- A. Paulockis. Automobilis I. daļa Degmotors. II. daļa.**
Apakšbūve un spēka pārvadišanas ierīce. Katra daļa
Ls 4.—
- G. Plechanovs. Marksisma pamatjautājumi.** Tulk. Varkals. Tulk. rediģ. V. Dermanis. 108 lpp. . . . Ls —.60
- K. D. Politiska un vispārēja svešvārdu gramata.** Pār-
labojuši un papildinājuši K. Dēķens un V. Dermanis.
464 lpp. Ls 2.50
- J. Raiņa. Tālas noskaņas zilā vakarā.** 4. izd. 144 lpp.
Ls —.35
- J. Raiņa. Vētras sēja.** Pavasara dziesma. 1905. g. pa-
vasarā. 112 lpp. Ls —.30
- J. Raiņa — Klusā grāmata.** 144 lpp. Ls —.40
- J. Raiņa — Nemierīga sirds.** Dziesmas no visas pa-
saules. 176 lpp. Ls 1.—
- A. Razuma. Mechanika.** 164 lpp. Ls 3.50
- O. kūhles. Audzināšana zocialismam.** Tulk. K. Dziļleja.
24 lpp. Ls —.10
- Uptous Sinklers. Amerikas miljonara dzīves stāsts.**
66 lpp. Ls 1.—
- Andrēja Upīša. Aiz paradīzes vārtiem.** Noveles. 190 lpp.
Ls 2.20
- Dzīves ceļi. Realistiskas dzejas krājums.** Andrēja Upīša
sastādīts. Ar krievisku ievadu un 600 bibliogrāfiskām
piezīmēm. 328 lpp. Ls 3.50
- Andrējs Upīts. Mirabo.** Trāģedija 4 cēlienos un 11 ainās.
116 lpp. Ls 2.50
- Andrēja Upīša. Pērkoņa plevārtē.** Ls 3.—
- Andrēja Upīša. Ziemeļa vējš.** Romāns. Ls 2.—
- S. Zajaickijs. Strēlnieks Tells.** 3 cēlieņi jaunatnei un
bērniem. 32 lpp. Ls —.80
- K. Vilnis. Agrarjautājums Latvijā.** Pirmā daļa. Latvijas
lauki imperialistiskā kara priekšvakarā (1900.—
1914. g. g.) Ls —

Komisijā nodotas grāmatas:

- Birznieks-Upīts. Ezera malā.** Senu dienu stāsts. 24 lpp.
Ls —.30
- „Cīņa“ 1904./1905. I 1.—24.** Ls 9.—
- Darbs un Maize.** Populāri-zinātnisks un literārisks žurnāls.
1922. g. Ls 2.—
- F. Engelss. Filosofija. Politiskā ekonomija. Zocialisms.** (Anti-
Dirings). Tulk. P. Dauge. 170 lpp. Ls 2.10
- K. Landers. Latvijas vēsture.** I. daļa. 208 lpp. Ls 3.20
- Lin. Laicēns. Alfa un auto.** Konstruktiīva spēle 5 dar-
bībās. 60 lpp. Ls —.70
- Linars Laicēns. Mitiņš ballē.** Pasaku spēle ar kolekti-
viem 3 nodaļās. 48 lpp. Ls —.70

- Linards Laicēns un Leons Paegle. Panama.** Kino notikums 7 daļās. Ls —.60
K. Markss. Kapitāls. Politiskās ekonomijas kritika. I. sējums. Tulk. P. Stučka. 534 lpp. Ls 10.50
K. Markss. Kritiskas iezīmes pie politiskās ekonomijas Ls 2.10
Dr. Orientacijs (Valdis Grēviņš). Satversmes Sapulce feļetonos. 112 lpp. Ls 1.—
Kļaviņu Voldemārs. Gaismas spēks. Drama 4 cēlienos 5 ainās. 72 lpp. Ls —.80
L. Kropotkins. Lielā Francijas revolūcija. 1789.—1793. 328 lpp. Ls 3.—
Leons Paegle. Darba bērni. Stāsti jaunatnei. 88 lpp. Ls —.80
Leons Paegle. Devītais janvāris. Viencieliens. 88 lpp. Ls —.80
Leons Paegle dzejo intīmi. 32 lpp. Ls —.40
Leons Paegle. Karogi. Dzejas. 66 lpp. Ls —.80
Leons Paegle. Kurš mani mīl? Romāns 2 daļās. 324 lpp. Ls 1.60
Leons Paegle. Nāves kalējs, Dramatisks viencēliens. 32 lpp. Ls —.40
Leons Paegle. Par un pret. Dramatiska spēle 4 cēlienos. Piemērota lauku skatuvēm. 80 lpp. Ls 1.20
Leons Paegle. Sastapšanās. Viencēliens. 21 lappuse. Ls —.45
Leons Paegle. Spārni. Dzejas. 64 lpp. Ls —.80
Pēterburgas latvietis 1905./6. g. Ls 9.—
Pinepuka, Augusts — „Auseklis“. Dziesmas jauktiem koriem I. Ls 2.30
 II. daļa Ls —
Proletariskā revolūcija Latvijā I. sēj. Strādnieku šķiras partijas sākotne. L. K. P. Vēstures materiāli 780 lpp. Ls 16.50
Roziņš — Latviešu zemnieks Ls 2.40
J. Stepanovs un A. Bogdanovs. Politiskā ekonomija. 4 sējumos Ls 8.40
Sudrabu Edžus. Atmiņas pār divām dzimtim, veco Dūdaku, skroderi Dzelmi un mani pašu. Poēma.
J. Sūna. Strādnieku kustības tresais veids, 56 lpp. Ls —.24
 1905. g. revolūcijā krīlušo piemiņai. Ģimeņu krājums. Ls 3.—
 1905. g. revolūcija. Skatu un ainu krājums. Ls 6.—
V. Uljaniskis. Nedzīva daba. Ar 166 zīmēj. Tulk. E. un R. Liepiņi. 124 lpp. Ls 2.—
Andrēja Upīša. Proletariskā māksla. Literariski-kritisks apcerējums. 144 lpp. Ls 2.—

K./S. „DAILE UN DARBS“

Rīgā, Brīvības ielā 11.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306055073

